

Tartalomjegyzék
1997., 5. lapszám

Szerző

Gerhard Melinz, Susan Zimmermann

Cím

Gyermek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában III. A társadalom védelmében, az „elzüllés” ellen

Nagy Gyöngyi Mária

A fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásáról

Mátay Katalin, Nyitrai Ágnes, Stróbl Mária

A kétszintű, felsőoktatás keretében történő csecsemő- és kisgyermekgondozó és kisgyermek-pedagógus képzés koncepciója
Amíg az élet nem kényszerít rá...

Rippel Józsefné

Háló Magdolna
Derdák Tibor-Varga Aranka
Oláh Judit

A fejlesztés támogatása
Az iskola nyelvezete – idegen nyelv
Bánatkő
Egységben az erő – avagy családvédelem haladóknak

Nagy Gyöngyi Mária

A fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásáról
Gyermekjóléti Szolgálat

Magyar Gyöngyvér

Herkulesfürdői emlék

Oláh Judit

Kéz a Kézben a Sérült Gyermekekért

Kizárás az iskolából és különleges igényű gyerekek

Motiváció – Mozgássérülteket Segítő Alapítvány

Országos Utazó Szakmai Szolgálat

Szabó Péter

Rehabilitációs intézet Tolnában

Kovács Ágnes

Tanulmányúton Dániában

Oláh Judit

Tereplátogatások tapasztalatai

Írta: Gerhard Melinz, Susan Zimmermann

Gyermek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában¹

III. A társadalom védelmében, az „elzüllés” ellen

Budapesten a gyermekek hiányos vagy nem kielégítőnek ítélt ellátásában és nevelésében, illetve az ennek következményeivel kapcsolatos ügyekben (potenciálisan) érintett hatóságok figyelme nagyjából 1905-től mindinkább a kiskorúak egy sajátos csoportja felé fordult: azok felé, akiket „addigi környezetükben erkölcsi romlásnak kitett, avagy züllésnek indult gyermekeként” tartottak számon.⁶⁹ Az érdeklődés nem annyira az ínségben szenvedő szegény gyerekek széles tömegeire és a kiskorúak helyzetére irányult, mint inkább a gyermekek világában tapasztalható bűnözésre⁷⁰, a gyermekkori szegénységnek és „elzüllésnek” az uralkodó rendet fenyegető következményeire. „Hiába adunk ruhát, hiába állítunk napközi otthonokat..., ha a gyermeket már egyszer megmételtyezte a környezete, melyben nagyon gyakran még tovább is engedjük romlani!” Egyre inkább abban látták valamennyi probléma gyökerét, hogy a székesfőváros területén a lakosság „jelentékeny rétegének... életmódja, műveletlensége, a tisztaság iránti csekély hajlama” sok szülő esetében „erkölcsi hanyatláshoz” vezetett. A következtetés tehát így hangzott: „Helyes nevelés csak a romlott és nyomorgó környezetből való kiszabadítás útján lehetséges.”⁷¹ A korabeli felfogás egyébként élesen megkülönböztette a fiúk „bűnözéshez” vezető elzüllését és a lányok „pénzért való szeretkezésben” megnyilvánuló erkölcsi romlását. A rendőrség beszámolója világosan leszögezi, hogy a lányok elzüllése „mégsem érinti annyira a társadalmi rendet, mint a fiúk züllése”. Az elzülléssel kapcsolatos értelmezések és eljárások tehát nemek szerint is megoszlottak.⁷²

A „metropolis sajátos életviszonyai” mindenekelőtt a fővárosi gyermekvédőket ösztönözték radikális újításokra⁷³, de 1907-től az állami gyermekvédelemben is teret hódított az „elzüllés” elleni harc. A belügyminiszter olyan rendeletet bocsátott ki, amely az állami gyermekvédelem hatáskörét az „erkölcsi romlásnak kitett, avagy züllésnek indult” gyermekekre is kiterjesztette. Bár ebben még tovább élt az a régi szándék, hogy a felnövekvő nemzedék egy részének tönkremenetelét megakadályozzák, időközben megerősödött egy új felfogás is. Ennek eredete az 1880-as évek végére nyúlik vissza, vagyis arra az időre, amikor meghozták az első tétova intézkedéseket a deviáns, „kóborló” gyerekek kényszernevelésére. Az állami gyermekvédelem alapvetően nem akarta magára venni a nélkülöző családok életviszonyainak egészét érintő beavatkozás terhét; különválasztott, elszigetelt jelenségként kívánta kezelni a szegénysorú gyerekeket és élethelyzetüket. Különleges, kizárólag azokat érintő intézkedések születtek, akiknek deviáns magatartása máskülönben nagyon sokba került volna a társadalomnak, és ezért hosszú távon kifizetődőnek vélték a pillanatnyi ráfordításokat. Úgy mondták, fontos, hogy „a társadalmat megmentsük a züllött gyermektől várható károktól”. Az új rendelet értelmében a züllött és büntetést érdemlő fiatalokért állami gyermekmenhelyre kell szállítani, amennyiben nála „a belátás hiányát megállapították”.⁷⁴

¹ A tanulmány előző részeit, folyóiratunk 1997/2 és 1997/4-es számaiban közzeltük.

Ettől kezdve nem csupán anyagi, hanem erkölcsi természetű hiányosságként felfogott helyzetekben is be lehetett, illetve kellett avatkozni a gyerekek és családjaik életviszonyaiba. Eltérően Bécestől, ahol a gyermek- és ifjúságvédelemnek mind a szűkebb, mind a tágabb szférája párhuzamosan és kiegyensúlyozott mértékben bővült, a magyarországi, s főként a budapesti fejlődést erős egyoldalúság jellemezte. 1905 után nyilvánvalóvá vált, hogy itt az érdekek és érdekcsoportok egy újonnan formálódó konglomerátuma kezd érvényesülni. Különösen a fővárosi rendőrség játszott egyre jelentősebb szerepet a gyermekvédelemben. 1905-ben még azt az álláspontot képviselték, hogy „nem a rend-őri hatóságok feladata, hanem a társadalomé” javítani azokon a „szomorú adatokon”, amelyek a rendőrkézre került, veszélyeztetett fiatalok számára a növekedéséről tanúskodtak. 1906-tól azután a hatóságok sorában az „első között” csatlakoztak a fellendülő gyermekvédelmi mozgalomhoz, s „a gyermek védelmében” igyekeztek annak „szerencsétlen életkörülményeit megszüntetni és kiegyenlíteni”. Eszköztárukban a „szigor” és a javítóintézeti elhelyezés mellett alkalmazni kívánták a „szeretetteljes” nevelő és megmentő szándékot is. Az 1907. évi rendelkezések kapcsán a rendőrség jogot szerzett arra is, hogy a „züllött” kiskorút saját hatáskörben, közvetlenül vitája be valamelyik állami gyermekmenhelyre; ezt a lehetőséget aztán alaposan ki is használták.⁷⁵

Az árvaszék- ennek jogkörébe tartozott a végleges döntés arról, hogy a beutalt gyermek meddig maradjon az állami menhelyen -ugyancsak élénk, s az addigihoz képest minőségileg jóval magasabb szintű tevékenységbe kezdett az elhanyagolt gyermekek gondozása terén. Miután megteremtette önálló gyermekvédelmi osztályát (1910), tizenhárom hónap alatt 1631 „züllésnek indult” gyermeket vett nyilvántartásba, s nagyobb részüket állami menhelyekre utalta be. Azokban az esetekben, amikor a szülőket hibásnak ítélték, az árvaszék olyan álláspontra helyezkedett, hogy az új rendelkezésnek csak akkor tud eleget tenni, ha megvonhatja tőlük a felügyeleti jogot. A törvény és az addigi gyakorlat ugyanis nem tette lehetővé, hogy egy gyereket a szülők akarata ellenére végérvényesen állami menhelyre utaljanak be.⁷⁶

Az „elzüllés” megakadályozását célzó állami nevelés és felügyelet megerősítésére indított mozgalom harmadik résztvevője az Országos Gyermekvédő Liga volt, amely 1906-ban alakult meg a Belügyminisztérium erőteljes közreműködésével. Hangos filantróp jelszavakkal szólított fel mindenkit a gyermeknyomor leküzdésére, de az évente megrendezett „gyermekvédelmi napok” és más hasonló, karitatív jellegű akciók mellett tevékenysége hamarosan a hatóságok „elzüllés” elleni harcának a támogatására összpontosult. Kezdetben főként az állami beavatkozásra vonatkozó rendeletek kiadását sürgette. Ezek immár kifejezetten felhatalmazták a ligát arra, hogy azokat a „züllött” gyerekeket, akikre a nevelőszülői „nyílt” gondozás helyett szigorúbb intézeti nevelés várt, átvegye az állami menhelyektől. A liga elintézte, hogy ezek a gyerekek bekerüljenek a megfelelő, többnyire általa létesített intézetekbe, s ezenkívül létrehozta az úgynevezett „patronázs” vagy pártfogói rendszert, amely biztosította az intézetből elbocsátott fiatalok további felügyeletét. Az igazgatósági tagok speciális igazolványt kaptak, melynek felmutatásával valamennyi rendőri szerv „hatékony” támogatását megszerezheték.⁷⁷ Nem véletlen, hogy a főváros munkásnegyedeiben a liga hamarosan híres-hírhedt névre tett szert. „Bizonyosan” -idézi Angyalföld lakóit az a körökben megjelent tanár, aki diákjai életét tanulmányozta, hogy a „nyomorúságos képet” a társadalom elé tárja – „bizonyosan a liga küldte ezt az urat, biztosan el akarják vinni gyermekeinket, hogy a parasztnak dolgozzanak.”⁷⁸

A világháború előtt az igazságszolgáltatás lett az „elzüllés” elleni mozgalom legfontosabb harcosa Magyarországon. A szakma képviselői 1905-től kezdve a Budapesti

Ügyvédi Kör Gyermekvédő Bizottságának a keretében igyekeztek elérni, hogy ügyvédek lássák el a fiatakorúak képviseletét és védelmét a hatóságok előtt. Az ügyvédek készítettek elő a talajt az „erkölcsileg romlott gyerek” fogalmának bevezetéséhez, kezdeményezték a fiatakorúak elkülönített kezelését a bírósági és a rendőrségi büntetőügyekben, és később ott bábáskodtak az 1908-as kiegészítő büntetőtörvény megszületése körül is. Utóbbinak a fiatakorúakra vonatkozó, 1910-ben hatályba lépett rendelkezései és az „ifjúsági bíróságoknak” 1913-tól törvénybe iktatott intézménye végleg kiszélesítették a szakma hatáskörét. Az ügyvédek a ligával szorosán összefogva a „pártfogói” rendszerből is kivették a részüket. Főként azoknak a fiataloknak az egyéni felügyeletével foglalkoztak, akik kikerültek a javítóintézetekből, illetve akik a már 1908-ban létrehozott rendőrségi „gyermekbíróságok” elé kerültek.⁷⁹

A magyar gyermekvédelemben az 1908. évi kiegészítő büntetőtörvény következtében a belügy- és az igazságügy-miniszter intézkedései tökéletes egységbe olvadtak. Míg az 1907-es belügyminiszteri törvény-kiegészítés a még büntetlen fiatalok felügyeletét tárgyalta, az igazságügy-miniszter az egyszer már „bűnözőnek” bélyegzett (tizennyolc év alatti) fiatakorúak korlátozott idejű büntetését változtatta át korlátlan idejű felügyeletre és javító nevelésre. A liga és az ügyvédi kör „pártfogó” tevékenysége ily módon éppúgy szilárd törvényi alapot kapott, mint a büntetésre ítélt fiatalok nevelése a liga intézeteiben, amelyeket a „nehezen kezelhető” kiskorúak növekvő csoportjai számára létesítettek.⁸⁰ Egyfelől a „nevelő szándékú” büntetési forma bevezetése, másfelől a még nem törvénytörő módon viselkedő fiatalok fegyelmezésében érvényesülő pedagógiai szempontok együttesen teremtették meg a szociális felügyelet egyre átfogóbb hálóját.

Ez a fejlődés nem csupán a „nagyvárosi fiatalok” társadalmi ellenőrzésének – a magyar főváros gyors iparosodása és urbanizálódása következtében úgyszólván egyik napról a másikra eszkalálódott – problémájára volt közvetlen reakció, hanem összefüggésben állt az állami gyermekvédelmi rendszer válságával is. 1910 körülre ugyanis az általános és pusztán államilag finanszírozott, „drága” és kizárólag ellátásra irányuló menhelyrendszer a kilátástalan stagnálás állapotába került, bár az elhagyott kisebb gyerekekről továbbra is főként ez gondoskodott. Mintegy megelőlegezve a „közveszélyes munkakerülésről” szóló 1913. évi törvény⁸¹ gondolatmenetét, már az 1908-as kiegészítő büntetőtörvény indoklása leszögezte, hogy „később” majd hozni kell egy önálló és átfogó gyermekvédelmi törvényt. De addig is föl akarták venni a harcot legalább a „legnagyobb társadalmi veszély” ellen, amely „kétségtelenül azokban a fiatakorúakban rejlik, akik a romlás útján már a büntettek terére jutottak”.⁸² A gyermekvédelem kései és hirtelen állami modernizálása – amely azokat a gyerekeket próbálta felkarolni, akiknek ellátása az ország lökészerű társadalmi és gazdasági fejlődése során vált hiányossá – a széles néprétegek életviszonyainak tartós instabilitása és marginalizáltsága miatt hamarosan korlátokba ütközött. Az alsóbb rétegekhez tartozó gyermekek nevelésének további „államosítására” a magyar szociális és szegénypolitika keretein belül már nem volt mód. Így azután az „elhagyott gyermek” fogalma lassanként leszűkül, s a „züllött gyermek” védelme került előtérbe. Az élesebb szemű kortársak figyelmét nem is kerülte el, milyen „eltérést hozott létre” ez a magyar gyermekvédelem és a „nyugati gyermekvédelem törekvései között”, amelyek inkább a gyermek- és csecsemőhalandóság csökkentését tűzték ki célul.⁸³ Az ily módon sajátosan alakuló magyar gyermekvédelem a gyakorlatban zökkenőmentesen illeszkedett be a szegénység következményeinek elfojtására irányuló hagyományos szegénypolitikába. Egy korabeli jelentés szerint különösen olyan családokkal volt sok „baj”, akik „mondhatni csak abból éltek, amit ők maguk s gyermekeik összekoldultak... (Ezek) még a múlt évben ártalmatlanná tétettek. Ugyanis a 15 éven aluli gyermekeiket apránként behelyezték a

gyermekmenhelybe, és a szülőket, ha ismételt figyelmeztetés dacára gyermekeiket koldulni küldték, megbüntették. Ha ez nem vezetett eredményre... közigazgatási úton Budapest területéről eltávolítottuk. Ez radikálisan hatott.”⁸⁴

A társadalom megóvása a „züllött” fiataloktól a Monarchia osztrák felén és Bécsben – bár az 1885. évi „csavargásról szóló törvényekben” éppúgy célul tűzték ki, ahogy Magyarországon – az első világháborúig soha nem vált olyan óriási jelentőségűvé, mint Budapesten. Jóllehet az „elzüllés” megelőzésének és megakadályozásának a kérdése mind szélesebb körben került terítékre, s néhány idevágó törvényjavaslatot is megvitattak, a valóságban nem jutottak tovább bizonyos helyhatósági szintű újításoknál. Az „elzüllött gyermekekről” szóló vita csak ritkán került a bécsi közgyűlés érdeklődésének a homlokterébe. A kevés alkalmak egyikén, 1895-ben arról tanácskoztak, hogy talán el kellene távolítani „azokat a kis kártevőket... akiket az iskolai fegyelmezés szokásos eszközeivel nem lehet megjavítani”, majd sajnálkozva utaltak arra, hogy nincs elég férőhely a menedékhelyekben és a javítóintézetekben, pedig ezek segítségével valószínűleg sikerülne „megtisztítani a bécsi iskolákat minden züllött gyerektől”. A városi javítóintézet felállítása csupán óhaj maradt. A felvilágosultabb nézetek képviselői mindenesetre hangsúlyozták, hogy kellene „egy szervezetet alakítani”, amely „megpróbálná feltartóztatni az elzüllést”.⁸⁵ Ehhez kiindulási alapot az árvapénztári törvény értelmében kezelt összegek kedvezményezem' körének az „erkölcsileg züllött”, de „javulóképes” gyerekekre és fiatalokra történő kiterjesztése, továbbá a később községi tulajdonná váló Városi Gyermekátvevő Intézet adtak. Ebbe az intézetbe „önkéntesen” és „bíróági határozat stb. nélkül is” átkerülhettek súlyosan bántalmazott és elhanyagolt gyerekek, mivel még hiányoztak az „ifjúságnevelési törvény” és „a benne javasolt vagy valamikorra tervezett, nem a városi szegénygondozáshoz tartozó intézetek”.⁸⁶

Mindezek ellenére az „elzüllés” elleni gyermekvédelmi politika gyakorlatában meghatározó elem maradt, hogy a „züllöttnek” tekintett gyermekeket és fiatalokat az 1885. évi „csavargásról szóló törvényeknek” megfelelően korrekciós, illetve javítóintézetbe adták. A bécsi fővárosi tanács még 1906-ban hadjáratot indított egy előzőleg a napilapok által kellően felfűjt téma, az utcai koldulás ügyében, s el is rendelték, hogy a tizennégy év alatti „koldusgyerekeket” az 1885-ös törvények szerint kell kezelni.⁸⁷ A gyerekek számára ez többnyire továbbra is az alsó-ausztriai Eggenburg javító-, nevelőintézetébe történő beutalást jelentett. Az intézetben időközben az épületbővítések és -felújítások mellett az ott érvényesített pedagógiai elveket is korszerűsítették.⁸⁸ A „tartományi nevelő intézetnek” átkeresztelt intézményben a bécsi gyógypedagógus, Erwin Lazar nevelési koncepcióját követték, a-melynek értelmében a gyerekeket és fiatalokat csoportokra osztották, „erkölcsi züllöttségük” foka szerint. Kari Seitz szociáldemokrata képviselő ezzel kapcsolatban azt a reményteljes kijelentést tette az alsó-ausztriai parlamentben, miszerint „az intézetbe bekerülők nem mind abszolút rossz és javíthatatlan gyerekek”. Seitz úgy vélte, hogy a csoportos bontásban alkalmazott gyógypedagógia eredményes lehet a nevelésben.⁸⁹ Az eggenburgi intézet, amely közvetlenül az első világháború előtt több férőhellyel rendelkezett, mint az összes magyar állami javítóintézet együttvéve⁹⁰, igazán nem lebecsülendő állami eszközt jelentett az „elzüllés” elleni küzdelemben.

A magyar fejlődéshez közel álló, a gyermekgondozásnak és a „züllött” fiatalkorúak nevelésének szűkebb körű és pedagógiai szándékú értelmezése példák szintjén az 1907. és 1913. évi osztrák gyermekvédelmi kongresszusokon is felbukkant. Ám az Osztrák Polgári Törvénykönyv családjogi paragrafusainak ilyen szellemű módosítási tervezete, továbbá egy nevelési és egy fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi törvényjavaslat elfogadtatása is megfeneklett.⁹¹ A gyermekvédelemnek csupán néhány területén születtek olyan

reformorientált rendeletek és előírások, egy „felülről” támogatott politika jegyében, amelyek megelőlegezték a későbbi törvényeket.⁹²

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a bécsi szociális és szegénypolitikában – amely a gyermek- és ifjúságvédelem terén egyszerre építette ki és modernizálta a támogatás, a védelem ég az ellenőrzés eszközeit – kirajzolódott a hatalomgyakorlásnak a fejlett ipari társadalmakra jellemző formaváltása. A Lajtától keletre a gyermekvédelem „felülről” történt modernizálása hozott ugyan bizonyos sikereket, de egyúttal a kevésbé kifinomult, hagyományosabb mintáknak is foglya maradt. Mihelyt elérte szociális és gazdasági mozgásterének a határát, hirtelen átadta helyét a régi és az új típusú – többé-kevésbé eredményes – represszióknak. A szükséges társadalmi és közigazgatási feltételek híján a budapesti városháza még az 1906-tól kezdődő reformkorszakban is csak keveset tudott tenni a szociális reformoknak ezen a jövőt is meghatározó területén. A „járulékos” fővárosi modernizáció (talán a hivatásos gyámságot kivéve) megrekedt a kezdeti stádiumban.

JEGYZETEK

69: 60.000/1907. BM rendelet. MRT 1907. 1293.

70: A hatásvadász szociális riport műfajára jó példa Szántó I. Béla – Tábori Kornél: Nyomor és bűn a gyermekvilágban. Bp., 1908.

71: Nemes Lipót: A kültelki gyermekek élete és jövője. Bp., 1913. 32. skk; Gyermekvédelmi Lap 1908. 135. Az árvaszék ez ellen a felfogás ellen 1908-tól kezdve megpróbált védekezni.

72: Rendőrségi jelentés 1908. 206. Ez általában véve is kifejezésre jutott abban, hogy a „züllött” lányokat potenciális prostituáltként kezelték, s a prostitúcióval való foglalkozás a szegényügyi politika egyik sajátos ága lett. A „leánykereskedelem elleni harc „ és a prostitúció kérdéseiről összefoglalóan ír Melly (l. 48. jegyz.) 9. skk. A prostitúcióval és a szegényügy-gyel kapcsolatos politika összefüggéseiről l. Susan Zimmermann: „Making a Living from Disgrace”. The Politics of Prostitution, Female Poverty and Urban Gender Codes in Budapest and Vienna, 1860-1920. In: Andrea Pető (ed.): CEU History Department Year book 1994-1995. Bp., 1995. 67-92.

73: Rendőrségi jelentés 1908. 198.

74: 60.000/1907. BM rendelet. MRT 1907. 1293. skk, 1304. skk.

75: Rendőrségi jelentés 1905. 164.; uo. 1906. 172. skk; vö. uo. 1907. 180. skk; uo. 1908. 196. skk.

76: Vö. FK1911. 2585. skk; Ágoston (l. 36. jegyz.) 217.; példák a konkrét döntésekre és az ezek alapjául szolgáló családhelyzet-felmérésekre uo. 220. .

77: Rendőrségi jelentés 1907. 182.; Vö. Rottenbiller (l. 31. jegyz.) 8. skk, 16. skk; Kársai (l. 34. jegyz.) 12. skk; 60.000/1907. BM rendelet. MRT 1907. 1300. skk.; Gyermekvédelmi Lap 1906. 153.; uo. 1908. 21. skk, 116.

78: Nemes (l. 71. jegyz.) 9.

79: Vö. 1908. évi XXXVI. te. 2. fej. MTT 1908. 852-873.; 1913. évi VII. te. MTT 1913. 25-65.; Martha Gráfin Vay: Über die Kinderschutzliga in Ungarn. Bp., 1911. 8.; Rendőrségi jelentés 1907. 182.; uo. 1908. 198.; Gyermekvédelmi Lap 1905. 40., 68., 113.; uo. 1906. 12., 19., 43., 86., uo. 1907. 45. skk; uo. 1908. 21. skk, 58. skk, 115., 117. skk, 134. skk.; uo. 1910. 9., 127.

80: 1908. évi XXXVI. te. 15., 16. §. és 3. megj. MTT 1908. 852. skk.; Gyermekvédelmi Lap 1907. 115. skk.

81: Vö. Melinz-Zimmermann (l. 20. jegyz.) 41: skk.

82: 1908. évi XXXVI, te. 3. jegyz. MTT 1908. 853.

- 83: A Gyermekvédelem Lapja 1914 81.
84: A Gyermekvédelem Lapja 1911 26.
85: Amtsblatt der k.k. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien 1895. 274. skk, 666.
86: BAW1914. 35.
87: BAW1906. 85. skk.
88: Vö. Fürsorge-Einrichtungen. 171., 173.
89: Stenographische Protokolle des n. ö. Landtages. 1905. máj. 26-i ülés. 67.
90: 1910-ben Magyarország egész területén 940 állami intézeti férőhely állt rendelkezésre, míg egyedid Eggen-burgban 1200., vö. Deutsch (l. 16. jegyz.) 408.; Zeitschrift für Kinders-chutz und Jugendfürsorge 1910. 26. Mindenesetre Budapest tekintetében nem lebecsülendő jelentőségű volt a liga által létesített intézetek gyorsan növekvő hálózatának is.
91: Vö. erről részletesen Melinz (l. 3. jegyz.) 208. skk.; a Polgári Törvénykönyv 1. részkiegészítése és módosító családjogi rendelkezései csak a világháború idején léptek hatályba, egy császári rendelet következtében.
92: Erről ad áttekintést Marcovich: Strafanstalten. In: Osterreichisches Staatswörterbuch 1909/2. IV. köt. 495. skk.

Írta: Nagy Gyöngyi Mária, főtanácsos, MKM

A fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásáról

I. Adatok az intézményrendszerrel

1. Az érintettek köre:

Az 1996/97. tanévben a fogyatékos gyermekeket ellátó gyógypedagógiai intézményrendszerben 1191 gyermek óvodai nevelése, 36547 tanuló általános iskolai és 5363 tanuló speciális szakiskolai képzése, munkára felkészítő oktatása – együtt: 43140 fő ellátása történik.

A különböző fogyatékosági ágak szerinti megoszlás:

Óvodában:

- értelmi fogyatékos: 688 fő
- hallássérült (siket és nagyothalló): 133 fő
- látássérült (két kivétellel vak): 54 fő
- mozgáskorlátozott: 169 fő
- beszéd fogyatékos: 119 fő
- autista: 28 fő

Általános iskolában: enyhén értelmi

- fogyatékos: 30084 fő
- közepesúlyos értelmi fogyatékos: 3374 fő
- hallássérült: 750 fő
- látássérült: 401 fő
- testi fogyatékos/mozgáskorlátozott: 243 fő
- beszéd fogyatékos: 899 fő
- autista: 255 fő
- halmozottan sérült (testi, érzékszervi fogyatékosághoz értelmi fogyatékoság is társul) + egyéb: 1771 fő

Speciális szakiskolában:

- (enyhén értelmi fogyatékosok ill. halmozottan sérültek): 4607 fő

Munkára felkészítő / készségfejlesztő speciális szakiskolában:

- (közepesúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok): 756 fő

A többségi óvodákban, általános iskolákban integráltan nevelt gyermekek, tanulók:

- Óvodákban: 1476 gyermek
- Általános iskolákban: 1928 tanuló
- Középfokú iskolákban (gimnáziumok, szakközépiskolák, szakképző intézmények): 564 fő

A gyógypedagógiai intézményrendszerben ellátottak száma az 1990/91. tanévhez viszonyítva 9, 4%-kal az előző tanévhez viszonyítva 1 %-kal – növekedett. Ennek részben oka, hogy a tanulók iskolarendszerben történő ellátásának ideje – a speciális szakiskolák, munkára felkészítő iskolák hálózatának kialakulásával–megnövekedett (míg 1990/91-ben 3200 fő, addig e tanévben 5363 fő tanul ezekben az iskolákban); a súlyos beszéd fogyatékos tanulók oktatására mind több helyen nyílik beszédjavító osztály az általános iskolákban, az autista gyermekeket ellátó hálózat kialakulása megindult, de a növekedéshez hozzájárul, hogy a statisztikai adatok szerint, a fogyatékos tanulók aránya is emelkedett.

Országos átlagban az általános iskolai oktatásban részesülő tanulók 3, 57%-a teljesíti tankötelezettségét a gyógypedagógiai intézményrendszerben (a szóródás megyénként 2, 59% és 5, 8% közötti), az óvodások 0, 3%-a (szóródás: 0 -0, 75%) nevelkedik a gyógypedagógiai intézményrendszer óvodáiban. (Az adatok és arányok kezelésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy a fővárosban és néhány megyében több országos, illetve több megyére kiterjedő regionális felvételi körzettel működő, diákotthonnal egybeszervezett (bentlakásos) intézmény látja el a fogyatékos gyermekek óvodai nevelését, iskolai oktatását. Mivel a statisztikai adatszolgáltatás az egyes intézményekben ellátottak szerint történik – nem, pedig az adott gyermek, tanuló lakóhelye szerint, különösen az óvodai ellátás esetében e tény a megyei arányokat helyenként torzíthatja.)

2. Intézmények

A fogyatékos gyermekeket ellátásában közreműködő intézmények száma: 669

Ebből önálló gyógypedagógiai intézmény: 200 (önálló általános, iskolák illetve többcélú – óvodát, általános iskolát, diákotthont, speciális szakiskolát is magukba foglaló – intézmények); a fogyatékos tanulók részére tagozatot, osztályt működtető általános iskolák száma pedig: 469.

Az intézmények száma az 1990/91-es tanévhez viszonyítva 8, 8%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 1 %-kal nőtt.

656 intézmény önkormányzati (települési önkormányzat: 573, megyei önkormányzat: 83) fenntartásban, 7 intézmény alapítvány (természetes személy) fenntartásában, 4 intézmény egyházi fenntartásban működik, 1-1 intézményt, pedig központi költségvetési szerv ill. egyéb fenntartó működtet.

3. A pedagógusok száma

A fogyatékos gyermekek, tanulók nevelését, oktatását ellátó intézményekben 6. 517 pedagógus végzi a nevelő, oktató munkát (az 1990/91 tanévhez viszonyítva számuk 5, 4%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 4%-kal nőtt). A gyógypedagógiai tanári képesítéssel rendelkezők aránya 63%.

II. A jogi szabályozás

A fogyatékos tanulók nevelésére, oktatására a módosított közoktatási törvény kiemelt figyelmet fordít, melynek leglényegesebb elemeit az alábbi áttekintés foglalja össze.

A fogyatékos gyermeket megilleti a jog, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy fogyatékoságát megállapították. Ez a korai fejlesztés és

gondozás, melyben a gyermek három éves kora után akkor vehet részt, ha nem kapcsolódhat be az óvodai nevelésbe. /30.§ (1), 34.§ a., 35.§ (1), 87.§ (1)/g-/

A korai fejlesztést ma túlnyomó többségében a szakértői és rehabilitációs bizottságok szervezik, több helyen létrejött azonban már önálló korai fejlesztő központ, illetve több, a gyógypedagógia több területét átfogó fejlesztő központ is (pl.: Pécs, Zalaegerszeg, Szombathely, Budapest).

A korai fejlesztés és gondozás megszervezésénél a szakmai tevékenység hatékonyságának növelésére mind több helyen törekednek a komplex ellátásra, ugyanakkor a hálózat kiépítésénél az is szempont, hogy a gyermek a számára szükséges ellátást lehetőleg lakóhelyéhez mind közelebb kaphassa meg. Az elmúlt évben ellátásban részesített gyermekek egyharmada volt 0-3 éves korú.

Azok a súlyosan fogyatékos gyermekek, akik állapotuknál fogva iskolarendszerű oktatásban nem tudnak részt venni, ötéves kortól kezdődően fejlesztő felkészítésben részesülnek (képzési kötelezettség). A közoktatási szolgáltatásokból tehát ma már egyetlen gyermek sem szorul ki, bármilyen súlyos is fogyatékosága. /30.§ (6)/

A képzési kötelezettségek ellátásáról – ha családban neveltek – a szakértői és rehabilitációs bizottságok, illetve – ha a szociális ellátás körébe tarozó intézményben élnek – az intézmény köteles gondoskodni. A fejlesztés céljának és feladatainak meghatározása e gyermekek esetében a gyermek mindenkori aktuális állapota alapján történik, a tanév végi értékelés szempontja ugyancsak a gyermek önmagához viszonyított fejlődése. Az ellátórendszer kialakulóban van, de teljesnek – sem minőségi, sem mennyiségi szempontból – még nem mondható.

A hatályos közoktatási törvény nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a fogyatékos gyermeket külön az e célra létrehozott intézményben vagy a többiekkel együtt kell nevelni, oktatni. Lehetővé teszi mindkét megoldást, kritériumként a sajátos neveléshez, oktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek meglétét határozza meg. A törvény a fogyatékos gyermekek tankötelezettségének teljesítésére vonatkozó szabályaival, az ahhoz kapcsolódó miniszteri rendeletek előírásaival mindenképp jelentős elvi változást hozott. /30.§ (2)/

Annak érdekében, hogy a fogyatékos gyermekek beiskolázására javaslati joggal rendelkező szakértői és rehabilitációs bizottságok a feltételekkel rendelkező intézményekről megfelelően tájékozottak legyenek – és ennek birtokában a szülőket a számba jöhető lehetőségekről felelősen tájékoztatni tudják – a jegyzők/főjegyzők a bizottságok felé jelenteni kötelesek, hogy a településen mely intézmény az, amelyben valamilyen típusú fogyatékos gyermek neveléséhez, oktatásához a feltételeket megteremtették. /91.§(4)/g./

Nem titkolt szándéka volt e szabályozásnak az is, hogy az integrált nevelés ne az ún., hideg integrációval történjék (a gyermek a többségi óvodában, iskolában van, de a szükséges sérülés specifikus fejlesztése nem biztosított), hanem csak a feltételek megléte mellett. A szakértői bizottságokhoz napjainkig igen kevés felelős – azaz az önkormányzat hivatalos döntését tartalmazó – jelzés érkezett az integrált nevelést felvállaló intézményekről.

Az integrált nevelés iránti igényt – mely az utóbbi évtizedben hazánkban is a szakmai viták kereszttüzében állott – a különböző országok eltérő módon kezelték, s eltérő módon teremtették meg a szakmai és jogi feltételeket ennek megvalósítására. Az eltérő modellek alapján dolgozók véleménye közös abban, hogy a sikeres együttélés és együtt-tanulás alapfeltétele nemcsak az érdekeltek és érintettek ezzel történő egyetértése, hanem a szakmai és tárgyi feltételek megléte és – meghatározó tényezőként -a befogadó iskola képessége a megváltozásra. Egyetértenek abban is, hogy a fogyatékos gyermekek többiekkel történő együtt-oktatása – minden másnál inkább – a normál iskola számára jelent kihívást.

A hazai szabályozás az integrált nevelés feltételeinek kötelező megteremtését nem írja elő, (a jelenlegi gazdasági feltételek mellett ez ma még amúgy is irreális elvárás lenne), erre a jogot azonban minden intézmény számára biztosítja. A közoktatás-fejlesztési tervek készítése az ország egészében alkalmat adott arra, hogy ez a kérdés is felelősen átgondolásra kerüljön, a meglévő szakmai, tárgyi feltételek mobilizálásával a fenntartók lépéseket tegyenek a fogyatékos gyermekek, tanulók számára a választható intézmények bővítésére. Hogy ez megvalósult-e, az csak a későbbiekben lesz érzékelhető.

A fogyatékoság kisszámú és szórt előfordulása indokolná, hogy az önkormányzatok e kérdés kezelésében a szokásosnál jobban együttműködjenek, a pedagógiai szakmai szolgáltatás hatékonyan segítse e munkát. A gyakorlatban azonban erre ma még sajnos kevés pozitív példát találunk.

A Nemzeti Alaptanterv kötelező alkalmazásának időpontjával (1998.IX.1.) a fogyatékos gyermekek nevelését, oktatását ellátó intézmények – függetlenül attól, hogy külön vagy a nem fogyatékos tanulókkal együtt történik a nevelés, oktatás – kötelezően, úgynevezett rehabilitációs célú foglalkoztatást szerveznek a fogyatékoságból eredő hátrány csökkentésére. A rehabilitációs célú órakeret – a fogyatékoság típusától függően – a kötelező tanórai foglalkozásokra fordítható óraszám 10-50%-a. /52.§ (5)/

A fogyatékos tanulót az igazgató – a szakértői és rehabilitációs bizottság javaslata alapján – mentesítheti egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és a minősítés alól. Az alapműveltségi vizsgán és az érettségi vizsgán az érintett tantárgyak helyett a tanuló – a vizsgaszabályzatban meghatározottak szerint – másik tantárgyat választhat. A tanulót a vizsgán hosszabb felkészülési idő illeti meg, lehetővé kell tenni számára az iskolai tanulmányok során alkalmazott segédeszköz (írógép, számítógép stb.) alkalmazását, szükség esetén az írásbeli beszámoló szóbeli beszámolóval vagy szóbeli beszámoló írásbeli beszámolóval történő felváltását. /30.§ (9)/

A fogyatékos gyermek/tanuló a csoport/osztály átlagléttségének számításánál kettő (enyhén értelmi fogyatékos, beszéd-fogyatékos) vagy három (testi, érzékszervi, középsúlyosán értelmi fogyatékos, autista) főként vehető figyelembe. /Ktv. 3. számú melléklet, II. rész 3. Pont/

Ez szolgálja azt, hogy a tanulók nevelése, oldatos a fokozottabb egyéni törődést, a differenciált fejlesztést jobban biztosító, kisebb létszámú csoportokban történjen.

A fogyatékoságuk miatt a többi tanulóval együtt haladni nem képes fiatalok számára speciális szakiskola létesíthető. Az e célra létrehozott speciális szakiskola a szakmai vizsgára történő felkészítés mellett a munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismereteket is oktathat – legfeljebb kettő – szakképzési évfolyamon. A készségfejlesztő speciális szakiskola a középsúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok részére biztosítja az életkezdéshez szükséges felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását. /27.§ (8), (9), (10)/

A speciális szakiskola – visszanyerve eredeti funkcióját – kizárólag a fogyatékos tanulók számára hozható létre. Amennyiben tanulóikat államilag elismert – az Országos Képzési jegyzékben szereplő – szakmára készítik fel, úgy a képzés ideje az OKJ-ben meghatározott képzési idő kétszeresére növelhető. Amennyiben szakképesítés megszerzését a tanuló állapota nem teszi lehetővé, úgy, egy vagy két szakképzési évfolyamon munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismeretek oktathatóak a speciális szakiskolában.

A Magyar Köztársaság Kormánya A Fogyatékos Gyermekek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány néven közalapítványt hozott létre a fogyatékos gyermekek fejlesztésével, nevelésével és oktatásával kapcsolatos közoktatási feladatok segítésére. Az alapító nevében a művelődési és közoktatási miniszter jár el.

A közalapítvány hozzájárul a fogyatékos gyermekek különleges gondozáshoz való jogának érvényesítéséhez, a gyermekek és tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer tervszerű fejlesztéséhez.

Céljainak megvalósítása érdekében országos pedagógiai szakmai szolgáltatást biztosít és nyilvános pályázatok útján támogatást nyújt:

- a fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer működtetéséhez és fejlesztéséhez
- a különleges gondozás igénybevételéhez szükséges eszközök, járművek beszerzéséhez
- a szabadidős tevékenységek megszervezéséhez, lebonyolításához
- az érintett tanulók középiskolai, felsőfokú iskolai tanulmányaihoz
- a munkába állást segítő tevékenységhez.
- Feltételeket biztosít a fogyatékos gyermekek szülei részére szervezett szülői (gondozói) tanfolyamok szervezéséhez.

(A közalapítvány létrehozását a közoktatási törvény 119.§ (2) alapozta meg.)

III. A tartalmi szabályozás

A közoktatásról szóló törvény az óvodai nevelés és a kötelező a-lapfokú oktatás tartalmi szabályozását ellátó alapdokumentumaként az **Óvodai nevelés országos alapprogramját** és a **Nemzeti alaptantervet** határozza meg.

E központi dokumentumok jelentősen különböznek a korábbiaktól. Szabályozó funkciójuk kizárólag azt hivatott biztosítani, hogy az alapvető tartalmak egységesen és arányosan érvényesüljenek a közoktatás minden intézménytípusában. Ennek érvényesítése mellett – a helyi programok készítése és alkalmazása során – széles mozgásteret biztosítanak az óvodák, iskolák és a pedagógusok számára a helyi pedagógiai célkitűzések, az óvodával illetve az iskolával szembeni szülői elvárások és az óvodába, iskolába járó gyermekek, tanulók sajátosságainak figyelembe vételére.

A közoktatási törvény figyelembe veszi ugyanakkor azt is, hogy vannak intézmények, melyekben a nevelő illetőleg a nevelő-, oktató munka nem szervezhető kizárólag a tartalmi szabályozás központi dokumentumai alapján. E körbe tartoznak a fogyatékos gyermekeket (is) nevelő óvodák és a fogyatékos tanulók nevelését és oktatását (is) ellátó iskolák, mely intézmények a törvény 8.§. (13) bekezdése alapján nevelési programjuk illetve helyi tantervük elkészítésénél figyelembe veszik a Fogyatékos gyermekek óvodai nevelésének irányelvét, illetve a Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelvét is. Az irányelvek kiadására – a törvényi felhatalmazás alapján – a 23/1997.(VI.4.) MKM sz. rendelet formájában került sor.

1. Az irányelvek szakmai tartalma

A fogyatékos gyermekek óvodai nevelése, iskolai oktatása jelenleg – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium illetve jogelődjei által óvodai/iskolai alkalmazásra kiadott – négy óvodai nevelési program és tizenöt iskolai nevelési, oktatási terv szerint folyik.

A munka kezdetén a redukcionizmus szorító ereje, az „irányelv” mint tartalmi szabályozó hagyományok nélkülisége jelentette a szakmai javaslatot kidolgozó bizottság számára a legnagyobb problémát. A munkacsoport az irányelvek szerkezetét, tartalmi elemeit az alábbiak szerint határozta meg.

Mindkét irányelv az alábbi területekre tagolódik:

- a testi fogyatékos / mozgáskorlátozott
- a látási fogyatékos (gyengénlátó, aliglátó, vak)
- a hallássérült (nagyothalló, siket)
- az értelmi fogyatékos
- a beszéd fogyatékos és
- a súlyos fejlődési zavar más csoportjaiba tartozó gyermekek, tanulók.

Az óvodai nevelés területén az általános elvek meghatározása mellett az egyes fogyatékosági típusok pedagógiai szempontú meghatározása és a fogyatékoságból eredő hátrányok csökkentését illetve kompenzálását szolgáló fő fejlesztési területek meghatározására került sor az irányelvben.

Az iskolai nevelés és oktatás területén

- a pedagógiai szempontú meghatározás
- a fejlesztés alapelvei, céljai, kiemelt feladatai
- a NAT alkalmazása, ezen belül a közös követelmények és az általános követelmények alkalmazása
- a műveltségi területek és a részletes követelmények alkalmazása, szükség esetén módosítása és kiegészítése
- a pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitáció területei, feladatai kerültek meghatározásra az irányelvben.

Tekintettel arra, hogy az irányelvek az alapidokumentumok kiegészítéseként kerültek kiadásra,

- s a nevelési program illetve a helyi tanterv kidolgozásakor alkalmazásuk is azokkal együtt történik,
- a NAT szerkezetének követése segítheti az alkalmazást.

A Nemzeti alaptantervtől való eltérés legmarkánsabban – a sérülésjellege miatt- az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai oktatásában, a tartalmak és a fejlesztési követelmények módosulásában jelenik meg. Az irányelvben műveltségi területenként és pedagógiai szakaszonként (hatodik, nyolcadik és a tizedik évfolyam végén) az ajánlott minimális teljesítmények megjelennek.

A középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésében a NAT háromszintű követelményrendszere nem alkalmazható, a műveltségi anyag csak érintőlegesen csatlakozik a NAT-hoz. Az irányelv ezért – műveltségi területek helyett – az alábbi fejlesztési területek meghatározásával segíti a helyi tantervek készítését.

- anyanyelv és kommunikáció
- természeti környezet
- társadalmi környezet
- életvitel és gyakorlati ismeretek
- művészetek
- testi nevelés.

Az autista és az autisztikus gyermekek/tanulók fejlesztésének feladatai – a fejlődési zavar sajátosságaiból adódóan – részletesen meghatározásra kerülnek.

2. Az irányelvek funkciója

Az irányelvek funkciója, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramját és a Nemzeti alaptantervet kiegészítő – s csak azokkal együtt értelmezhető és alkalmazható – központi dokumentumként a tartalmi szabályozás oldaláról szolgálják a fogyatékos gyermekek és tanulók különleges gondozáshoz való jogának érvényesítését.

3. Az irányelvek hatálya

Az irányelvekben foglaltak egyaránt vonatkoznak az elkülönítetten (szegregáltan) és a többségi intézményekben (integráltan) nevelt, oktatott fogyatékos gyermekekre, tanulókra. Szükséges ezért, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramja és a Nemzeti alaptanterv kiegészítő dokumentumaiként az irányelvek a pedagógiai köztudatba és annak napi gyakorlatába bekerüljenek.

Az abban meghatározott nevelési, oktatási, fejlesztési tartalmak a helyi pedagógiai programokon és a helyi tanterveken keresztül érvényesülnek, így az óvodák és iskolák megkapják azt a szabadságot és vállalják azt a felelősséget, hogy a náluk nevelt gyermekek, tanulók közös és egyedi sajátosságaihoz igazodva, a tanulók egyéni képességeit figyelembe véve határozzák meg és differenciálják a nevelés és oktatás tartalmát.

Írta: Nagy Gyöngyi Mária, főtanácsos, MKM

A fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásáról

I. Adatok az intézményrendszeréről

1. Az érintettek köre:

Az 1996/97. tanévben a fogyatékos gyermekeket ellátó gyógypedagógiai intézményrendszerben 1191 gyermek óvodai nevelése, 36547 tanuló általános iskolai és 5363 tanuló speciális szakiskolai képzése, munkára felkészítő oktatása – együtt: 43140 fő ellátása történik.

A különböző fogyatékosági ágak szerinti megoszlás:

Óvodában:

- értelmi fogyatékos: 688 fő
- hallássérült (siket és nagyothalló): 133 fő
- látássérült (két kivétellel vak): 54 fő
- mozgáskorlátozott: 169 fő
- beszéd fogyatékos: 119 fő
- autista: 28 fő

Általános iskolában: enyhén értelmi

- fogyatékos: 30084 fő
- közép súlyos értelmi fogyatékos: 3374 fő
- hallássérült: 750 fő
- látássérült: 401 fő
- testi fogyatékos/mozgáskorlátozott: 243 fő
- beszéd fogyatékos: 899 fő
- autista: 255 fő
- halmozottan sérült (testi, érzékszervi fogyatékosághoz értelmi fogyatékoság is társul) + egyéb: 1771 fő

Speciális szakiskolában:

- (enyhén értelmi fogyatékosok ill. halmozottan sérültek): 4607 fő

Munkára felkészítő / készségfejlesztő speciális szakiskolában:

- (közép súlyosán értelmi fogyatékos fiatalok): 756 fő

A többségi óvodákban, általános iskolákban integráltan nevelt gyermekek, tanulók:

- Óvodákban: 1476 gyermek
- Általános iskolákban: 1928 tanuló
- Középfokú iskolákban (gimnáziumok, szakközépiskolák, szakképző intézmények): 564 fő

A gyógypedagógiai intézményrendszerben ellátottak száma az 1990/91. tanévhez viszonyítva 9, 4%-kal az előző tanévhez viszonyítva 1 %-kal – növekedett. Ennek részben oka, hogy a tanulók iskolarendszerben történő ellátásának ideje – a speciális szakiskolák, munkára felkészítő iskolák hálózatának kialakulásával–megnövekedett (míg 1990/91-ben 3200 fő, addig e tanévben 5363 fő tanul ezekben az iskolákban); a súlyos beszéd fogyatékos tanulók oktatására mind több helyen nyílik beszédjavító osztály az általános iskolákban, az autista gyermekeket ellátó hálózat kialakulása megindult, de a növekedéshez hozzájárul, hogy a statisztikai adatok szerint, a fogyatékos tanulók aránya is emelkedett.

Országos átlagban az általános iskolai oktatásban részesülő tanulók 3, 57%-a teljesíti tankötelezettségét a gyógypedagógiai intézményrendszerben (a szóródás megyénként 2, 59% és 5, 8% közötti), az óvodások 0, 3%-a (szóródás: 0 -0, 75%) nevelkedik a gyógypedagógiai intézményrendszer óvodáiban. (Az adatok és arányok kezelésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy a fővárosban és néhány megyében több országos, illetve több megyére kiterjedő regionális felvételi körzettel működő, diákotthonnal egybeszervezett (bentlakásos) intézmény látja el a fogyatékos gyermekek óvodai nevelését, iskolai oktatását. Mivel a statisztikai adatszolgáltatás az egyes intézményekben ellátottak szerint történik – nem, pedig az adott gyermek, tanuló lakóhelye szerint, különösen az óvodai ellátás esetében e tény a megyei arányokat helyenként torzíthatja.)

2. Intézmények

A fogyatékos gyermekeket ellátásában közreműködő intézmények száma: 669

Ebből önálló gyógypedagógiai intézmény: 200 (önálló általános, iskolák illetve többcélú – óvodát, általános iskolát, diákotthont, speciális szakiskolát is magukba foglaló – intézmények); a fogyatékos tanulók részére tagozatot, osztályt működtető általános iskolák száma pedig: 469.

Az intézmények száma az 1990/91-es tanévhez viszonyítva 8, 8%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 1 %-kal nőtt.

656 intézmény önkormányzati (települési önkormányzat: 573, megyei önkormányzat: 83) fenntartásban, 7 intézmény alapítvány (természetes személy) fenntartásában, 4 intézmény egyházi fenntartásban működik, 1-1 intézményt, pedig központi költségvetési szerv ill. egyéb fenntartó működtet.

3. A pedagógusok száma

A fogyatékos gyermekek, tanulók nevelését, oktatását ellátó intézményekben 6. 517 pedagógus végzi a nevelő, oktató munkát (az 1990/91 tanévhez viszonyítva számuk 5, 4%-kal, az elmúlt tanévhez viszonyítva 1, 4%-kal nőtt). A gyógypedagógiai tanári képesítéssel rendelkezők aránya 63%.

II. A jogi szabályozás

A fogyatékos tanulók nevelésére, oktatására a módosított közoktatási törvény kiemelt figyelmet fordít, melynek leglényegesebb elemeit az alábbi áttekintés foglalja össze.

A fogyatékos gyermeket megilleti a jog, hogy különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön attól kezdődően, hogy fogyatékoságát megállapították. Ez a korai fejlesztés és

gondozás, melyben a gyermek három éves kora után akkor vehet részt, ha nem kapcsolódhat be az óvodai nevelésbe. /30.§ (1), 34.§ a., 35.§ (1), 87.§ (1)/g-/

A korai fejlesztést ma túlnyomó többségében a szakértői és rehabilitációs bizottságok szervezik, több helyen létrejött azonban már önálló korai fejlesztő központ, illetve több, a gyógypedagógia több területét átfogó fejlesztő központ is (pl.: Pécs, Zalaegerszeg, Szombathely, Budapest).

A korai fejlesztés és gondozás megszervezésénél a szakmai tevékenység hatékonyságának növelésére mind több helyen törekednek a komplex ellátásra, ugyanakkor a hálózat kiépítésénél az is szempont, hogy a gyermek a számára szükséges ellátást lehetőleg lakóhelyéhez mind közelebb kaphassa meg. Az elmúlt évben ellátásban részesített gyermekek egyharmada volt 0-3 éves korú.

Azok a súlyosan fogyatékos gyermekek, akik állapotuknál fogva iskolarendszerű oktatásban nem tudnak részt venni, ötéves kortól kezdődően fejlesztő felkészítésben részesülnek (képzési kötelezettség). A közoktatási szolgáltatásokból tehát ma már egyetlen gyermek sem szorul ki, bármilyen súlyos is fogyatékosága. /30.§ (6)/

A képzési kötelezettségek ellátásáról – ha családban neveltek – a szakértői és rehabilitációs bizottságok, illetve – ha a szociális ellátás körébe tarozó intézményben élnek – az intézmény köteles gondoskodni. A fejlesztés céljának és feladatainak meghatározása e gyermekek esetében a gyermek mindenkori aktuális állapota alapján történik, a tanév végi értékelés szempontja ugyancsak a gyermek önmagához viszonyított fejlődése. Az ellátórendszer kialakulóban van, de teljesnek – sem minőségi, sem mennyiségi szempontból – még nem mondható.

A hatályos közoktatási törvény nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a fogyatékos gyermeket külön az e célra létrehozott intézményben vagy a többiekkel együtt kell nevelni, oktatni. Lehetővé teszi mindkét megoldást, kritériumként a sajátos neveléshez, oktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek meglétét határozza meg. A törvény a fogyatékos gyermekek tankötelezettségének teljesítésére vonatkozó szabályaival, az ahhoz kapcsolódó miniszteri rendeletek előírásaival mindenképp jelentős elvi változást hozott. /30.§ (2)/

Annak érdekében, hogy a fogyatékos gyermekek beiskolázására javaslati joggal rendelkező szakértői és rehabilitációs bizottságok a feltételekkel rendelkező intézményekről megfelelően tájékozottak legyenek – és ennek birtokában a szülőket a számba jöhető lehetőségekről felelősen tájékoztatni tudják – a jegyzők/főjegyzők a bizottságok felé jelenteni kötelesek, hogy a településen mely intézmény az, amelyben valamilyen típusú fogyatékos gyermek neveléséhez, oktatásához a feltételeket megteremtették. /91.§(4)/g./

Nem titkolt szándéka volt e szabályozásnak az is, hogy az integrált nevelés ne az ún., hideg integrációval történjék (a gyermek a többségi óvodában, iskolában van, de a szükséges sérülés specifikus fejlesztése nem biztosított), hanem csak a feltételek megléte mellett. A szakértői bizottságokhoz napjainkig igen kevés felelős – azaz az önkormányzat hivatalos döntését tartalmazó – jelzés érkezett az integrált nevelést felvállaló intézményekről.

Az integrált nevelés iránti igényt – mely az utóbbi évtizedben hazánkban is a szakmai viták kereszttüzében állott – a különböző országok eltérő módon kezelték, s eltérő módon teremtették meg a szakmai és jogi feltételeket ennek megvalósítására. Az eltérő modellek alapján dolgozók véleménye közös abban, hogy a sikeres együttélés és együtt-tanulás alapfeltétele nemcsak az érdekeltek és érintettek ezzel történő egyetértése, hanem a szakmai és tárgyi feltételek megléte és – meghatározó tényezőként -a befogadó iskola képessége a megváltozásra. Egyetértenek abban is, hogy a fogyatékos gyermekek többiekkel történő együtt-oktatása – minden másnál inkább – a normál iskola számára jelent kihívást.

A hazai szabályozás az integrált nevelés feltételeinek kötelező megteremtését nem írja elő, (a jelenlegi gazdasági feltételek mellett ez ma még amúgy is irreális elvárás lenne), erre a jogot azonban minden intézmény számára biztosítja. A közoktatás-fejlesztési tervek készítése az ország egészében alkalmat adott arra, hogy ez a kérdés is felelősen átgondolásra kerüljön, a meglévő szakmai, tárgyi feltételek mobilizálásával a fenntartók lépéseket tegyenek a fogyatékos gyermekek, tanulók számára a választható intézmények bővítésére. Hogy ez megvalósult-e, az csak a későbbiekben lesz érzékelhető.

A fogyatékoság kisszámú és szórt előfordulása indokolná, hogy az önkormányzatok e kérdés kezelésében a szokásosnál jobban együttműködjenek, a pedagógiai szakmai szolgáltatás hatékonyan segítse e munkát. A gyakorlatban azonban erre ma még sajnos kevés pozitív példát találunk.

A Nemzeti Alaptanterv kötelező alkalmazásának időpontjával (1998.IX.1.) a fogyatékos gyermekek nevelését, oktatását ellátó intézmények – függetlenül attól, hogy külön vagy a nem fogyatékos tanulókkal együtt történik a nevelés, oktatás – kötelezően, úgynevezett rehabilitációs célú foglalkoztatást szerveznek a fogyatékoságból eredő hátrány csökkentésére. A rehabilitációs célú órakeret – a fogyatékoság típusától függően – a kötelező tanórai foglalkozásokra fordítható óraszám 10-50%-a. /52.§ (5)/

A fogyatékos tanulót az igazgató – a szakértői és rehabilitációs bizottság javaslata alapján – mentesítheti egyes tantárgyakból, tantárgyrészekből az értékelés és a minősítés alól. Az alapműveltségi vizsgán és az érettségi vizsgán az érintett tantárgyak helyett a tanuló – a vizsgaszabályzatban meghatározottak szerint – másik tantárgyat választhat. A tanulót a vizsgán hosszabb felkészülési idő illeti meg, lehetővé kell tenni számára az iskolai tanulmányok során alkalmazott segédeszköz (írógép, számítógép stb.) alkalmazását, szükség esetén az írásbeli beszámoló szóbeli beszámolóval vagy szóbeli beszámoló írásbeli beszámolóval történő felváltását. /30.§ (9)/

A fogyatékos gyermek/tanuló a csoport/osztály átlaglétszámának számításánál kettő (enyhén értelmi fogyatékos, beszéd-fogyatékos) vagy három (testi, érzékszervi, középsúlyosán értelmi fogyatékos, autista) főként vehető figyelembe. /Ktv. 3. számú melléklet, II. rész 3. Pont/

Ez szolgálja azt, hogy a tanulók nevelése, oldatos a fokozottabb egyéni törődést, a differenciált fejlesztést jobban biztosító, kisebb létszámú csoportokban történjen.

A fogyatékoságuk miatt a többi tanulóval együtt haladni nem képes fiatalok számára speciális szakiskola létesíthető. Az e célra létrehozott speciális szakiskola a szakmai vizsgára történő felkészítés mellett a munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismereteket is oktathat – legfeljebb kettő – szakképzési évfolyamon. A készségfejlesztő speciális szakiskola a középsúlyosán értelmi fogyatékos fiatalok részére biztosítja az életkezdéshez szükséges felkészülést, a munkába állást lehetővé tevő egyszerű betanulást igénylő munkafolyamatok elsajátítását. /27.§ (8), (9), (10)/

A speciális szakiskola – visszanyerve eredeti funkcióját – kizárólag a fogyatékos tanulók számára hozható létre. Amennyiben tanulóikat államilag elismert – az Országos Képzési jegyzékben szereplő – szakmára készítik fel, úgy a képzés ideje az OKJ-ben meghatározott képzési idő kétszeresére növelhető. Amennyiben szakképesítés megszerzését a tanuló állapota nem teszi lehetővé, úgy, egy vagy két szakképzési évfolyamon munkába álláshoz, életkezdéshez szükséges ismeretek oktathatóak a speciális szakiskolában.

A Magyar Köztársaság Kormánya A Fogyatékos Gyermekek, Tanulók Felzárkóztatásáért Országos Közalapítvány néven közalapítványt hozott létre a fogyatékos gyermekek fejlesztésével, nevelésével és oktatásával kapcsolatos közoktatási feladatok segítésére. Az alapító nevében a művelődési és közoktatási miniszter jár el.

A közalapítvány hozzájárul a fogyatékos gyermekek különleges gondozáshoz való jogának érvényesítéséhez, a gyermekek és tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer tervszerű fejlesztéséhez.

Céljainak megvalósítása érdekében országos pedagógiai szakmai szolgáltatást biztosít és nyilvános pályázatok útján támogatást nyújt:

- a fogyatékos gyermekek, tanulók ellátásában közreműködő intézményrendszer működtetéséhez és fejlesztéséhez
- a különleges gondozás igénybevételéhez szükséges eszközök, járművek beszerzéséhez
- a szabadidős tevékenységek megszervezéséhez, lebonyolításához
- az érintett tanulók középiskolai, felsőfokú iskolai tanulmányaihoz
- a munkába állást segítő tevékenységhez.
- Feltételeket biztosít a fogyatékos gyermekek szülei részére szervezett szülői (gondozói) tanfolyamok szervezéséhez.

(A közalapítvány létrehozását a közoktatási törvény 119.§ (2) alapozta meg.)

III. A tartalmi szabályozás

A közoktatásról szóló törvény az óvodai nevelés és a kötelező a-lapfokú oktatás tartalmi szabályozását ellátó alapdokumentumaként az **Óvodai nevelés országos alapprogramját** és a **Nemzeti alaptantervet** határozza meg.

E központi dokumentumok jelentősen különböznek a korábbiaktól. Szabályozó funkciójuk kizárólag azt hivatott biztosítani, hogy az alapvető tartalmak egységesen és arányosan érvényesüljenek a közoktatás minden intézménytípusában. Ennek érvényesítése mellett – a helyi programok készítése és alkalmazása során – széles mozgásteret biztosítanak az óvodák, iskolák és a pedagógusok számára a helyi pedagógiai célkitűzések, az óvodával illetve az iskolával szembeni szülői elvárások és az óvodába, iskolába járó gyermekek, tanulók sajátosságainak figyelembe vételére.

A közoktatási törvény figyelembe veszi ugyanakkor azt is, hogy vannak intézmények, melyekben a nevelő illetőleg a nevelő-, oktató munka nem szervezhető kizárólag a tartalmi szabályozás központi dokumentumai alapján. E körbe tartoznak a fogyatékos gyermekeket (is) nevelő óvodák és a fogyatékos tanulók nevelését és oktatását (is) ellátó iskolák, mely intézmények a törvény 8.§. (13) bekezdése alapján nevelési programjuk illetve helyi tantervük elkészítésénél figyelembe veszik a Fogyatékos gyermekek óvodai nevelésének irányelvét, illetve a Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelvét is. Az irányelvek kiadására – a törvényi felhatalmazás alapján – a 23/1997.(VI.4.) MKM sz. rendelet formájában került sor.

1. Az irányelvek szakmai tartalma

A fogyatékos gyermekek óvodai nevelése, iskolai oktatása jelenleg – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium illetve jogelődjei által óvodai/iskolai alkalmazásra kiadott – négy óvodai nevelési program és tizenöt iskolai nevelési, oktatási terv szerint folyik.

A munka kezdetén a redukcionizmus szorító ereje, az „irányelv” mint tartalmi szabályozó hagyományok nélkülisége jelentette a szakmai javaslatot kidolgozó bizottság számára a legnagyobb problémát. A munkacsoport az irányelvek szerkezetét, tartalmi elemeit az alábbiak szerint határozta meg.

Mindkét irányelv az alábbi területekre tagolódik:

- a testi fogyatékos / mozgáskorlátozott
- a látási fogyatékos (gyengénlátó, aliglátó, vak)
- a hallássérült (nagyothalló, siket)
- az értelmi fogyatékos
- a beszéd fogyatékos és
- a súlyos fejlődési zavar más csoportjaiba tartozó gyermekek, tanulók.

Az óvodai nevelés területén az általános elvek meghatározása mellett az egyes fogyatékosági típusok pedagógiai szempontú meghatározása és a fogyatékoságból eredő hátrányok csökkentését illetve kompenzálását szolgáló fő fejlesztési területek meghatározására került sor az irányelvben.

Az iskolai nevelés és oktatás területén

- a pedagógiai szempontú meghatározás
- a fejlesztés alapelvei, céljai, kiemelt feladatai
- a NAT alkalmazása, ezen belül a közös követelmények és az általános követelmények alkalmazása
- a műveltségi területek és a részletes követelmények alkalmazása, szükség esetén módosítása és kiegészítése
- a pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitáció területei, feladatai kerültek meghatározásra az irányelvben.

Tekintettel arra, hogy az irányelvek az alapidokumentumok kiegészítéseként kerültek kiadásra,

- s a nevelési program illetve a helyi tanterv kidolgozásakor alkalmazásuk is azokkal együtt történik,
- a NAT szerkezetének követése segítheti az alkalmazást.

A Nemzeti alaptantervtől való eltérés legmarkánsabban – a sérülésjellege miatt- az enyhe értelmi fogyatékos tanulók iskolai oktatásában, a tartalmak és a fejlesztési követelmények módosulásában jelenik meg. Az irányelvben műveltségi területenként és pedagógiai szakaszonként (hatodik, nyolcadik és a tizedik évfolyam végén) az ajánlott minimális teljesítmények megjelennek.

A középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók iskolai fejlesztésében a NAT háromszintű követelményrendszere nem alkalmazható, a műveltségi anyag csak érintőlegesen csatlakozik a NAT-hoz. Az irányelv ezért – műveltségi területek helyett – az alábbi fejlesztési területek meghatározásával segíti a helyi tantervek készítését.

- anyanyelv és kommunikáció
- természeti környezet
- társadalmi környezet
- életvitel és gyakorlati ismeretek
- művészetek
- testi nevelés.

Az autista és az autisztikus gyermekek/tanulók fejlesztésének feladatai – a fejlődési zavar sajátosságaiból adódóan – részletesen meghatározásra kerülnek.

2. Az irányelvek funkciója

Az irányelvek funkciója, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramját és a Nemzeti alaptantervet kiegészítő – s csak azokkal együtt értelmezhető és alkalmazható – központi dokumentumként a tartalmi szabályozás oldaláról szolgálják a fogyatékos gyermekek és tanulók különleges gondozáshoz való jogának érvényesítését.

3. Az irányelvek hatálya

Az irányelvekben foglaltak egyaránt vonatkoznak az elkülönítetten (szegregáltan) és a többségi intézményekben (integráltan) nevelt, oktatott fogyatékos gyermekekre, tanulókra. Szükséges ezért, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramja és a Nemzeti alaptanterv kiegészítő dokumentumaiként az irányelvek a pedagógiai köztudatba és annak napi gyakorlatába bekerüljenek.

Az abban meghatározott nevelési, oktatási, fejlesztési tartalmak a helyi pedagógiai programokon és a helyi tanterveken keresztül érvényesülnek, így az óvodák és iskolák megkapják azt a szabadságot és vállalják azt a felelősséget, hogy a náluk nevelt gyermekek, tanulók közös és egyedi sajátosságaihoz igazodva, a tanulók egyéni képességeit figyelembe véve határozzák meg és differenciálják a nevelés és oktatás tartalmát.

Írta: Rippel Józsefné

Amíg az élet nem kényszerít rá...

Zoli hajnalban született, amikor az orvos megérkezett Szentendrére a nagy hóban Pestről. Az első szoptatásnál már nem hozták ki, mert a János Kórházba vitték Budapestre. Nekem azt mondták, nincs semmi baj, csak biztonsági okokból küldték be. A baba egészséges, csak kicsit lassabban fog fejlődni, mint az első. A kórházban elmondták, mi a gyanú, de ők is azzal biztattak, hogy nincs semmi baj. Annyit hangoztatták, hogy tudtuk, éreztük, hogy baj van. Nagyon el voltam keseredve. Kezdtünk utána olvasni a betegségnek. Ahogy többet és többet tudtunk meg, úgy hullott darabokra az életünk. Nem értettem és még ma is nehéz beletörődni, hogy miért pont velünk történt mindez. Mi lesz velünk ezután? Hogyan fogjuk folytatni az életünket? Egyet tudtunk: nem adjuk intézetbe, velünk marad, hiszen a miénk.

Mikor hazaadták, sikerült anyatejjel etetni, a védőnőn keresztül szereztük a címet, mert nekem már nem volt. Számomra ez létkérdés volt, mert nagyon gyenge volt a fiam. Egyhónapos korában a fejlődésneurológia osztályra került, itt úszott és tornászott. Nekem is megmutatták a gyakorlatokat, hát, ha valaki kínozni akarja a csecsemőjét, arra ezek a gyakorlatok megfeleltek. Ez napjában hatszor 20 perc, étkezések között. Hát csináltam. A pici számára kimerítő volt. Csöndesen és megadóan türte, hogy húzom-vonom, közben szegény alig kapott levegőt. Kiderült, hogy gondok vannak a szemével. Irány a kórház, mindkét könnycsatornát átfúrták. Olyan pici volt, olyan törékeny, ha ránéztem, azt hittem, a szívem megszakad. Hittük, hogy a gondos ápolás mellett megerősödik majd. Nappal etettem, tornáztattam, éjjel pedig ülve aludtunk, mert csak akkor kapott levegőt, s csak úgy tudott picit aludni, ha a mellkasomra fektettem. Felváltva aludtunk így, az apja és én. Ott volt a nagyobbik fiam, vele is sokat kellett foglalkozni. Nem értette, miért fordult fel körülötte a világ.

Közben próbáltuk valahogy összeszedni magunkat, s elfogadni ezt az új helyzetet. Zolika már egy hónapja itthon volt, amikor az egyik esti etetésnél beszürkült. Hirtelen azt sem tudtuk, mihez kapjunk, mit kell csinálni. Férjem rohant az ügyeletre (hiszen telefon még nem volt), apám pedig próbálta a pici nyelvét kihúzni, hogy levegőhöz jusson. Mire az orvos kiért, már túl volt rajta, s újból lélegzett. A lila foltok egyikének nyoma még ma is látszik az arcán. Másnap a kardiológus beutalta a kórházba. Itt három hónapig feküdt. Borzalmas volt látni, hogy küzd és harcol az életéért; amikor oxigénpalackra volt kötve. Itt tették föl először azt a kérdést, hogy miért nem adjuk állami gondozásba, vagy miért nem teszem speciális gyermekotthonba? Inkább szüljek egy másikat, hiszen még fiatal vagyok (26 éves vagyok). Hát én ekkor borultam ki! Mi otthon minden percünket, gondolatunkat ennek a pici gyereknek szenteljük, hogy segítsünk rajta, az életemet adnám, ha ezzel ő egészségessé válna! – s akkor ilyet kérdeznek tőlem. Hát eddig a padlón voltam, de ezután azt hittem, hogy többé föl sem állok. Ha egy orvos nem hisz abban, hogy lehet rajta segíteni, akkor kinek kell hinni, hiszen az ő kezében van az élete, a döntés. Ez a pici, ártatlan lélek nem akart a világra jönni, mi hívtuk életre. O nem tehet arról, hogy nem egészséges, ő a miénk, és nagyon ragaszkodik az élethez.

Úgy gondoltuk, hogy nekünk az a dolgunk, hogy egy kiegyensúlyozott, boldog emberként neveljük belőle, s a maximumot hozzuk a felszínre a képességeiből. Amíg a kórházban feküdt, megtörtént a kromoszóma vizsgálat. Kérdezték, hogy visszamegyünk-e, mert egy

vizsgálat után megmondják, hogy melyikünk volt a hibás. Zoli eredménye pozitív. Így az az egy százaléknyi esélyünk is elszállt, hogy mindenki téved, hiába reménykedtem, a papíron ott állt, hogy Down-kóros. Mi a vizsgálatot nem vállaltuk. Nem akartuk egymást kitenni ilyen megrázkódtatásnak, hogy Te (vagy én) vagy a hibás! Azt hiszem, hogy én föl sem tudtam volna dolgozni.

Amikor öthónaposan hazahoztuk, radikális változásokat vezettünk be itthon. Mindketten leszoktunk a dohányzásról. Petiké, a nagyobbik fiam ekkor volt három éves; leültünk vele és megbeszéltünk a dolgokat. Napi menetrendet állítottunk föl, hogy a picire és a nagyra egyaránt jusson idő, amikor csak vele foglalkozik valamelyikünk. Párom lakáshoz közeli munkahelyet választott, hogy ha baj van, akár gyalog is elérhető legyen. Minden etetéshez fölkészültünk, ha újból leszürkölne, azonnal tudjuk orvoshoz vinni. Ez az egész családot igénybe vette, hiszen valakinek még rajtam kívül itthon kellett lennie, aki az autót vezeti, ha baj van. A tornát folytattuk, és hiába volt már öthónapos, napjában még mindig hatszor-hétszer evett, hogy a gyomrát ne terheljem a hirtelen sok étellel. A sok betegség ellenére is megindult a fejlődése. FOROG!

A fejlődésneurológián újabb tornagyakorlatokat kaptunk. Mászni tanítom. Petiké is sokat foglalkozik vele, s úgy vigyáz rá, mintha törékeny lenne. A kardiológus doktornő újból beutalta a kórházba, hogy megcsinálják a bronchosopia vizsgálatot. Sajnos, az állandó tüdőgyulladás miatt ez nem ment. Utóbb derült ki, véletlenül elszólta magát az egyik ápolónő, hogy majdnem elvesztettem a fiam Szilveszter napján, tudok-e róla? Hát nekem egyik orvos sem szólt. Hazaadták, hogy ha majd egy kicsit megerősödik, kb. két hónap múlva, vigyem vissza, s akkor megcsinálják a vizsgálatot. Megtörtént. Kiderült, hogy légszűkület van. A-mikor másodszor feküdt a kórházban, bélelzáródás gyanújával átküldték egy másik kórházba. Amikor megkaptam a táviratot, rohantam be, de a portánál nem engedtek tovább, mert név szerint nem találták a gyerekeket. A portás néni is jól helyre tett, hogy milyen anya vagyok, hogy még azt sem tudom, hol fekszik a beteg gyerekem. Itt, ebben a kórházban is olyan fölfogással találkoztam, hogy teljesen kétségbe estem. Burkolva azt tanácsolták, hogy hagyjam meghalni, amikor rosszul lesz, hiszen kín neki az élet, s nekem is jobb lenne, ha szülnék egy másikat. Szerencsére, műtétre nem került sor, visszaküldték a kardiológiára, onnan haza. Ebben az időben kapott a körzetünk egy új gyermekorvost. Őt kerestük föl, vállalta a fiamat. A véleménye az volt, hogy gondos ápolás mellett 50% esélye van arra, hogy életben maradjon. Szegénykém nagyon gyenge volt, s alig kapott levegőt. Az állandó tüdőgyulladások és a magas láz teljesen kimerítik. Mi nagyon el voltunk keseredve, de ő nem adta föl, nagyon akart élni. Majd meg feszült, de megtanult minden irányba forogni, kapaszkodik és próbál fölülni. Már egy éves is elmúlt, s végre próbáltam tanítani rágni. Nagyon apró falatokkal kezdtük, de tetszik neki, hiszen a kórházban csak cumiból kapott enni. Mindenre nagyon figyel, érdeklődő, igaz, soha nem hagyjuk magára, állandóan köztünk van. Már szépen ül. Kiteszük a szoba szőnyegére, így arra kényszerítem, hogy sokat mozogjon. Nagyon élvezi maga körül a nagy teret. Észrevettük, hogy a zenét nagyon szereti, hintázik rá. Felfedező körútra indul a szobában, minden nagyon érdeklő. Sajnos, a rossz idő beálltával az ő állapota is romlott. Újból sokat beteg, s nagyon legyengült. Lassan újból fejlődésnek indul. Megtanul járni, de sajnos itt is baj van. Az egyik lába nem hajlik. A sok injekciótól letapadt az izom a csontra. Visszavittük a fejlődésneuralgiára, ott egy sebész megnézte, s előjegyezték ortopéd műtétre. Be akartam feküdni vele, de nem lehetett. Reggel mentem, este jöttem haza a kórházból. Szegény Peti nem értette, hogy se Öcsi, se én nem vagyunk otthon. Egyik nap a műtét előtt lerendelték az egyik emeletre, az egyik szobába. Azt gondoltam, hogy valamilyen vizsgálatra megyünk. Ott ültünk vagy egy órát, utána behívtak minket. Vagy 20 egyetemistával és egy orvossal

találtam szemben magam. Arra kértek, sétáljak előttük a gyerekekkel, hogy ők jól megfigyelhessék Zolikát. „Így néz ki egy Down-os gyerek. Lehet kérdezni az anyukától!” Hát még életemben nem voltam ilyen megalázó helyzetben. Még ma is remeg a gyomrom, ha eszembe jut, pedig azóta jópár év eltelt. Vagy vigyék el a gyereket, s mondják, hogy a nővér vizsgálatra viszi (hiszen sem én, sem Zolika tenni ez ellen nem tudunk, hogy jogait védjem, hogy ilyesminek ne legyen kitéve), vagy emberi módon kérdezzenek meg, hogy legyen választási lehetőségem.

Ezután került sor a műtetre. Az egész lába combtőig és az egész csípője derékig gipszben volt. Mivel pelenkás volt még, nem győztem cserélni alatta, mert attól félttem, hogy a széklet és a vizelet kimarja a gipsz alatt a bőrét. De hiába vigyáztam, később kiderült, sajnos így is megtörtént. Kicsi fiam csodálatosan viselkedett. Túrta a megpróbáltatásokat zokszó nélkül. Két hétig volt bent, akkor kiszedték a varratokat, újból begipszelték, s hazaengedték. Itthon csak járókába tudtuk tenni, mert attól féltünk, hogy beszorul a lába a rácsok közé. Nagyon sokat küszködtünk, mert csak fekve tudtam etetni, itatni, s ez kanállal nem volt könnyű, állandóan attól félttem, hogy félrenyel s leszürkül. Egyszer csak azt vettük észre, hogy áll a járókában. Ettől kezdve nem nyugodott, izgett-mozgott, állandóan fölállt. Így persze a gipsz két hét után eltört, korábban kellett visszamennünk a kórházba. Gondoltam, újra begipszelik, hiszen még két hét van hátra a levételig. Az eltört gipszre akartak rágipszelni. Nem engedtem. Akkor úgy döntöttek, hogy végleg leveszik. Ekkor derült ki, hogy még egy varratot is benne felejtettek a combjában. Aki levágta a gipszet, igen goromba ember volt. A fiam lábába kétszer is belevágott, s amikor szóvá tettem, még nem is tetszett neki. Már az sem érdekelt, hogy mikor és hova kell kontrollra visszamenni, csak legyünk kint végre. Hónapokkal később merte csak a férjem elmondani, hogy véletlenül hallotta a folyosón két férfi beszélgetését, ami Zolikáról szólt. Szerintük kár ezt a kisfiút megoperálni, hiszen nem élhet ilyen betegséggel sokáig, így a műtét is fölösleges. Azon csodálkozom, hogy bírta megállni szó nélkül ezt a megjegyzést. Most már mindegy, túl voltunk rajta, nem érdekelt semmi és senki, csak legyünk végre otthon magunk, hogy a sok szenvedést a lelkünkben ápolhassuk. Mindannyiunkat megviselt ez a műtét. Akkor döntöttünk úgy, hogy ha az élet nem kényszerít rá, soha, de soha nem engedjük ki a kezünk közül Zolikát. Soha többé egy karcolást nem ejthet rajta az engedélyem és a férjem engedélye nélkül senki.

Ahogy teltek a napok, kezdtünk egy kicsit helyrerázódni, visszatérni a megszokott kerékvágásba. Peti fiam óvodájában megkerestem a logopédust, mivel Zolinak már a hangokon kívül szerintem valamivel többet kellett volna tudnia. Mivel már tudott járni, a fejlődés-neuralgiáról átküldték a Tanárképző Főiskolára bennünket. Itt azt javasolták, hogy hetes óvodába adjuk Zolit, mert ott biztosítva van a fejlődése, s átirányítottak minket az Áthelyező Bizottsághoz. Itt félóra leforgása alatt megállapítják, hogy milyen szinten áll a gyerek, és hogy melyik intézménybe küldjék tovább. Nekünk ezzel sem volt szerencsénk. Úgy gondolták, hogy nekünk Csobánka lesz a megfelelő, mivel az bentlakásos intézmény, és a gyerek négy évesen elég érett ahhoz, hogy egy ilyen közösségbe beilleszkedjék.

Hát hittem ismét, azt gondoltam, én naiv, hogy igazuk van. Velünk ellentétben az intézményben úgy gondolták, hogy rögtön ott is hagyjuk a gyereket, mi pedig úgy gondoltuk, hogy pár hétig inkább csak szoktatjuk, és majd utána meglátjuk. A gondozónó véleménye az volt, hogy így nem lesz jó, mert nem fog tudni beilleszkedni, hagyjuk ott, s ha beteg lesz, majd táviratoznak. Zolikám két napra rá belázasodott, mi megmutattuk a gyerekorvosnak, szerinte lelki oka volt a láznak. Ez történt 3-4 alkalommal. Az intézetben ezt nem hitték el, szerintük nem lehet idegileg kiborulva egy beteg kisfiú. Sosem fogom elfelejteni a fiam kétségbeesett kiabálását, amikor rákanyarodtunk az odavezető útra: „Apu ne!” Amíg oda nem értünk egyfolytában ezt kiabálta. Amíg odajártunk, láttuk, hogyan élnek

ott a gyerekek, hogyan bánnak egymással. Szemtanúja volt a férjem, ahogy az egyik beteg gyerek rugdosta a másikat. Én elhiszem, hogy kevés a nevelő, meg nehéz velük bánni, de nekem ennyi akkor is elég volt. Mi oda többé nem megyünk SOHA! Amíg a két kezemet föl tudom emelni, addig az én fiamat nem rúghatja meg senki. Szerintem ilyen otthonba csak az adja a gyereket, akit az élet rákényszerít, számomra ez olyan, mint egy elfekvő. A logopédustól, aki kivételesen szíven viselte Zoli tanítását megtudtuk, hogy korrekciós bölcsődét nyitnak lakóhelyünkön. Ide jelentkeztünk, Ez ideális volt. Végre úgy tűnt, kezd a kicsi élete jobb kerékvágásba kerülni. Otthon bölcsőde, logopédia,- szóval ideális. Ebbe a bölcsődébe csak beteg gyerekek jártak, ez egy külön csoport volt a nagy bölcsődén belül. Egészséges társaikkal együtt játszottak a szabadfoglalkozásokon. Volt gyógypedagógus, logopédus, gyógytornász. Mondókákat tanultak, és ha elmondani nem is tudták, de azt pontosan tudták, melyikre hogyan kell mozogni. Szóval fejlődtek.

Zolikám újból mosolygóssá vált, jól érezte magát a bölcsiben. Én megpróbáltam munkát vállalni. Petinek ekkor kezdődött az első éve az iskolában. Ebben az időben rengeteget gyalogoltam, mert a bölcsőde, az iskola és a munkahely a város három különböző végén volt. Szóval kezdett feszültté válni otthon a helyzet, mert én sose értem utol magam a tennivalók terén. A bölcsőde vezetője azt tanácsolta, hogy az akkori Tanácsháza Gyámügyi Osztályát keressem fel, mert valószínű, hogy ott semmit nem tudnak rólunk. Megtudtuk, hogy anyagi szempontból többféle segítségre jogosultak vagyunk, s eddig semmit sem kaptunk, pedig Zolika már négyéves is elmúlt. Felemelt családi pótlék, utazási támogatás, rendszeres nevelési segély. Azért ezt nem értem! Kinek a dolga lenne értesíteni a megfelelő szerveket, hogy beteg kisfiú született a körzetükben? A szülők el vannak foglalva a babával, és teljesen eltemeti őket a fájdalom, hogy gondolják, talán nekik kellene kilincselni az őket megillető anyagiakért? Nem mintha olyan sokat adnának, messze nem fedezi az orvosi költségeket, utazást, gyógyszert. Igaz, ma már bizonyos gyógyszerek ingyen járnak, de a drága vitaminokért fizetni kell, s a beteg gyerekeknek egyáltalán nem mindegy, melyiket kapja. Az is kérdés számomra, hogy ki védi emberi jogait. Igen, tudom, hogyha intézetben van, ez senkinek nem probléma, de ha otthon van, akkor a két szülő hol és kitől kap segítséget? Hol vannak ilyenkor az érdekvédelmi szövetségek? Szerintem nekik kellene legalább egy telefon erejéig fölkeresni a szülőt, hogy érezze, nincs egyedül, s ha kérdése van, olyan valaki válaszolhat rá, aki pontosan tájékozott a fogyatékosok ügyeiben. Egy évig jártunk ebbe a remek bölcsődébe, számomra sok minden kiderült. Először is, nekem ott kell hagynom a munkám, mert a napi négy órát sem tudom Zolika mellett vállalni. Petivel rengeteget kell foglalkozni, mert kiderült, hogy diszlexiás, s az új iskolába is nehezen tud beilleszkedni. Az is kiderült számomra, hogy Zolika jól be tud illeszkedni egy közösségbe, jó hatással van rá a sok gyerek, sokat fejlődött a szobatisztaság terén is. A logopédusunk biztos támpont a fiam életében, s mivel a bölcsődét kinőttük, megbeszéltem vele, hogy meg kellene próbálni az óvodát. Abba az óvodába szerettem volna íratni, ahova a nagyobbik fiam is oly szívesen járt. Megbeszéltem a vezető óvónővel, hogy először próbaidős lesz, meglátjuk, hogy tud majd beilleszkedni, hiszen itt 10 gyerek helyett 30 között kell helytállnia. Újból föl kellett keresnem az Áthelyező Bizottságot. Nem voltak elragadtatva az ötlettől. Szerintük nincs rá paragrafus, hogy normál óvodába beteg kisfiút fölvehessenek. Vitakoztunk. Az én fejemben már az is megfordult, ha nem írja rá a papírunkra, hogy rendben, én elmegyek az Egészségügyi Minisztérium elé, leülök a lépcsőre. Valakinek majd csak eszébe jut megkérdezni, hogy mit akarok. Kérdem én: egy, a gyerek számára ismeretlen pszichológus milyen jogon dönt a gyerek életéről a szülők feje fölött. Nem ő él vele. Ha hagyom, hogy egy bentlakásos óvodába és onnan suliba tegyem a fiamat, akkor mi lesz a családdal. Szerintem szétesne. Ha elvégezné a sulit és visszaadnák 14-15 évesen, mi közöm

lesz már ahhoz a fiatal kamasz fiúhoz? Azt sem fogom tudni róla, hogy bármire hogyan fog reagálni, számomra többé nem lesz kiszámítható, mert nem fogom ismerni, mert a hétvégi látogatások erre kevesek. Mióta megszületett, mi az életünket úgy rendeztük be, hogy neki ebben ugyanolyan helye legyen, mint a másoknak. Ha elengedem, az életünket nélküle kellene berendezni, s pár év múlva, amikor visszakapnám, újból fölborulna minden, s ez szerintem senkinek sem tenne jót. Mi szeretjük őt olyannak, amilyen, hibáival, betegségével, és ragaszkodásával együtt. Eszünk ágában sincs tőle megválni. Szóval visszatérve az óvodára, felhívták a vezető óvónőt, hogy ha úgy gondolja, nyugodtan utasítson el bennünket. Ezt a hátbatámadást fölháborítónak tartom, de szerencsére nem sikerült nekik. A Bizottság szerint azért sem kerülhet egészséges gyerekek közé, mert nem üti meg azt a tudásszintet, amit kellene. Na és! Hiszen éppen ezért szeretném, hogy odakerüljön, hogy megtanuljon mindent, amit már kortársai tudnak, és szerintem egy gyerek a másik gyerektől sokkal könnyebben tanul. Amellett nagyon jó iskola-előkészítő, hogy majd nagy közösségben is helyt tudjon állni. Megtanulja az egészséges emberek viselkedési normáit. Meg kell tanulnia, hogy van, aki szereti, és van, aki megsimogatja, és van, aki nem. Meg kell tanulnia, hogy nem egy védett burokból él. Hát sikerült! Óriási dolog volt, hogy kiállta a próbát, s fölvevették. Rengeteget tanult. Szobatiszta és ágytiszta lett. Megtanult önállóan fogat mosni. Részt vett a csoportfoglalkozásokon. Szerepjátékot tanult. Tornászott. Önállóan használta a WC-t. Önállóan öltözött, tudta, hogy mikor melyik ruhára van szüksége. Barátokra talált.

Másfél évig jártunk ebbe az óvodába. Szuper volt. Kezdttem hinni, hogy találok olyan embereket, akik szívesen segítenek nekünk abban, hogy ha picit is, de mindig előrébb és előrébb haladjunk. Januárban, amikor még óvodás volt Zolika, kezdtem iskolát keresni. Fölkerestem a város kiegészítő iskoláját. Az igazgató nem fogadott kitörő örömmel. Szerinte nem ez az iskola profilja. Akkor fölkerestem a város jegyzőjét. Ő nem látta akadályát, hogy Zolika ebbe az iskolába kerüljön, hiszen járt már oda más beteg gyerek is. Hamarosan igazgatóváltás volt a suliban. Az új igazgató pozitívan állt a dologhoz. Számunkra ez volt a lényeg. A lehetőség! Nagyon bíztam a fiamban. A felvételt elkísért minket a logopédusunk is. Sikerült. Első évben napi két órát tartózkodik délelőtt a suliban, s délutánként megkapja a heti hat óra pluszt, ami-kor a tanár csak vele foglalkozik. Emellett marad a heti két alkalom logopédia, és elkezdtük az úszást. Hát hogy ne legyen semmi sem zökkenőmentes, az Áthelyező Bizottságnak ez az ötlet ismételt nem tetszett, de engem már nem érdekelt. Tőlem azt ír a papírra, amit akar, mi tudjuk, hogy Zolikának így jó. Meg kell tanulnia, hogy végre olyan mederbe terelődött az életünk, amit más hétköznapi életnek nevez. Ebben az iskolában fantasztikus tanárokkal találkoztunk. Zolika jól halad, türelmesen ül az órákon, amiben tud, részt vesz. A nagyobb gyerekek sem bántották soha, pedig ebbe az iskolába igen kevert gyereksereg jár: hátrányos helyzetűek, cigányok, iszonyatosan szegények, testi fogyatékosok, szellemi fogyatékosok. Négy évig haladt az első osztályával, de tavaly visszakerült az elsőökhöz. Először azt hittem, hogy megsínyli az osztályváltást. De nem! Igaza volt az új osztályfőnöknek, jobban tud érvényesülni. Tanulmányában pont ott tart, ahol az új osztály. Így sok sikerélménye van. Már szépen olvas, egy-két betű kivételével mindet ismeri. Szépen ír. Húszon belül számol. Óriási eredmény! Azt gondolom, hogy végül is nem az a fontos, hogy hány éven belül tanul meg mindent, hanem az, hogy tudja. A tudás neki is magabiztosságot nyújt, s tud önállóan tájékozódni a maga kis környezetében. Közlekedni, boltba járni, önállóan eljutni az iskolából haza. Nem téved el.

Most ez így szép és jó, de hogy mit hoz a jövő? Ha kijárta az iskolát, merre tovább? Valami olyan elfoglaltságot kellene találni, amit szívesen csinál, de kereseti lehetőség is egyben. Arra is gondolnunk kell, hogy évek múlva, ha mi máj-nem tudjuk ellátni, ne legyen

teher senki számára. Itt arra gondolok, hogy Petinek a saját életét kell élnie. Ahhoz, hogy megalapozhassuk a jövőjüket, nagyon komoly anyagi háttér is kellene. Ez mind még a jövő titka, de hiszek abban, hogy ha összefogunk, mindent megoldunk.

Írta: Háló Magdolna

A fejlesztés támogatása

A tankötelezettségi idő lejártával gyakran igen nehéz alkalmas képzési formát vagy munkahelyet találni. Még nehezebb ez a fogyatékos fiatal lányok/nők esetében, akik az iskolában az integrációs osztályokban tanultak.

Az ausztriai Linzben működő St. Elisabeth Szeretetotthonban azon fáradoznak, hogy sokoldalú kínálatot teremtsenek. Itt nem csak a képzési lehetőségeket lehet kihasználni, hanem a képzés időtartama alatt az otthonban lakhatnak a tanulók.

Annak érdekében, hogy a résztvevők a St. Elisabethben lakjanak és dolgozzanak, meg kell keresni a mindenkori lakóhely-közösséget, illetve a magisztrátust, hogy „beilleszkedési” segítyt adjanak a felső-ausztriai fogyatékosokra vonatkozó törvény értelmében.

A végleges beutalást a felsőausztriai tartományi kormány szociális osztálya adja az otthonvezetés egyetértésével.

A fejlesztés támogatása

Ahhoz, hogy a lehető legnagyobb önállóságot megszerezzék, olyan gyakorlati (életvezetési és értékorientált) képességek fejlesztése szükséges, amelyek az egész személyiséget fejlesztik.

Szakmai képzés

A fiatal nőknek egyéni lehetőségeiknek és szükségleteiknek megfelelő minőségi képzést kell kapniuk.

Integráció

A képzés kiterjed a St. Elisabeth otthonban történő gondoskodáson túl a szakmai integrációig, majd a munkahely közvetítéséig.

Az első tanévben az alapképzés során a résztvevők háztartástani és gyakorlati képességeiket fejlesztik, és eközben kipróbálják magukat az otthon által nyújtott különböző más képzési területeken is.

Szakmai képzés

Az alapképzést követően közösen döntenek arról, hogy melyik képzési irányt választják a fiatalok: az otthonban folyó képzést vagy külsőt.

A St. Elisabethnek a következő üzemekben/területeken vannak képzési lehetőségei:

- kötött áruk készítése (3 éves képzés)
- női ruhakészítés (3 éves képzés)
- ágyneműkészítés (2 éves betanítás)
- háztartástani képzés (3 éves képzés)

Integráció

Már a képzés ideje alatt megpróbálnak gyakorló vagy ún. ismerkedőhelyet találni valamelyik vállalatnál. Ez idő alatt a tanítványok ill. a betanulók képet alkothatnak a különböző munkaadók igényeiről. Ez azt is eredményezheti, hogy a képzés befejezéséig legalább egyszer kapcsolatot teremthetnek a potenciális munkaadóval. Azok, akik számára a tanítás/betanítás túl magas szintű lenne, a munkatréning csoportban egyszerű feladatokat végezhetnek, és ezáltal is nagyobb esélyük lehet egy (védett) munkahelyre.

Munkahelypótlás

Pedagógiaiilag nagyon fontos, hogy a képzés keretében konkrét, produktív munkát végezzenek, vagyis „kézzel fogható” terméket állítsanak elő.

Az üzemek magánszemélyektől vagy cégektől kapják a megbízásokat, melyeket a St. Elisabeth-ben méret után készítenek el. Ezenkívül saját előadóhelyük/árusítóhelyük van, ahol az üzemekben előállított termékeket árusítják.

Szállásadás

Összesen kb. 60 nő lakhat az otthonban, melynek területén a szobák lakócsoportokat alkotnak. Max. 14 fő él egy lakócsoportban, 1 és 2 ágyas szobákban. A minőségi gondozást/ellátást, valamint a tanítási órákon és a munkaidőn túli szabadidős tevékenységet pedagógusok végzik ill. irányítják.

A szálláson is érvényes az elsődleges cél: a lehető legnagyobb önállóság elérése! Csak így lehet elérni, hogy lépcsőről lépésre megszokják az önálló szállást, s a képzés utáni időben is önálló életvitelt folytassanak valamely lakóközösség szomszédos épületében.

Írta: Derdák Tibor, Varga Aranka

Az iskola nyelvezete – idegen nyelv²

*„Tanár bácsi!
Lehet karácsonyfát is rajzolni?”*

Szeptemberben kérdezte tőlünk ezt egy tiszabői kisiskolás, mikor feladatmegoldásához adtunk neki néhány színes ceruzát. A kérdés váratlanul ért bennünket. Egészen más volt ugyanis a feladat: egy tündérmese részletét kellett volna lerajzolni, azaz hollófekete királylányt, gyémántos köpönyegű királyfit, mocsárzöld sárkányt – karácsonyfáról szó sem volt.

Később az alsószent-mártoni egyházasharaszti, gilvánfai, magyarmecskei, pécsi, rakacai, tiszabői általános iskolák legtöbbszörében, ahol szintén elvégeztük az elsősökkel ezt a feladatot, sok-sok hasonló tanácstalan kisgyerekekkel találkoztunk.

A tiszabői kisfiú kérdése szimbólummá vált: ebben a kérdésben foglalható össze annak a számtalan gyereknek a tanácstalansága, akik hatéves korukban egyszer csak megtapasztalják, hogy az iskola nyelvezetéből egy szót sem értenek.

Az iskolaév első heteiben látogattuk meg a fenti első osztályokat, hogy felmérjük, miféle nyelvi készségekkel rendelkeznek iskolába kerülésükkor a tanulók. A feladatokkal azt vizsgáltuk, hogy az iskolakezdéskor már feltételezett ismeretek (pl. évszakok, növények, állatok, tanári utasítások (kösd össze, húzd alá, karikázd be) és alapfogalmak (pl. ugyanolyan, legkisebb, különböző), milyen mértékben találhatók meg az egyes tanulóknál. Mindezek segítettek meghatározni, hogy a felmért tanulók nyelvi produkciója mennyire felel meg azoknak az iskolai elvárásoknak, mely elvárások egy adott nyelvi készség együttes meglétét eleve feltételezik.

Célunk annak megfigyelése volt, hogy miféle előnyökkel, illetve hátrányokkal kezdik meg a tanulók iskoláikat aszerint, hogy mely társadalmi réteg vagy etnikai csoport tagjai, mely anyanyelv birtokosai.

Az elkészült anyag tanulságait végül összevetettük más korosztályokban gyűjtött tapasztalatainkkal. Olyan tanulók nyelvi produkcióit vizsgáltuk meg, akik hatéves korukban valószínűleg ugyanúgy nem tudtak volna mit kezdeni a meseértési feladattal, mint az idézett tiszabői kisfiú.

A kiválasztás szempontjai

A felmérést **különböző társadalmi rétegből származó, cigány és magyar anyanyelvű** első osztályos általános iskolás tanuló körében végeztük el hét településen, kilenc osztályban, összesen 158 gyerekekkel.

² A dolgozathoz a felmérésben résztvevő I. osztályos tanulók rajzaiból válogattunk.

A rajzok mindegyike a felmérés 25. feladatához készült. A dolgozatban szereplő feladatsor-részleteket abból a nyelvi felmérésből emeltük ki, amelyet 1995 szeptemberében az Amrita Egyesület által első osztályosok körében végeztünk el. A feladatsort összeállította: Derdák Tibor és Varga Aranka.

Az iskolák kiválasztásakor több szempontot is figyelembe vettünk. Felmérésünket szeretnénk volna városi és falusi környezetben, magyar és cigány tanulók körében egyaránt elvégezni. Így esett a választásunk egy pécsi belvárosi és egy pécsi lakótelepi iskolára. A falusi iskolák közül két körzeti beiskolázású intézményt és négy olyan iskolát látogattunk meg, amely egy-egy falu intézménye. A városi iskolákban csak néhány cigány tanulót találtunk. A falusi iskolák egy részében magyar és cigány tanulókkal egyaránt találkoztunk. Voltak olyan iskolák is, ahol valamennyi elsős cigány származású volt. A cigány közösségekben külön figyelemmel voltunk arra, hogy van-e különbség az otthon cigányul (beásul) is beszélő családok és a csak magyarul beszélő cigány családok gyerekeinek teljesítményében.

Kiinduló feltevéseink

Tapasztalataink szerint a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók között, az iskolarendszer egészében jóval gyakoribb a gyengébb **tanulmányi eredmény**, a bukás, az iskolából kimaradás. A nyolcadik osztályukat befejező diákok közül szinte kizárólag a jobb társadalmi helyzetben élők jelentkeznek gimnáziumokba és jobb szakmákat adó szakközépiskolákba. A szociálisan hátrányos helyzetű tanulók körében a **továbbtanulás** sokkal ritkább, és legfeljebb szakmunkásképzőkbe vagy szakiskolákba történik. Ezeket a mindennapi tapasztalatainkat megerősítik azok a számszerű adatok, amelyek Kertesi Gábor 1995-ben cigány tanulók körében készített felméréseinek eredményei.³

Úgy látjuk, hogy a „hova-születés” – ritka kivétellektől eltekintve – nagymértékben előre meghatározza az egyes gyerek iskolai pályafutását, életútját. A rossz társadalmi helyzet valamiféle akadályokat hozhat létre, mely a meglévő adottságok és képességek felszínre kerülését, fejlődését gátolhatja meg.

Miféle akadályokról beszélhetünk, és mik lehetnek az okai a gátló tényezők kialakulásának? Kézenfekvőnek tűnhet a tanulmányi problémákat az anyagi források hiányára visszavezetni. Természetesen ez fontos tényező, hisz lehet az oka egy rossz teljesítménynek az üres gyomor vagy a szükséges taneszközök hiánya. Mindemellett szerintünk lényegesebb a szerepe a tanuló kulturális háttérének: milyenek a családban a követendő minták, milyen szokáncsok, nyelvezettel találkozik családjában, környezetében.⁴ Van-e olyan rokon, aki számára fontos a tanulás, a művelődés, és pozitív példaként állhat a tanuló előtt? Fontos-e a család többi tagjának megteremteni az eredményes tanulás körülményeit a gyerek számára? És ha fontos, tud-e a jobb társadalmi helyzetben élő, képzetesebb szülőkhöz hasonló anyagi és főként szellemi feltételeket biztosítani gyermeke fejlődéséhez?

Az iskolai nyelvi hátrány

Az imént gátló tényezők meglétét feltételeztük. Jelen vizsgálatunk egy olyan gátló tényező bemutatására irányult, melyet eddigi pályánk során a szociálisan hátrányos helyzetű családokból származó tanulók szinte mindegyikénél tapasztaltunk. Ez a gát az iskolai nyelvi

³ Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: Szakértői jelentés egy országos cigány középiskolai kollégiumi és tehetség gondozói hálózat tervéhez (Művelődési és Köznevelési Minisztérium Etnikai és Nemzetiségi Főosztálya 1995. – Kézirat)

⁴ Derdák Tibor-Keczer Zoltán-Varga Aranka: Tehesség gondozó Kollégium itt és most (Új Pedagógiai Szemle 1995/6, Család, gyermek, ifjúság 1995/3-4, Barátság 1995/november)

hátrány. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a szóban forgó jelenség kizárólag az iskolai sikeresség szempontjából nevezhető hátránynak, míg az iskolán kívül ugyanez a nyelvi készség együttes pozitív funkciók hordozója lehet. Első osztályos iskolások körében azzal találkoztunk, hogy az otthonról hozott nyelvi világ hátrányként jelenik meg az iskolában. Dolgozatunk végén közöl néhány szemelvényt sikeres cigány fiataloktól, akik hatéves korukban ugyanezzel a problémával kerültek szembe. Az ő mondataik dokumentálják, hogy ezek a gondok legyőzhetők, sőt az otthonról hozott nyelvi készségek értékei később is megcsillanhatnak.

Az egyes tanulóknál és életkorban különböző mértékben és formában jelentkezik az iskolai elvárásoktól eltérő nyelvi készség. Az eltéréseket leginkább a családi- és lakókörnyezet, valamint a szülők képzettsége határozza meg.

Megfigyelésünk szerint a gyerekek nyelvi készsége az azonos korosztályú tanulók között hihetetlen különbségeket mutat. Jobb társadalmi helyzetből érkezett tanulóknál az elvárható teljesítmény lényegesen magasabb. E tanulmány szerzőinek állítása az, hogy már az iskolába kerüléskor eldől, ki lesz a „rossz tanuló” és ki lesz a „jó tanuló”. Szerintünk a szelekciós mechanizmus csak látszólag épít a gyermek intellektuális képességeire. Valójában az iskola számára elsősorban az az „okos gyerek”, aki az intézmény által hallgatólagosan feltételezett nyelvi készségeknek birtokában van. A „buta gyerek” pedig valójában az, akit a családja ezen elvárásokra nem készített föl, más elvárások mentén szocializált.

Basil Bernstein sok vitát kiváltó elmélete a „korlátozott nyelvi kódot” és a „kidolgozott nyelvi kódot” használó családok eltérő nevelési stratégiáiról talán az első olyan kísérlet volt, amely erre a kérdésre átfogó magyarázattal tudott szolgálni. Természetesen Bernstein nem ismerhette a hazai szegény családok, ezen belül különösen a cigányság nyelvi viszonyait. Az ő fogalomrendszerének felhasználásával Réger Zita⁵ kutatásai jelentettek komoly eredményeket ezen a területen. Az ő kutatásaiból tudjuk azt is, hogy ami az iskola szempontjából hiány és hátrány, az a cigány életmódra való fölkészítés szempontjából gazdag örökség, olyan nyelvi készségegyüttes, melynek segítségével a felnövekvő gyermek biztosabban meg tudja állni a helyét azokban a helyzetekben, melyek majd reá várnak.

Érdekesen árnyalja a képet, hogy hazánkban a legnehezebb helyzetben élő gyerekek egy része nem magyar, hanem cigány, illetve beás anyanyelvű. Sehol nincs példa arra, hogy a kisdíjakok anyanyelvükön tanuljanak. Kérdés, hogy a kétnyelvűség hogyan befolyásolja az iskolai nyelvi hátrány jelenségét. E kérdésre vizsgálataink meglepő választ adnak. Vizsgálataink során arra jutottunk, hogy a cigánygyerekek kétnyelvűségi-problémája nem a magyar és a cigány vagy a magyar és beás közötti váltás nehézségei miatt jelent olyan sok gondot az iskolában. Sokkal inkább az otthoni környezet fogalmi struktúrája és az iskolában megjelenő világ fogalmi struktúrája közötti váltás jelenti a gondot.

Sajnos ez a különbség az iskola szempontjából úgy tűnik föl, mint értékelhető és értékelhetetlen nyelvi teljesítmények különbsége, és az iskola a legkeményebb módon érvényesíteni is tudja az „értékelhetetlen” kategóriába sorolt tanulóval szembeni szelekciós mechanizmusait. Az otthoni környezet azonban másfajta nyelvi teljesítményeket vár el a gyermektől az iskolát megelőző hat esztendő során és később is. Shirley Brice Heath⁶ példaanyagát alapul véve megérthetjük, hogy az iskola milyen határozottan elutasítja az amerikai fekete bőrű kisfiú kreatív, színes fantáziáról árulkodó „nagyotmondásait”, a felnőtteknek szánt parádés ríposztokat, a kislányok „faksznizását”. Holott ezek a

⁵ Réger Zita: Utak a nyelvhez (Akadémiai kiadó, Bp. 1990.)

⁶ Heath, S.B., 1983: Ways with words: Language life, and work in communities and classroom. Cambridge, London, New York, Cambridge University Press

viselkedésformák éppolyan tanult és magasabb vagy alacsonyabb szinten művelhető kommunikációs eszközök, mint az értelmiségi családokban megtanulható nyelvi arzenál.

Dolgozatunk utolsó néhány oldalán továbbtanuló cigány fiatalok önálló nyelvi producióit mutatjuk be. E szövegeket a fiatalok eleve írásban fogalmazták, ám egytől egyig magukon viselik annak a szóbeli nyelvi kultúrának a stílusjegyeit, amelyben ők otthon érzik magukat. E stílusjegyek oly mértékig eltérnek a magyar nyelvnek az írásban használatos megszokott stílus eszközeitől, hogy talán nem túlzás a Charles A. Ferguson által diglossziának nevezett nyelvi szakadék meglétére gondolni. „A diglosszia olyan állandósult nyelvi helyzet, amikor létezik egy nagymértékben szabályozott, iskolában tanulható, grammatikailag bonyolultabb, a mindennapi nyelv fölé helyezett változat, amely a mindennapi társalgásban nem használatos a közösség egyetlen szektorában sem.”⁷

Ferguson ezt elsősorban olyan eseteken tárgyalja, mint a svájci német, a haiti francia vagy a különböző arab közösségek, tehát olyan helyzeteket elemez, ahol az iskolában tanulható nyelv elvileg ugyanannak a nyelvnek egy kidolgozottabb változata, mint amit a családok otthon beszélnek. A hazai cigány közösségek döntő többségére ez az elméleti keret könnyen alkalmazható, hiszen háromnegyedik anyanyelve magyar. Vizsgálatunkban őket a rakacai és a tiszabői iskolások képviselik. Az alsószentmártoni, gilvánfai, magyarmecskői gyerekeknél ezt a jelenséget kiegészíti a beás nyelv léte. Az igazi kérdés az, hogy ez a tényező jelent-e többlethátrányt a gyerekeknek, vagy ellenkezőleg, pedagógiaiilag hasznosítható kulturális kincsről van szó.

Az alábbiakban szeretnénk részletesen ismertetni a felmérés elkészítésének körülményeit, valamint értékelését. Mindezek talán szemléletesebben mutatják be a nyelvi hátrány kialakulásának meglehetősen összetett problémakörét. Reméljük az okok feltárásával hozzájárulhatunk jó néhány tanuló iskolai sikertelenségének enyhítéséhez.

A következőkben megpróbáljuk bemutatni a felmérésben részt vett iskolákat. Az ismertetést az alábbi szempontok szerint tesszük:

- Az iskolai földrajzi és társadalmi elhelyezkedése, tanulóinak száma
- A szülők foglalkozása és végzettsége

1. A JPTE 1. számú Gyakorló Általános Iskolája Pécs belvárosában található idén részben felújított régi épületben. Ez az intézmény a gyakorlóterepe a pécsi egyetemről kikerülő tanárjelölteknek. Így természetesen az iskola pedagógusainak jó része a főiskolás diákok gyakorlati vezető tanára.

Évfolyamonként hét-három osztállyal, 20-30 tanulóval, összességében 400 körüli létszámmal működik az iskola. A különböző tantárgyak szakosítása már második osztályban megkezdődik a készségtárgyakkal.

Az általános iskolás tanulók legtöbbször az iskola vonzáskörzetébe tartozik, de a magas fokú angol és francia nyelvoktatás, valamint gyakorlóiskolai presztízs miatt Pécs távolabbi helyeiről is iratkoznak be tanulók.

A felmérést a 22 fős I/a osztályban végeztük el. Az itt tanuló gyerekek szülei nagyrészt tanárok, de van mérnök, orvos, jogász, biokémikus, matematikus és középfokú végzettségű szülő is.

2. A Berek utcai Általános Iskola Pécs Kertvárosának lakótelepi részén épült 23 éve. Az iskola a megnyitása utáni években nehezen tudta fogadni a vonzáskörzetébe tartozó

⁷ Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. Word, 15:325-40.;

valamennyi diákot, hisz az újonnan épült lakótelepre költöző fiatal családok szinte mindegyikében volt iskoláskorú gyerek.

Jelenleg évfolyamonként két, három osztállyal, 25-30 tanulóval, összességében 513 tanulóval működik az iskola. A különböző tantárgyak szakosítása már első osztályban megkezdődik a készségtárgyakkal.

Az alsó tagozatban évek óta eredményesen folytatják azt az iskolakísérletet, mely az egyes tantárgyak napi időkeretének meghatározását a tanítóra bízta. Így a tanító a tanulók terhelhetősége szerint „rugalmas órakeret”-ben dolgozhat.

A felmért I/a osztályos tanulók szüleinek nagy része szakmunkás: van köztük varrónő, esztergályos, villanyszerelő, tímár, fodrász és bolti eladó. De találhatunk néhány irodai dolgozó és sofőr és vállalkozó szülőt is.

3. A Magyarmecskai Általános Iskola négy falu – Gyöngyfa, Kisasszonyfa, Magyarmecske és Magyartelek – iskoláit fogadja. Bár a falu Pécsről 40 km-re található, az itt tanító tanárok egy része Pécsről jár ki nap mint nap. Az iskola régi épülete mellett egy tágas nemrég épült szárnyban tanul, több osztály. Az intézményhez tornacsarnok nem tartozik, de egy hatalmas, szépen rendbetartott terület és tornapálya található az iskola mögött.

Az iskola évfolyamonként egy osztállyal, 15-20 tanulóval, összességében 130 körüli létszámmal működik. A különböző tantárgyak szakosítása a felső tagozatban kezdődik.

Az első osztály tanulók szülei nagyrészt munkanélküliek vagy háztartásbeliek. Az a kevés szülő, akiknek van munkája, gazdálkodóként, gépkocsivezetőként, nehézgépezőként dolgozik.

4. A Gilvánfai Általános Iskola csak alsó tagozatot működtet. A falu iskoláskorú gyerekei egy ideig a Magyarmecskai Iskola vonzás körzetébe tartoztak. A gilvánfai alsó tagozat három éve fogadja a falu kisiskolásait.

A családi ház jellegű iskolában, szűkös helyen, összevont évfolyamokkal dolgoznak a pedagógusok. Évfolyamonként 8-10 tanuló, összességében kb. 37 fő jár ebbe az iskolába.

A felmérésben részt vett tanulók szülői nagyrészt munkanélküliek vagy jövedelempótló segélyen élnek, végzettségük hat, illetve nyolc általános. A munkahellyel rendelkező néhány szülő konyhalányként, sofőrként dolgozik.

5. Az Egyházasharaszti Általános Iskola Körzeti beiskolázású intézmény. Siklósnagyfalu, Egyházasharaszti és Alsószentmárton tartozik az iskola vonzáskörzetébe. Az iskola igazgatójának elbeszéléséből megtudhattuk, hogy néhány évvel ezelőttig a körzetükbe tartozó diákok valóban ebbe az iskolába jártak. Az utóbbi években azonban a körzetbe tartozó szinte valamennyi magyar tanulót a közeli Siklós város valamelyik általános iskolájába íratják be.

Így jelenleg az iskolába, mely évfolyamonként egy osztállyal, 19-20 tanulóval, összességében 170 körüli létszámmal működik, szinte csak cigány származású tanuló jár. A különböző tantárgyak szakosítása a felső tagozatban kezdődik.

Az elsős tanulók szüleinek több mint 90 százaléka munkanélküli, illetve háztartásbeli. A felmért osztályban az a három szülő, akinek van munkája gyermek-kísérőként, esztergályosként és alkalmi munkásként dolgozik. A szülők közül kevesen rendelkeznek szakmával, legtöbbször végzettsége nyolc, illetve hat általános.

6. Az Alsószentmártoni Általános iskola az Egyházasharaszti Általános Iskola intézményéhez tartozik. Az alsó tagozatos diákok Alsószentmártonban, a felső tagozatos diákok Egyházasharaszttiban tanulnak. Az alsószentmártoni alsó tagozat egy földszintes iskolaépületben kapott helyet. Itt négy osztály, összességében 70 diák tanul délelőttönként.

Az első osztályos tanulók szülei kevés kivétellel munkanélküliek vagy háztartásbeliek. A 19 első osztályos tanuló szülei közül csak öt szülőnek van munkahelye, ők szakmunkát és alkalmi munkát végeznek. A szülők közül kevesen rendelkeznek szakmával, legtöbbjük végzettsége nyolc, illetve hat általános.

7. A Tiszabői Általános Iskola tágas épületében évfolyamonként két osztály, osztályonként 20-25, összességében 340 gyerek tanul. A nyolcadik osztályt befejező tanulók kétéves szakiskolai képzés keretében folytathatják ugyanitt a tanulmányaikat.

Az első osztályukat kezdő diákok az óvodai teljesítmények alapján kerülnek az „a” illetve a „b” osztályba. A „b” osztályban csak cigánygyerekeket találtunk. Az „a” osztályban is csak öt nem cigánygyerek jár, mivel a nem cigány szülők túlnyomó része Fegyvernekre írattja be gyermekét első osztálytól fogva.

A szülők – a felmért két első osztályban – szinte kivétel nélkül munkanélküliek vagy háztartásbeliek. Csak egy-két szülő dolgozik, például konyhalányként, illetve időnymunkásként. A szülők közül kevesen rendelkeznek szakmával, legtöbbjük végzettsége nyolc, illetve hat általános.

8. A Rakacai Általános Iskola felé tartva a környéken mindenfelé bogyókat, terméseket gyűjtögető családokkal találkoztunk. A pedagógusok arról számoltak be nekünk, hogy ilyentájt jó néhány gyerek iskola helyett a családjának segít, „bogyózik”. Nem egy közülük aztán évet is kénytelen ismételni a sok hiányzás miatt.

Az iskola, bár nem a falu közepén található, mégis messziről szembetűnik. A szép nagy területen álló, felújított iskolaépület mellett egy nemrég épült tornacsarnok is található.

Az iskola évfolyamonként egy-egy osztályt működtet; az összlétszám 150 fő körüli. Az első osztályt az iskola vezetése már évek óta ugyanarra a kollégára bízta, akinek nagy tapasztalatai vannak a gyerekeknek az iskola elvárásaihoz való szoktatásában.

A szülők jórészt munkanélküliek vagy háztartásbeliek. Csak három szülő dolgozik: szobafestő, italbolt-vezető és gépszerelő a szakmájuk. A szülők közül kevesen rendelkeznek szakmával, legtöbbjük végzettsége nyolc, illetve hat általános

A fenti ismertetésből talán kitűnik, hogy egyes iskolák nemcsak földrajzilag, hanem társadalmilag is nagyon távol vannak egymástól. Ez nem meglepő, hisz az iskolák megválasztásánál alapvető fontosságúnak tartottuk, hogy a magyar társadalmon belüli végleteket keressük meg. A kiválasztott iskolákon belül azonban nincs nagy eltérés az odajáró tanulók társadalmi helyzete között. A kedvező indulótökével rendelkező tanulókat egyfelől értelmiségi belvárosi, másfelől jó szakmákkal rendelkező lakótelepi szülők gyermekei képviselik. Az ő eredményeiket összehasonlítva az aluliskolázott, munkanélküli családból származó falusi gyerekek eredményeivel, érzékletes képet alkothatunk ez utóbbi tanulók felzárkózási esélyeiről.

(A tanulmány második részét folyóiratunk következő számában közöljük.)

Könyvespolc

Bánatkő

Olyan korban élünk, amikor számos, eddig szőnyeg alá söpört vagy deviánsnak, törvénysértőnek, torznak stb. bélyegzett emberi tulajdonság, magatartás, illetve életforma létezése kerül előtérbe, és lassan kezdjük megtanulni, hogy egyszerűen a másság különböző formáival állunk szemben. A másságot pedig igyekeznünk kell tolerálni, amire csak az képes, aki elegendő ismerettel rendelkezik róla ahhoz, hogy ne irtózzon és féljen tőle.

„Ez a könyv egyfajta másságról szól.” – tudatja velünk a bevezetőben Dr. Kálmán Zsófia. A fizikailag, szellemileg vagy érzelmileg sérült emberek másságáról, a-melynek valódi természete sokunk számára talány. Aki kezébe veszi ezt a könyvet, a megismeréshez vezető út első kövére lép. Akkor is, ha a szerző által elsődlegesen megcélzott olvasók – a sérült gyermeket nevelő szülők, a velük élő, illetve kapcsolatban álló családtagok, barátok, rokonok – közé tartozik. Ők azzal fognak a könyv révén szembesülni, hogy nincsenek egyedül, nem kiszemelt áldozatai a sorsnak – rengetegen vannak hozzájuk hasonlóak, akiknek történetei, küzdelmei, sikerei számukra is tanulságokkal szolgálhatnak.

A szerző gyermekorvosi praxisa közben megismert, kollegáktól vagy a szakirodalomból gyűjtött esetek bősége és sokfélesége az írás egyik legfontosabb érdeme. Minden eset magáért beszél, és iskolás „szájbarágás” helyett az olvasóra bízva a következtetések levonását.

A fejezetek tematikus szétválasztása arra ad lehetőséget, hogy a helyzetet minél több szemszögből vizsgálhassuk. Íme, néhány a külön részekben tárgyalt témák közül: eljutás a probléma felismeréséig és megnevezéséig, a fogyatékos gyermek által előidézett változások a család életében, a házaspár szerepei – anya/apa, feleség/férj, a sémit gyermek testvére, rokonok és barátok – segítség vagy betolakodás, a szülő és a szakember, szülőcsoportok stb. Minden fejezet végén jól áttekinthető, praktikus listát találunk mindazokról a kérdésekről, amelyeket a téma felvet, és amelyeknek alapos átgondolása segíti a szülőt/olvasót a továbblépésben, a fokozatos elfogadásban.

A szerző sok hétköznapi, ám értékes és mindeddig mellőzött szempontot vezet be a fogyatékos létről való gondolkodásba. Ilyen például a kísérlet annak tisztázására, hogy vajon milyen módon illik reagálni egy fogyatékos gyermek születésére a családban vagy az ismeretségi körben. Mit mondjunk, mit írjunk, milyen táviratot küldjünk? Apróságoknak tűnnek, mégis fontos és nehezen megválaszolható kérdések ezek.

A könyv számtalan értékes üzenete közül az egyik az, hogy nem azért kell szeretni a sérült – vak, siket, mozgássérült, szellemi fogyatékos, fejlődési zavarokkal küszködő stb. – embert, mert más, mint egészséges társai, hanem mert ő is ember, akinek jó és rossz tulajdonságai, érzelmei, vágyai, gondolatai vannak, mint bárki másnak. Erről hajlamosak vagyunk megfeledkezni, és gyakran csak a sérültség tényével foglalkozunk, az alapján ítélkezünk.

Dr. Kálmán Zsófia rendkívüli emberséggel és nagy bölcsességgel megírt könyve egy olyan világra nyitja rá az olvasó szemét, amelyben ma még több a könny és a gyász, mint az önfeledt nevetés. Ez a világ ugyanakkor része a miénknek, és nem keveset tehetnénk annak érdekében, hogy a boldogság percei gyakrabban lopózhassanak be a „bánatkővel kirakott úton” járó emberek életébe.

Sérült gyermeket világra hozni és nevelni nem öröm, és ezt a szerző sem próbálja tagadni. A könyv nem is az örömről szól. Ennek ellenére az olvasó mégsem lesújtva és könnyek között teszi le a könyvet, hanem fellelegezik és erő tölti el, mert eszközt kapott a kezébe, a-mellyel segíthet magán és a társain. Az őszinte, nyílt beszéd, a világos információ és a szeretet eszközeivel pedig nem kevesebbre, mint csodákra leszünk képesek...

A könyv végén függelékkel találunk, amely megyékre bontva sorolja fel a sérült emberek ellátásában közreműködő különféle intézményeket, alapítványokat, szervezeteket.

(Dr. Kálmán Zsófia: Bánatkő. Keraban kiadó, Budapest, 1997.)

Oláh Judit

Könyvespolc

Egységben az erő – avagy családvédelem haladóknak

Minden gyermeknek joga van családban nevelkedni, és számára a család biztosítja leginkább az optimális fejlődés-lehetőségét. Azonban – mint minden rendszerben – a család működésében is keletkezhetnek zavarok. Ezen a legutóbbi időkhöz úgy volt szokás segíteni, hogy a gyerek(ke)t eltávolították a kedvezőtlennek ítélt környezetből. A még meglehetősen friss magyar gyermekvédelmi törvény megalkotóinak egyik legalapvetőbb célja volt, hogy ezen a gyakorlaton változtatva a problémák a gyerekek kiemelése nélkül, a családon belül találjanak megoldásra – a családtagok és a szakemberek közös munkája révén. Ez a törekvés a világ más tájain is – több-kevesebb ideje – felismerhető. Annak érdekében, hogy a hazai szándék megfelelő eszközökkel párosulhasson, bemutatunk egy amerikai modellt a krízishelyzetben levő családok széthullásának megakadályozására. Joan Barthel New Yorkban élő író, akinek *Mentsük meg a családokat gyermekeinknek* (1992) című könyvét folytatásokban közöljük. Íme az első rész:

Előljáróban

Jimmy a kertben álldogált kisnyulával a karjában, amikor Jennifer megérkezett. Az asszony rámosolygott, megsimogatta a nyuszt, és egy pillanatra átölelte Jimmyt. – Szervusz – suttozta a kisfiú félénken, lehorgasztott fejjel. Pamela, Jimmy édesanyja az ajtóban állt és rájuk mosolygott.

Amikor Jennifer Morley először látogatott el Pamela apró, szutykos lakásába, a michigani Ypsilantiban, korántsem volt ilyen vidám a helyzet. Pamela éppen akkor vált el, egy 16 évig tartó szörnyű házasság után. Önbizalma romokban hevert, a háztartás elhanyagolva, a tízéves Jimmy és serdülőkorú testvére felügyelet nélkül. Az egyik lány megszökött, a másik három gyerek pedig úgy össze volt verve, hogy a tanárok, látván a sérüléseket, azonnal értesítették a Gyermekvédelmi Szolgálatot. Amikor Pamelának szembesülnie kellett azzal, hogy gyermekeit elveszik tőle, öngyilkosságot kísérelt meg.

– Teljesen magam alatt voltam – mondja halkán a konyhaasztalnál ülve. Még mindig törekeny és sovány, de a haja ápolat és a szemei ragyognak. – Akkor azt mondtam magamnak: ezek az én gyerekeim és nem mennek sehova, de nem tudtam hogyan tovább. Olyan kétségbeesett voltam, hogy bevettem egy marék gyógyszert, de nem sikerült. Aztán Jennifer eljött és biztatott, hogy egyszer minden jóra fordul, de addig még ennél rosszabb is jöhet.

És a dolgok tényleg rosszabbra fordultak. Az egyik családlátogatáson Jimmy olyan lehetetlenül viselkedett, hogy Jennifer tíz percre a sarokba állította. Így próbálta elérni, hogy lehiggadjon. Felindultságában Jimmy előrántott egy konyhakést a fiókból. Jennifer nem szállt szembe vele, de nem is visz-szakozott. Körülbelül fél percig -ami egy örökkévalóságnak tűnt -meredtek egymásra, majd Jimmy letette a kést.

Jennifer a következő napon is eljött, aztán újra és újra. A Families First („Első a család”) elnevezésű, Michigan államban elindított családvédelmi program szociális munkásaként négy hétig folyamatosan a család rendelkezésére állt. Még az otthoni telefonszámát is megadta Pamelának. Meghallgatta az asszonyt, felmérte a helyzetet és helyreállította a család biztonságát. Pamelával összebarátkozott, nem a hatóság szigorú képviselőjeként járt

el. Segített a családi „kupaktanácsok” levezenylésében és az otthoni szabályokat megalkotásában. Elterelte a figyelmet a helytelen magatartásról, és megjutalmazta a jócselekedeteket (például úgy, hogy Jimmy elmehetett egy állatkereskedésbe).

Mindez nem ment könnyen. – A gyerekek nem szerették, hogy idejár – emlékszik vissza. Pamela – mert előre látták, hogy sok mindenben változtatni fog. – Nem egészen – helyesbít Jennifer – azt tudták előre, hogy Jennifer Pamelának segít majd megváltoztatni a dolgokat.

Amint Pamelának sikerült kezébe venni saját, valamint a gyermekei sorsát, önbizalma jelentősen megnőtt. A háztartás helyzete stabilizálódott. – Jennifer ráébresztett arra, hogy mégsem vagyok elveszett ember – mondta Pamela halkán. – Most is vannak még rossz napjaink, mint bármely más családnak, de ez már közel sincs rám olyan hatással, mint azelőtt.

Később Jennifer Morley így emlékszik vissza Pamelával és családjával kapcsolatos tapasztalataira: – Szörnyű állapotok uralkodtak abban a házban, és Pamnek nagyon sok segítségre volt szüksége. Nevetve mondja: – Lelki szemeimmel láttam az újságban a főcímet: „A szociális munkást leszúrta a sarokba küldött fiú.” A kulcsaimat zsebre tettem, hogy szabadok legyenek a kezeim, de nem igazán hittem, hogy Jimmy képes lenne nekem támadni a késsel. Ha megtette volna, javítóintézetbe kellett volna mennie.

De a Families First bevált. Azután, hogy biztossá vált, a gyerekek anyjuknál maradhatnak, Jennifer lezártnak tekintette az ügyet. Pamelát egy mentálhigiénés szervezet gondjaira bízta, amelynek munkatársai továbbra is támogatták és visszajártak hozzá látogatóba.

Egy nappal azelőtt, hogy Marcelo Gomez először látogatta meg Catherinát és kilenc gyermekét, a szomszédos elhagyatott házban egy holttestet találtak.

A család jövője is ugyanolyan kilátástalan volt, mint a környezeté, amelyben éltek. A gyerekek – a legkisebb 10 hónapos, a legnagyobb 17 éves volt – szinte kivétel nélkül hol nevelőszülőknél voltak elhelyezve, hol nem, és hol jártak iskolába, hol nem. Ez így ment körülbelül két éve. A családot előző lakásaikból sorra kirakták, és három hónapig egy motelszobában húzták meg magukat.

Catherine – aki egyedülálló, ráadásul újra gyermeket vár – teljesen magába roskadt. Napjait a szappanoperák világába menekülve vészelte át. A gyerekek hozzászoktak ahhoz, hogy akkor mennek és jönnek, amikor akarnak, és senki nem tartotta számon, hogy járnak-e iskolába, mosakodnak-e. Gyakran egy falat étel nem volt otthon. A vád Catherine ellen gyerekeinek elhanyagolása volt, és a gyámhatóság a következő jellemzést adta róla: „lusta, céltalan, siralmas körülmények között élő ember.” A bírói határozat, amelynek eredményeképpen az ügy a Families First-hez került, így szólt: „Szilárdítsák meg ennek a családnak a helyzetét vagy hozzák el onnan a gyerekeket.”

Először is ki kellett üríteni a felhalmozódott és rothadó szemetet, fel kellett sikálni a padlót, betömni az egérlyukakat, újrakészíteni a fotelágyakat, amelyek már szétesőben voltak. Marcelo szappant, fogkefét és sampont hozott, nem kioktatásként, hanem ajándékba, Catherine kezébe helyezve a kezdeményezés lehetőségét.

Marcelo Gomez maga is egy nyolc tagú családban nőtt fel, olyan szegénységben, hogy édesapja ruháit kellett viselnie az iskolában. Tudta, hogy az együttműködés kulcsfontosságú a nagycsaládoknál. – És a gyerekek tényleg hajlottak az együttműködésre – emlékszik vissza. – Csak arra kellett rávezetni őket, hogy hogyan csinálják. Színes filcekkel egy nagy ív papírra beosztást készítettek, és kirakták a falra. Ezen feltüntették a leckeírás, a játék, a házimunka elvégzésének idejét, és nem utolsó sorban azt, hogy ki mikor lehet kettesben a Mamával. A szervezethez kösönhetően Catherine már közel sem volt olyan

depressziós, mint nemrég, és egyre több hajlandóságot mutatott arra, hogy elsajátítsa a szülői módszereket. Felkereste Marceloval az iskolát, hogy találkozhasson a gyerekek tanáraival. Együtt dolgozták ki a család élelmézésének módját, és közösen osztották be a pénzt.

Nyolc hónappal a beavatkozás után a család helyzete stabilnak mondható: a lakbért időben fizetik, és a faliújságon feltüntetett teendőket a mai napig elvégzik.

Pamela és Catherine családjainak helyzetében és körülményeiben, valamint problémájuk milyenségében igen nagy eltérések voltak. Egy lényeges pontban azonban megegyeztek: mindkét esetben fennállt annak a veszélye, hogy a gyerekek elveszítik családjukat.

A család összetartását céljának valló program alap gondolata, hogy a gyerekeknek rendezett családi háttérre van szükségük. A következő fejezetekben elmeséljük, hogyan kezdődött az egész, mivé alakult, és a krízishelyzetben levő családokkal és gyerekekkel együtt végül minden olvasó levonhatja majd a történet hasznos tanulságait.

A Families First módszert Európa több országában is alkalmazzák, ha valaki kedvet érez a kipróbálására, illetve többet szeretne tudni róla, a szerkesztőség készséggel rendelkezésre áll. (a szerk.)

Fordította: Oláh Ágnes

Civil szféra

Gyermekjóléti Szolgálat

A Gyermekjóléti Szolgálat 1992. október 1-én alakult. Működésünk kezdetén komoly gondot jelentett, hogy a szolgáltatnak nem volt telephelye. Krízishelyzetben lenne ugyanis legnagyobb szükség a családot ismerő szociális munkás elérésére. Ennek érdekében kénytelenek voltunk egyéni telefonos ügyeleti helyeket megszervezni.

A csoport együttmaradását a rendszerességgel működő esetmegbeszélő-szupervíziós munka segítette. Sokat beszéltünk arról, hogy pedagógus kollégáinkkal hogyan fogadtassuk el a szakmát. Úgy tűnik, hogy munkatársaim ezt a problémát is elég jó hatásfokkal oldották meg. Már iskolában dolgozó pedagógusként tapasztaltam, hogy az oktatói és nevelői munka mellett a gyermekvédelmi felelősök nem tudnak kellő időt fordítani a veszélyeztetett gyermekekre és főleg családtagjaikra. Nem tudják tartani rendszeresen gyermekintézményekkel és hatóságokkal a kapcsolatot. A problémás gyermek viszont befolyásolja az osztályközösség és a pedagógus munkáját. A gyermekek deviáns magatartását nagymértékben meghatározza a családi háttér, ahol súlyos emberi problémákkal lehet találkozni. Ezek a családok egyedül magukra hagyatva képtelenek megtalálni a kivezető utat a megszokott életformájukból.

Amíg a családsegítőkhöz önként lehet fordulni a gondokkal, problémákkal, addig nekünk az iskolák, óvodák jelzései alapján nem kis feladatot jelentett a családokkal elfogadtatni magunkat. Tapasztalataink szerint azonban, ha megérzik a segítő szándékot, és rájönnek, hogy nem kell félni a hatósági intézkedésektől, képesek együttműködni és a pozitív változások felé haladni. Nyáron, gondozott családjaink gyermekei részére tábort szerveztünk. Terveink között családi tábor is szerepel, de anyagi lehetőségeink csak a kamaszkorit tették lehetővé.

Hátrányos helyzetű, szomatikus és pszichés problémákkal küzdő gyermekek kerültek a táborba, komoly iskolai beilleszkedési problémákkal, identitás- és önértékelési zavarokkal. A gyermekek egymás problémáit megismerve, látván, hogy gondjaikkal nincsenek egyedül, nyitottakká váltak egymás segítésére, támogatására. A gyermekekkel való intenzív kapcsolat a családok problémáinak megoldásához is közelebb visz bennünket. Ezért létre hoztuk a tábori gyerekekből a kamasz kortárs klubot, melynek létszáma folyamatosan bővül.

Beindult az óvodás klubunk is, mely a hátrányos helyzetűek iskola-előkészítését tűzte ki célul.

Rendszeres korrepetálást végzünk, hogy a gyermekek a lemaradásukat alaposabban pótolhassák. A tanév ideje alatt lehetőségünk van a pedagógusokkal való konzultálásokra.

Mivel a tanulási nehézség hátterében gyakran beszédzavarokat és ahhoz hasonló tüneteket találunk, beindítottuk a logopédiai csoportot. Bízunk benne, hogy a külföldi tapasztalatokhoz hasonlóan programunk hozzájárni jobb iskolai eredmények eléréséhez, és jobb élethelyzeteket teremtenek résztvevőinknek serdülő és felnőtt korukra.

A jövő azon múlik, hogy milyen hatékonyak lesznek, lehetnek ezek az új szolgáltatások.

Bízunk anyagi és tárgyi feltételeink javulásában, mely hozzásegíthet terveink megvalósításához.

Írta: Magyar Gyöngyvér

Herkulesfürdői emlék

A közismert romániai útviszonyokkal és a hatalmas esőzéssel megküzdve, közel 12 órás út után megérkeztünk a Cserna völgyében fekvő, jobb időket látott Herkulesfürdőre. A monarchia korabeli díszes vasúti pályaudvar magányosan áll a piacgazdasággal vajúdo Románia egyik legnevesebb üdülőhelyének szélén, hiába várja már a gazdag, elegáns fürdővendégeket, akiknek egykor szánták. A völgyet körülvevő, lélekemelően szép hegyek között, ma monstrumként emelkednek korunk remekei, a sokemeletes beton szállodák. Konferenciánk és szállásunk színhelye egyikük, az egyébként vendégekben éppen nem bővelkedő, Hotel Minerva volt.

A konferencia, melyre hivatalosak voltunk a **Second Session Of Training For Professionals In Child Protection Of Abuse And Neglect** címet viselte, mely magyarul annyit tesz: **Gyermekvédelmi tréning szakembereknek, gyermekbántalmazás és elhanyagolás témakörben, második ülés.** Ezalatt a „SCOP” (Societatea Pentru Copii si Parinti) román gyermekvédelmi szervezet által, 1996 októberében indított képzéssorozat második ülését kell érteni, mely láthatóan nagyon sokat segít a hatalmas gondokkal küzdő lelkes ottani kollégáknak.

Előadóként három holland szakember szerepelt a délelőtti programokban: Jos Frenken Ph.D. (University Hospital at Leiden and NISSO at Urecht), Ton Veldkamp Dr. Jur. (Ministry of Justice, National Counsel of Child Protection at Utrecht) és Rob Bilo M.D. (Confidential Doctor, Bureau of Confidential Doctors regarding Child Abuse at Rotterdam). Előadásaikban nagy hangsúlyt helyeztek a Konvenció jelentőségére, valamint az egyes kormányok által vállalt – e térségben csak részben teljesített – kötelezettségekre. Szó esett a holland gyermekvédelem fejlődéséről s az ezzel kapcsolatos infrastruktúra kiépülésének menetéről, bibliai és római jogi momentumokat kiemelve a gyermekbántalmazás európai gyökereiről, három generációs családterápiáról és még sok más érdekes dologról, melynek anyagát, az első üléséhez hasonlóan, könyv alakban jelenteti meg a Scop.

A program szerint ezek után kérdésekre került sor, ahol az előbbieket szellemében adtak volna gyakorlati választ a szociális munkában is jártas hollandok. Adtak volna, ha a romániai szakemberek praktikus, módszertani kérdéseket tesznek fel. Ők azonban órákon át elkeserítő, reménytelen eseteket meséltek saját praxisukból, melyekkel évek óta nem tudnak megbirkózni. Az esetek kapcsán a második nap délutánjára ismerték fel az előadók, hogy itt nem egyes intézmények javításáról, módosításáról, az ott végzett munka tökéletesítéséről van szó, hanem az európai értelemben vett gyermekvédelmi infrastruktúra szinte teljes hiányáról. (Nevelőszülői rendszerpéldául egyáltalán nem-is létezik.)

Ennek ellenére nem volt hiábavaló maga a konferencia. Olyan elméleti ismereteket sajátíthattak el a résztvevők, melyeket, ha nem is a közeljövőben, de későbbi munkájuk során még mindenképpen alkalmazni tudnak, és talán nem is árt, hogy egy majdani működőképes rendszer kiépítésénél már ilyen széles ismeretekkel rendelkező szakemberekre lehet számítani. (Még a rendőrség is képviseltette magát a hallgatók soraiban!)

Ez a három nap számunkra is nagyon hasznos volt, külön kiemelném a holland médiákban folytatott gyermekvédelmi kampányról hallott érdekességeket és gyakorlati tapasztalatokat. A második nap estéjén a „külföldi résztvevők beszámolóí” program pont szerint mi is előadtuk a nálunk őstől induló „Chicoca fája” című mexikói filmre épülő

prevenációs program, és az ehhez kapcsolódó tréning terveit, ami – közelebb lévén a két ország lehetőségei – nagy érdeklődést váltott ki.

Még egyszer köszönjük a szervezőknek, hogy ott lehettünk.

És hogy milyen egy mai, 1997 júliusi herkulesfürdői emlék ?

szép – a hegyekről, a vízről, a levegőről

fájó – egy nemrég még virágzó fürdőváros teljes pusztulásában is gyönyörű épületeiről

kétségbeejtő – a közállapotokról, a higiéniai viszonyokról és a szegénységről, de

felejthetetlen – az emberekről, kedvességükről, becsületességükről és segítőkészségükről.

(A konferencia III. ülését december 4-6-ra tervezik a román kollégák. Várják minden érdeklődő jelentkezését az alábbi címen:

Ana Muntean

Str. Dirijorului 5, bl. 27, se. B, ap. 7.

1900 Timisoara, Románia, tel/fax:

00-40-56-199894

e-mail: ana@scop.sorosm.ro)

Civil szféra

Kéz a Kézben a Sérült Gyermekéért

A hátrányos helyzetű csoportok beillesztése a társadalomba tiszteletre méltó elképzelés, amelynek megvalósítása a gyakorlatban sokszor csak kompromisszumok árán oldható meg. Az egészségükben károsodott gyermekek csoportja kétszeresen is hátrányos helyzetben van: a mindennapok megszervezése mellett a jövőjük is olyan gondokkal terhes, amelyre gondolnunk kell.

A Mozgássérültek Békés megyei Egyesületének *Kéz a Kézben a Sérült Gyermekéért* gyermekcsoportja sokoldalú, egészségügyi, szociális, gazdasági és humánus jelentőségű program szervezését és lebonyolítását vállalta fel.

A korai agyi sérüléseket követően a gyermekek ellátásában jelentős törés következik be akkor, amikor a szorosan vett orvosi ellátás, csecsemőkori neurohabilitációs kezelés után a nem-orvosi feladatok kerülnek előtérbe. A perinatális ellátás javulásával, a korai diagnózis, korai kezelésbevitel programmal egyre nő azoknak a kisdedeknek a száma, akik potenciálisan elérhetnék az emberhez méltó életminőséget, ha folyamatos értelmi és motoros fejlesztésben részesülhetnének.

A sérült idegrendszerű kisgyermek számára az országos (Mozgássérültek Pető András Intézete) és a megyei szervezésű (Korai Fejlesztési Program) intézmények túlnyomórészt konzultatív jellegű segítséget tudnak nyújtani. Nagyon kevés az a gyermek, aki több hónapos bentlakásos foglalkozásban részesülhet a Pető Intézetben, a KFP pedig nem is rendelkezik folyamatos ellátó bázissal. A többnyire csak havi 1-2 alkalommal, jelentős ráfordítással megszervezett találkozások után a család magára marad a sérült gyermekkel, megpróbálja megvalósítani a hallottakat, látottakat, miközben egyre inkább elszigetelődik, elveszíti munkahelyi, szociális kapcsolatait. Mindezek kedvezőtlen hatásai eltörpülnek ahhoz a hátrányhoz képest, hogy *a sérült idegrendszerű gyermek nem jut el abba a gyermekközösségbe, amely fejlődése szempontjából döntő lenne.*

Mindazok a próbálkozások, amelyek speciális gyermekcsoportok létrehozását célozzák (gyógypedagógiai óvodák, mozgássérülteket foglalkoztató helyi csoportok), tagadhatatlan jelentőségük ellenére magukban hordják az elszigetelődést: a gyermek ugyan fejlődik, de egyre messzebb kerül az egészségesek világától, s ugyanakkor ez utóbbi sem tanulja meg a másság elfogadását.

A Mozgássérültek Békés megyei Egyesületének *Kéz a Kézben a Sérült Gyermekéért* gyermekcsoportja ezt a szakadékot kívánja áthidalni az **integrált óvoda** létrehozásával. A folyamatos szakmai segítséget az eddigi alkalmi jelleggel szemben (konzultáció a Korai Fejlesztési Program szakembereivel) *állandó konduktor* tudná megbízhatóan biztosítani, s nyilvánvaló, hogy a már meglévő fejlesztőeszközök táráát is bővíteni kellene, illetve a mozgássérült gyermekek érdekében bizonyos védőfelszereléseket is biztosítani kell. Ezek birtokában azonban megoldható a mozgássérült gyermekek integrálása a „normál” óvodában!

1997 szeptemberétől Békéscsabán is biztosított a személyi feltétele a rehabilitáció egyik új, elsősorban kisgyermek számára igen hatékony eszközének, a Lakatos Katalin által kifejlesztett Hidroterápiás Rehabilitációs Gimnasztikának (HRG). Ez a módszer nem csak a mozgássérült, de a mentálisan és szociálisan késlekedő, torz fejlődést mutató gyermekek

számára is segítséget jelent. Megvalósításához a meglévő tornateremhez kapcsolódó fedett kismedence létrehozása szükséges – ezzel az integrált óvodában ellátott gyermekeken kívül az egész város számára elérhetővé válna a HRG.

Nyilvánvaló, hogy a több fejlesztőeszköz és a speciális képzettségű személyzet önmagában is növeli az *egészséges gyermekek* fejlődésének lehetőségét. Ettől függetlenül az lenne a legfontosabb, hogy az egészséges gyermekek megtanuljanak együtt élni problémás társaikkal, elfogadva a másságot, megtanulják azt, hogyan lehet segítséget adni és elfogadni. Hosszú távon mindez közelebb visz az egészségkárosodott gyermekek társadalomba való integrálásához, szemben az egyéni tragédiákat megsokszorozó kirekesztettséggel.

E program megvalósítása nagy beruházás, nemcsak szellemi, hanem anyagi vonatkozásban is. Számszerűsíteni is alig lehet, mekkora anyagi haszna lesz az integrált oktatás megvalósításának, bár nyilvánvaló, hogy az érintett családokban a lekötött munkaerő felszabadulásának, a rendszeres utaztatások elmaradásának közvetlen, a későbbiekben a kevesebb intézeti elhelyezést vagy rokkantositást igénylő egészségkárosodott személynek közvetett gazdasági vonatkozásai sem mellékesek.

Könyvespolc

Kizárás az iskolából és különleges igényű gyerekek

Angliában nemrégiben napvilágot látott egy jelentés *Középiskolai kizárások 1995/1996* címmel, amely kimutatja különböző csoportok felülreprezentáltságát a kizárt gyerekek körében, és tanulmányozza a sikeresebb – kevesebb tanulót kizáró – iskolák és helyi oktatási szervek módszereit. A jelentésből egyebek közt az is kiderül, hogy a kizárt gyerekek ijesztően magas hányada küzd kezeletlen és gyakran fel nem ismert tanulási nehézségekkel. Noha Angliában létezik olyan speciális tanterv, a-melynek alkalmazása elősegíthetné a tanulási nehézségek felismerését, egy vizsgálat szerint azok az iskolások, akiknek érzelmi és magatartás-zavarai vannak, nem feltétlenül kerülnek fel a különleges igényű gyerekek listájára, így sokuk nem is kapja meg azt a segítséget, amiben a tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek részesülnek. Ennek számtalan oka lehet. A magatartás-zavarra különféleképpen reagálunk: a tanárok provokációnak, a szülők árulásnak veszik, de abból is adódhat félreértés, hogy hagyományosan a gyerekek viselkedésének más-más aspektusaival foglalkozunk és az oktatási módszerkészletek is igen sokfélék.

Angliában a magatartászavarok kezelése általában lelki gondozói feladat, míg a tanulási nehézségek a különleges igényű gyerekekkel foglalkozó szakemberek hatáskörébe tartoznak. Ami azután ezeken az elkülönült berkeken belül a problémás gyerekekre vár, azt úgy emlegetik, mint „a rövidebb”, illetve „a hosszabb út” az iskolából való kizárásig. A magatartás-zavaros gyerekeket Angliában szokás jelentős nehézségek árán is benntartani a rendszerben, egészen egy krízisállapot eléréséig, amikor is gyorsan megválnak tőlük. A tanulási nehézségekkel küszködő gyerekek esetében megfontoltabb intézkedésekre van kilátás. A gyakorlatban a lelki gondozói és a különleges igényekre koncentráló tevékenységek olyan összehangolására volna szükség, amely kiküszöböli mindkét terület hiányosságait: a lelki gondozás átsiklását a tanulási gondok fellett, illetve a pedagógia érdektelenségét a lelki problémákkal szemben. Ugyanakkor a már említett jelentés nem hagy kétséget a felől, hogy sok szempontból rendkívül összetett dilemmával állunk szemben. Egy dolog azonban bizonyos: a magatartás-zavarok kezelésében nélkülözhetetlen a szakemberek közti kooperáció – iskolán belül és kívül egyaránt.

Kinek a problémája? Egy szülő gondolatai a kizárásról

A csoportfoglalkozásainkon résztvevő, illetve a hozzánk telefonon forduló szülők közül sokan átérték gyermekük iskolából történő kizárásának traumáját. Ez az esemény rendkívül nehéz helyzetet teremtett számukra, és a családban hosszú távon is súlyos következményekkel járt. Bár az iskola pillanatnyi sikert könyvelhetett el, hiszen megszabadult egy „bajkeverőtől”, a probléma gyökerét egyáltalán nem érintette. Amikor egy gyerek képtelen beilleszkedni, az esetek nagy többségében feltáratlan okok vannak a viselkedés hátterében.

A kizárásról elmondható:

- eredményképpen a gyerek ki-közösítettnek és áldozatnak érzi magát
- főként akkor, ha a gyerek magatartása csak reakció különleges igényeinek kielégítetlenségére, egyáltalán nem vezet célra
- a fellebbezés – még ha sikeres is – nem teszi meg nem történtté az eseményeket

- a szülőket gyakran elfelejtik tájékoztatni a fellebbezés lehetőségéről, de ha mégis, akkor a fellebbezés mikéntje marad tisztázatlanul
- az iskolák könnyen rászoknak erre a problémakezelési módra, és a kisebb gondokat is így „intézik el”
  - túlságosan önkényes és következtelen módszer
  - stigmatizál – nemritkán a gyerek személye ellen intézett nyílt támadás eszközeként veszik igénybe
  - semmibe veszi a gyerekek jogát arra, hogy megfelelő és hatékony oktatásban részesüljenek.

Sok szülő kénytelen felvenni a harcot a helyi hatóság oktatási és szociális osztályain dolgozó különböző szakemberekkel, ami cseppet sem szórakoztatja őket. A tanárok és a szociális munkások nem tudnak – vagy inkább nem akarnak tudni – bizonyos feltételekről, amelyek megléte rossz hatással lehet a gyerek magatartására. Egyes iskolák igyekeznek a nehezen kezelhető gyerekeket is benntartani a „normál” oktatási rendszerben, ám a legtöbbször egy-kettőre kizárják őket.

Mi, felnőttek megbízunk a szakember – mondjuk tanár – ítéletében, és elhisszük neki, hogy a gyerekünket képtelenség tanítani. Csakhogy tapasztalataink szerint az angol iskolákban nem egy rossz, képtelen tanár dolgozik. Szerencsére nincsenek túl sokan, azonban minden tanár elég hatalommal és befolyással rendelkezik ahhoz, hogy pokollá tegye egy gyerek életét. Az iskolák és a bennük alkalmazott oktatási módszerek hatékonyságának rendszeresebb ellenőrzése javíthatna ezen a helyzeten.

Csoportunkban újra és újra hallunk szülőket arról panaszkodni, hogy az iskolában mennyire lekezelték őket, amikor bementek megbeszélni a kizárás okait. Ez történhetett egészen nyílt vagy burkoltabb formában is – például úgy, hogy alacsonyabb székbe ültették őket, mint a többi jelenlevőt. Számtalanszor előfordul, hogy az iskola büntudatot ébreszt a szülőben, és azt sugallja, hogy egyedül ő a felelős gyermeke elfogadhatatlan viselkedéséért. A „nem megfelelő szülői módszerek” vagy a „diszfunkcionális család” csak kettő a visszatérően elhangzó kifejezések közül. Vajon sejtik-e közben, mit érez egy szülő, ha a gyermeke nem képes a „normális” kerékvágásban haladni? Nos, valószínűleg nem.

Egyetlen gyereket sem szabadna „leírni”, reménytelennek nyilvánítani és a selejtek közé lökni. Az ilyen gyerekeket és családjaikat hónapokig, néha évekig küldözgetik egyik hivatalból a másikba, miközben mindenféle oktatási rendszeren, illetve segítő hálózaton kívül rekednek. A gyerekek megérdemlik és igénylik a felnőttek által biztosítható összes lehetőséget, a-melyek révén a társadalom teljes értékű tagjaivá fejlődhetnek. A szülő élete végéig szülő marad, nem csak gyermeke tankötelezettsége idején és függetlenül attól, hogy mennyire szereti őt és áll mellette jóban-rosszban.

Egy alaposan kidolgozott intézkedés-csomag, gyors beavatkozás, megelőzés, alternatív megoldási módok, de legfőképpen a szülők és az érintett hatóságok közötti kommunikáció minőségének javítása -ezek volnának egy pozitívabb hozzáállás kellékei. A megelőzés sokkal hatásosabb, mint a korrekció. (Children in Scotland. March/Avril)

Philippa Stobbs, (Fogyatékos Gyermek Tanácsa – Council of Disabled Children) és Moira McMillan („Szülők krízisben” – Parents in Crisis) anyagai alapján

Fordította és összeállította:

(O. J.)

Civil szféra

Motiváció – Mozgássérülteket Segítő Alapítvány

A fogyatékos ember integráns része a társadalomnak, a fogyatékosága csak annyit jelent, hogy különböző technikai eszközöket kell, hogy használjon sérült funkciói kompenzálására, és igénybe kell vennie olyan szolgáltatásokat, amelyek segítik céljai megvalósításában, az elmélet gyakorlati végrehajtásában, mivel elképzelései, tevékenységei többsége csak külső segítséggel valósulhat meg. Önrendelkezési joga csak olyan mértékben realizálódik, amilyen mértékben ezt kikényszeríti a társadalomtól.

Az önálló életvitel felvállalása nem könnyű feladat, hiszen a fogyatékos embernek szembe kell fordulnia az eddigi társadalmi tradíciókkal, szerepelvárásokkal, fel kell vállalnia egy nagyon tudatos életvezetést, viselkedési formát, szembesülnie kell saját korlátaival, lehetőségeivel, képességeivel, tudnia kell jó vagy rossz döntéseket hozni, és azokért felelősséget kell vállalnia.

Képesnek kell lennie kapcsolatteremtésre, megfelelő kommunikációra, konfliktusmegoldásra, irányításra. Meg kell tanulnia gazdálkodni, önállóan, függetlennek lenni, mások által elismerten hozzájárulni a közösség értékeihez.

Az önálló életvitel tehát nem csak eszme, hanem tudatos életforma is. Elsősorban személyes életvezetés, amelyhez a fogyatékos ember igénybe veszi a társadalom által biztosított lehetőségeket és feltételeket, miközben folyamatosan tesz azért, hogy a feltételek bővüljenek, javuljanak.

Az Önálló Életvitel Mozgalomban a fogyatékos egyén küzd saját életminőségének javulásáért, miközben másokkal együttműködve közreműködik abban, hogy a többi fogyatékos ember számára is kedvező változások menjenek végbe a társadalomban.

Legfontosabb, hogy belső igénye legyen az egyénnek az egyenértékű, független életre, képes legyen dönteni arról, hogy felvállalja mindazt a küzdelmet, ami döntésével együtt jár. Vállalni kell a sikereket, a kudarcokat, a különféle megpróbáltatásokat, bizonyos esetekben a meg nem értést, feladni a kényelmes biztonságot, amit az addigi kiszolgált és kiszolgáltató helyzete nyújtott számára, vagyis felvállalni a jogot az élethez minden küzdelmével és szépségével. Az önálló életvitelhez vezető út talán legnehezebb szakasza eddig a döntésig eljutni, hiszen fel kell ismerje, hogy annak fejében, hogy van mit ennie, van hol lakjon, van ruhája és gondoskodnak róla, elveszik tőle annak a lehetőségét, hogy ő határozza meg mit egyen, milyen ruhát vegyen fel, milyen legyen a környezete, mikor milyen programot tervezzen magának.

Eddig a felismerésig nagyon nehezen lehet eljutni, megfelelő ismeretek és külső segítség nélkül semmiképpen nem megy, de még ennél is nehezebb annak a döntésnek a meghozatala, amely során az egyén az önálló életet választja.

A döntés meghozatala fordulópont a fogyatékos ember életében, de ha idáig eljutott, akkor az önálló élet kialakítása az előzőekhez képest egyszerűbb feladat.

Az önálló élet igénye olyan szükségleteket vet fel, amelyek kielégítése nélkül nem valósulhat meg ez az életforma. Az önálló élet belső és külső feltételeit a következőképpen lehet összegezni:

Az Önálló életvitel alapelveit elfogadva, annak megvalósulását segítő szolgáltatások biztosítására jött létre 1991 májusában a Motiváció Mozgássérülteket Segítő Alapítvány. Az alapítvány céljaként tűzte ki, hogy a szükségletek figyelembevételével, igények felkeltésével

olyan szolgáltatásokat hozzon létre és működtessen, amelyek a fogyatékos emberek mind teljesebb integrációját segítik elő. A feladat megvalósulása két síkon történt, egyrészt a célcsoportnak nyújtott szolgáltatások által, másrészt a szolgáltatást végző alapítványi munkatársakon keresztül, akiknek többsége maga is fogyatékos.

1991-től működik az Információs-Tanácsadó Iroda, 1992-ben kezdte meg működését a Szállító Szolgálat, 1993-ban indult a Speciális Munkaközvetítő Iroda és a Személyi Segítő Szolgálat, 1994-től működik az „Akadálymentes Környezetért” program, 1996 közepétől pedig beindult a Sérült Emberek Érdekérvényesítését Segítő Iroda működése is.

Információs Tanácsadó Iroda

Az Iroda tevékenysége rendkívül szerteágazó. A tanácsadói feladatok körébe tartozik minden olyan segítségnyújtás, amely az Irodához forduló egyének számára biztosítja mindazokat az információkat és készségeket, amelyek ismeretében közel kerülhetnek a problémáik megoldásához. A tanácsadói feladatokat sorstársi segítők végzik, akik szakmai felkészültségük mellett személyes élményeik, tapasztalataik segítségével még szélesebb körű, hitelesebb tanácsadást tudnak biztosítani. Feladataik körébe tartozik a különböző hatóságokkal, intézményekkel való kapcsolatfelvétel, ügyintézési problémákban való segítségnyújtás, okiratok kitöltésének segítése, kérvények megírása, illetve olyan esetekben, ha az adott ügy kompetenciakörön kívül esik, akkor a klienseket szakemberekhez irányítják. A tanácsadók feladata ezen kívül, hogy a különböző juttatásokhoz való hozzájutás lehetőségeiről és igénybevételéről felvilágosítást adjanak, szükség esetén megfelelő címlistákkal segítsék a megoldást.

A tanácsadói tevékenység kiterjed nemcsak a fogyatékos egyénekre, hanem olyan személyekre is, akik munkájuk révén, vagy személyes kötelekeik által kapcsolatban vannak a fogyatékos személyekkel. Gyakorta megkeresik Irodánkat önkormányzati ügyintézők és más non-profit szervezetek munkatársai, tanácsot vagy információt kérve tőlünk. Hiteles szakmai munkánk eredményeként a Fővárosban működő számos szervezettel van igen szoros, napi kapcsolatunk, amelyben mindkét fél segítséget ad a másiknak.

Tanácsadói munkánk alapját információs rendszerünk biztosítja. A több mint 10 ezer adattal rendelkező adatbankunk segítségével hiteles, naprakész információkat tudunk nyújtani igen széles körben. Az adatállományunk szervezetek, juttatások, szolgáltatások adatait tartalmazza, igény szerint címlistákat biztosítunk a hozzánk fordulóknak. Az adatállomány nagy segítség mindazoknak az egyetemi, főiskolai hallgatóknak is, akik gyakorlati terepként keresik meg az Alapítványt, vagy diplomamunkájuk elkészítéséhez kérnek adatokat. (Eddig hárman írtak szakdolgozatot az Alapítvány tevékenységéről.)

Az Iroda tevékenységi körébe beletartozik az Alapítvány által készített különböző kiadványok szerkesztése, nyomdai előkészítése. Minden kiadványunk hiánypótló, a maga nemében egyedülálló szakmai anyag.

Szolgáltatásaink mindegyike a fogyatékos emberek társadalmi beilleszkedésének elősegítésére irányul, lehetőséget biztosít az egyénnek, hogy kellő információk birtokában megfelelő döntési helyzetbe kerüljön, amely lehetővé teszi, hogy a helyzetének megfelelően a legjobb megoldási lehetőséget vegye igénybe mindennapi problémáinak megoldásához.

Az Iroda szolgáltatásai:

- adatbankunk működtetése és folyamatos aktualizálása
- hazai és nemzetközi szervezetekkel kapcsolatépítés és -tartás
- bel- és külföldi szakmai anyagok gyűjtése és magyar nyelvre fordítása

- szakkönyvtár létrehozása és működtetése
- tanácsadás egyének számára
- tanácsadás szervezetek számára
- módszertan átadás
- terepgyakorlati lehetőségek biztosítása
- Fővárosi Önálló Életvitel Központként országos hálózat kiépítésében való részvétel, a Soros Alapítvány felkérésére és támogatásával
- az akadálymentes környezet kialakításához szakmai segítségnyújtás, tanácsadás

Kiadványaink:

- **„Akadálymentesen épített környezet”**, amely ajánlásokat, ismereteket tartalmaz kereskedelmi egységek kialakításához.
- **„Budapesti Városkalauz”**: négy füzetben jelent meg, amelyekben a főváros 13 kerületében lévő szolgáltatók, egészségügyi- és szociális-, művelődési- és oktatási-, illetve közintézmények közül azokról ad tájékoztatást, amelyek akadálymentesek.
- **„Fővárosi Szociális Kalauz (1995)”** és (1997), melyet a Fővárosi Önkormányzat felkérésére készítettünk el. A kiadvány szerkesztését, összeállítását, nyomdai előkészítését, a támogatók felkutatását az Alapítvány végezte el, illetve a benne szereplő adatok nagy része saját adatbankunkból származik. A terjesztési feladatokat is az alapítvány végezte.

Az Információs-Tanácsadó Iroda egyik kiemelkedő programja volt az „Első Magyarországi Kerekesszékes Divatbemutató” megszervezése és megrendezése a De juRe Alapítvánnyal közösen.

Speciális Munkaközvetítő Iroda

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint 368265 fogyatékos ember élt Magyarországon. Helyzetük, a társadalomba integrálásuk foka és milyensége a társadalom egészének viszonyát jellemzi az esélyegyenlőségük kérdéséhez.

Közismert tény, hogy a fogyatékos emberek többségének munkaerő-piaci esélyei jóformán nincsenek. Ennek oka többirányú:

Az állapotukból adódóan' már az iskolai képzések során hátrányos helyzetbe kerülnek, amely az idők folyamán csak halmozódik. A közlekedési lehetőségek, az akadálymentes épületek, a megfelelő segédeszközök hiánya fokozza halmozottan hátrányos helyzetüket, amelynek eredményeként alulképzetté válnak, nem rendelkeznek olyan készségekkel, ismeretekkel és lehetőségekkel hogy továbbléphessenek a munkaerőpiacra.

A közép-felsőfokú képzések legtöbbször számára elérhetetlen (pl.: nincsen számukra megfelelő kollégiumi ellátás).

Az enyhébb mértékben fogyatékos vagy később azzá vált személyek lehetőségei is rosszak a munkaerőpiacon, a gazdálkodó szervezetek nem szívesen alkalmaznak fogyatékos személyt, nem vállalják fel az alkalmazásukkal összefüggő plusz kiadásokat. Munkavégzésüket segítő eszközök szinte alig vannak a fogyasztási kínálatban.

A részükre nyújtott állami, társadalombiztosítási anyagi lehetőségek szűkössége még alapvető megélhetésüket sem biztosítja, e-miatt munkát vállalni. Az iroda az alábbi feladatokat teljesíti:

Tájékoztatás: Szórólapok, ismertető, tömegkommunikációs eszközök igénybevételével mind szélesebb körbe megismertetni az Iroda tevékenységét, célkitűzését, eddig elért eredményeit.

Kapcsolattartás: Felvenni a kapcsolatot minden olyan szervezettel, amelyek hozzájárulhatnak a feladatok sikeres megvalósításához.

Hosszútávú együttműködések kialakítása a különböző típusú gazdálkodó szervezetekkel, a Fővárosi Munkaügyi Központ és kirendeltségeinek munkatársaival, különböző fogyatékosokkal foglalkozó érdekvédelmi és civil szervezetekkel.

Tanácsadás: Az Iroda feladata kétirányú: egyrészt segíteni a munkát keresőket abban, hogy minél felkészültebben kezdjenek a munkavállalásba, tisztában legyenek jogaikkal, lehetőségeikkel és kötelességeikkel, tudatosan vállalják a munkavállalói szerepet, másrészt kiválasztani a képességeiknek, képzettségüknek legmegfelelőbb munkalehetőséget, illetve igény szerinti képzésbe irányítani őket.

A munkáltatók számára nyújtott tanácsadási szolgáltatás fontos része feladatunknak, kellően felkészülve szívesebben fogadják az általunk kiközvetített egyént, tudják, mire számíthatnak egészségügyi és fizikai állapotát tekintve, milyen környezeti feltételeket kell, hogy biztosítsanak a fogyatékos személynek az egyenértékű munkavégzéshez.

Tréning: Önmenedzselési ismeretek elsajátítására.

Munkahely-feltárás: Hirdetések, személyes megkeresések és széleskörű kapcsolatépítés segítségével felkutatni azokat a gazdálkodó szervezeteket, akik potenciális munkaadók lehetnek. A feltárás kétirányú, egyrészt a munkáltató bejelentett igénye szerint keresni a megfelelő munkavállalót, másrészt a munkavállaló igényeihez igazodó munkalehetőségek felkutatása.

Munkaközvetítés: Tevékenységi folyamata: regisztráció, személyes beszélgetés, munkahelyre történő kiajánlás, a munkaadó és munkavállaló közti kapcsolat létrehozása.

Kísérés: Bizonyos esetekben a sikeres munkaközvetítéshez szükség van a két fél közötti kommunikáció segítésére, a munkavállaló megerősítésére. Ennek a feladatnak a megoldásához szükség van az első találkozásnál egy harmadik személy jelenlétére.

Utógondozás: A munkavállaló zökkenőmentes beilleszkedése érdekében szükség van a munkavállaló nyomon követésére.

A foglalkoztatása során felmerülő, akár személyi, akár technikai problémák megoldásában időnként külső segítségre van szükség, amelyet az utókövetéssel megbízott munkatárs tanácsai, konfliktusmegoldó közreműködése jelent. A munkahely megtartásának igen fontos része az utókövetés.

Egyéni esetkezelés, esetmegbeszélés: A kliens munkavállalási szándéka mellett a kapcsolatfelvételt követően egyéb problémák is felszínre kerülhetnek, amelyek kezelésére, megoldására irányuló segítségnyújtásra is szükség van. Ennek érdekében igénybe veszi az Iroda az alapítvány által működtetett egyéb szolgáltatásokat, velük együtt közösen tesznek erőfeszítést arra, hogy mindezeket csökkentsék vagy megoldják, szükség esetén a megfelelő szakirányú ellátásra átirányítsák az ügyfelet.

Foglalkoztatás: A Speciális Munkaközvetítő Iroda alkalmazásában álló munkatársak többsége a célcsoportok tagja. A feladatok még jobb megvalósításában a megfelelő képzettség mellett komoly szerepe van a személyes érintettségüknek is.

Kiadvány: Népszerű kiadvány összeállítása munkáltatók és munkavállalók számára a munkavállalást érintő kérdésekről.

Személyi Segítő Szolgálat

A Motiváció Mozgássérülteket Segítő Alapítvány a fogyatékos emberek társadalmi beilleszkedésének segítésére jött létre. A Fővárosi Önkormányzat anyagi támogatásával 1993. októberében lehetőség nyílt alapítványunknak arra, hogy beindítson egy olyan újszerű

szolgáltatási formát, amely a súlyosan fogyatékos, önmaguk ellátására nem képes egyének ellátására irányul.

Ez a tevékenységi terület a Személyi Segítő Szolgálat.

A szolgálat által lehetőség nyílik

az egyénnek:

- az önállóbb életre, nagyobb életviteli szabadságra
- szakszerű, személyre szabott ellátásra
- az intézményi elhelyezés vagy kórházi elhelyezés elkerülésére

a családtagoknak:

- terheik csökkentésére
- munkába állásra, ezáltal anyagi helyzetük javítására.

A segítők tevékenysége három fő feladatcsoportra osztható:

A szolgáltatás magában foglalja a szakápolói, gondozási, személyi segítségi tevékenységeket, elősegítve általuk az egyén állapotának szinten tartását, esetleges javítását.

1. Ápolási feladatok

a) önmaga ellátására nem képes, vagy súlyosan fogyatékos emberek állapotából adódó egészségügyi ellátások

b) az állapotukból adódó járulékos betegségek ellátása

c) szükség esetén akut problémák ellátása

d) prevenció: akut problémák kialakulásának megelőzése, állapotromlás megakadályozása

e) rehabilitáció: állapot szinten tartása vagy javítása, új képességek, tudások megszerzésének elősegítése.

2. Szociális (részben egészségügyi) gondozási feladatok

- étkeztetés, ebédhordás, főzés, mosogatás, takarítás, mosás-vasalás, ágyneműcsere, gyógyszerfelíratás, -kiváltás, bevásárlás a segített nélkül, ügyintézés a segített nélkül.

3. Személyi segítség

A személyi segítség alapelve: nem az igénybevevő helyett végezzük el a feladatokat, hanem a vele közösen kialakított és megvalósított rend szerint. Ehhez a Személyi Segítő Szolgálat megteremti a feltételeket, és a fogyatékos egyén aktívan közreműködik a feladatok megvalósításában.

A szolgáltatás célcsoportja: egyedül, vagy családban élő, önmaga ellátására nem képes, súlyosan fogyatékos látás-, hallás-, mozgássérült vagy halmozottan fogyatékos személyek. A korcsoportot tekintve elsőbbséget élveznek a fiatal, aktív korúak, de a szolgáltatás az idősebb korosztályok számára is igénybe vehető.

Sérült Emberek – Érvényesítését Segítő Iroda

A Motiváció Alapítvány 1996 júniusában hozta létre a Sérült Emberek Érvényesítését Segítő Irodáját. Az Iroda elsődleges célkitűzése a fogyatékos emberek társadalmi esélyegyenlőségének elérése.

A Motiváció Alapítvány fennállása óta (1991) folyamatosan térképezi fel a főváros területén a mozgássérültek környezeti akadályait, egyre több helyen indítványozza, hogy legyen lekerített járdaszegély, rámpa és kijelölt parkolóhely. A vak emberek közlekedését elősegítendő hangos jelzőlámpák telepítése, valamint a hallássérültek esetében a jelzőkutyák segédeszközként történő elismertetése is feladatunk.

Több éves tevékenység és számos megkeresés alapján vált bizonyossá, hogy a sérült embereket már alapvető emberi jogok gyakorlása esetén is többféle hátrány, diszkrimináció éri, pl: a mikro-, makró környezeti akadályok, a segédeszközökhöz való hozzáférés, az integrált oktatás és a munkaerőpiacon való részvétel tekintetében.

Az Alapítvány egy-egy egyéni hátrány kiküszöbölése során azt az általános tapasztalatot szűrte le, hogy nem elegendő a problémák alkalmankénti felvetése, hanem a-lapos tényfeltáró, gyűjtő és dokumentáló munkával lehet eredményeket elérni. Az egyéni ügyek mögött egy sor olyan probléma húzódik meg, mely érinti a hasonló egészségkárosodással rendelkező egyének csoportjait, és így általánosítható.

Az Iroda az egyéni esetek gyűjtésével, rendszerezésével, a problémák elemzésével, a hátrányok leküzdése érdekében intézkedéseket, jogorvoslati javaslatteteleket dolgoz ki, és az illetékes intézmények, szervezetek és szervek felé továbbítja azokat. A tényfeltáró, gyűjtő munkáját a sérült emberek aktív részvételével végzi, hiszen az általuk leírt, elmondott esetek képezik az adott hátrányos helyzetre vonatkozó ismereteket, a szükségletek táráát.

Az Iroda a sérült embereket ért diszkrimináció sikeres leküzdése érdekében kapcsolatot tart fenn és együttműködést alakít ki a sérült emberek érdekképviselői szervezeteivel. Érdekvédelem előmozdító tevékenységét szakemberek segítségével végzi (szociálpolitikusok, gyógypedagógusok, jogászok, közgazdászok, építészek, mentálhigiénés szakemberek és szociális munkások).

A sérült emberek által közvetített esetek kezelése az Iroda esetkezelési szabályzata szerint történik. Ez alapján a problémával jelentkező személy kívánsága szerint ügyében névtelen maradhat.

A problémákat írásban és telefonon is lehet jelezni. Az Iroda munkatársai szükség esetén felkeresik a panaszost, és ügyéről írásos dokumentációt készítenek. A dokumentációban foglalt személyes adatokat az adatvédelmi törvényeknek megfelelő módon, ügyének személyes vonatkozásait pedig a Szociális Munka Etikai Kódexének előírása szerint (diszkréció és titoktartás) kezeli az Iroda. Az egyéni problémák feltárásában, a jogorvoslatban és a témában jártas szakemberek állnak rendelkezésre.

Az Iroda azzal, hogy a társadalom, a hivatalos intézmények, szervek és szervezetek felé közvetíti a sérült emberek hátrányos helyzetéből adódó problémákat és ezekre jogorvoslati javaslatokat dolgoz ki, olyan híd szerepét kívánja betölteni, mely összeköti a sérült emberek kisebbségi csoportjait a többségi társadalom csoportjaival.

Az Alapítvány minden szolgáltatása ingyenesen vehető igénybe, ennek legfőbb indoka, hogy a célcsoport számára nyújtott szolgáltatásnak többsége a helyi önkormányzatok és az állami szervezetek által biztosítandó feladatok közé tartozik, ennél fogva a törvényi lehetőségek igénybevételevel különféle szerződéses viszonyok a-lapján finanszírozott a költségek egy része. A másik (a nagyobbik) részét különféle pályázati források, támogatások és adományok biztosítják.

A Motiváció Mozgássérülteket Segítő Alapítvány Címe:
1053 Bp., Henszlmann I. u. 9.
Tel: 117-4417

Civil szféra

Országos Utazó Szakmai Szolgálat

A Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége égisze alatt öt éve működik a Mozgáskorlátozottak Integrációját Segítő Pedagógusok Munkaközössége, melyet az integrált nevelésben résztvevő intézmények vezetői és munkatársai hoztak létre a tapasztalatcsere és a szakmai továbbfejlesztés érdekében.

Jelenleg a Munkaközösségnek a speciális intézményeken kívül 71, mozgáskorlátozottakat befogadó épek intézménye a tagja, ebből 26 helyen van mozgásfejlesztő szakember.

Látva az ellátási arányt, természetes, hogy a Munkaközösség tagjai megfogalmazták azt az igényt, hogy a mozgáskorlátozottak integrált nevelésének megsegítése érdekében szükség van utazótanárokra.

Az Országos Utazó Szakmai Szolgálatot (továbbiakban: OUSZSZ) a MEOSZ által alapított BICEBÓCA Alapítvány hozta létre, hogy utazótanáraival segítse azon intézmények ellátását, ahol mozgáskorlátozott gyermekeket integráltan gondoznak, nevelnek, oktatnak, de nem tudnak jelenleg speciális ellátással foglalkozó szakembert alkalmazni.

Az Utazó Szolgálat megalakulásakor az Alapítvány ösztöndíjpályázatot írt ki, és olyan szakembereket keresett, akik helyileg legközelebb dolgoznak az igénylő intézményhez.

Az OUSZSZ az 1991/92-es tanévben kezdte meg működését 6 intézményben, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom és Pest megyében, valamint Budapesten a XV. és a XVII. kerületekben.

Az 1992/93-as tanévben az előző évi helyszínek megmaradtak és 3 új budapestivel (IV., V., XII., kerület) és 3 vidékivel (2 Szolnokon, 1 Tatabányán) bővült.

Az 1993/94-es tanévben 3 vidéki helyszínnel (Dabas, Kecskemét, Jászberény) bővült az OUSZSZ működési területe.

Az 1994/95-ös tanév folyamán Kiskunfélegyházát is sikerült bekapcsolni az utazótanári szolgálatba.

Nem a mindenáron való területi növekedés a célunk, hanem a meglévők minél átfogóbb ellátása. Mivel a tavalyi év óta már iskolákban is működik az OUSZSZ, nem csak óvodákban, így lehetővé vált, hogy nyomon kövessük az általunk ellátott gyermekek sorsát, az iskola befejezéséig.

Gyermekeink 63%-a ICP-S, 15%-a egyéb mozgássérülés, 12%-a petyhüdt bénult, 9%-a nem mozgáskorlátozott, de értelmi, vagy más sérülés miatt fejlődésük elmaradt az átlagostól, 1%-a végtaghiányos. Sokszor előfordult a mozgássérülés mellett valamilyen részképeség kiesés és társuló fogyatékoság, egy gyermeknél több is.

Az integrációs intézményekből a gyermekek útja az esetek egyik részében az épek intézményeibe, az esetek másik részében gyógypedagógiai intézményekbe, illetve mozgásjavító intézményekbe vezet.

Az OUSZSZ legfontosabb feladata biztosítani a mozgáskorlátozott kisgyermek esélyegyenlőségét, az ép gyermeket megtanítani a sérültekkel való együttélésre és megteremteni az integrációs intézmények számára a szükséges szakmai, anyagi és jogi feltételeket.

Ezeket a feltételeket jól szervezett, összehangolt munkával lehet megvalósítani, ezért az OUSZSZ szakemberei meghatározott időközönként járnak ki az integrációs intézményekbe és havonta egy alkalommal szakmai konzultációkat tartanak.

Az utazótanár munkája során akkor sikeres, ha az ő speciális segítő munkáját be lehet illeszteni az adott intézmény életébe, és a gyermekekkel, szülőkkel, valamint az intézmény dolgozóival jó kapcsolatot sikerül kialakítani.

Nem célunk a mindenáron való integráció. Az általunk látogatott intézmények gyermekeit állapotuknak, képességeiknek és az adott viszonyoknak, feltételeknek leginkább megfelelő intézménybe javasoljuk. Az utazótanárnak rugalmasnak kell lennie és mindig figyelembe kell vennie a helyi körülményeket.

Az utazótanár feladatai

1. Az intézményekben ellátott gyermekek számára minden alkalommal csoportos foglalkozás mellett egyéni foglalkozásokat is tartanak, ahol fejlesztő feladatokat, gyakorlatokat is végeznek.
2. Egyéni mozgás-, értelmi-, és részképesség-fejlesztő programokat dolgoznak ki. Ezeket a programokat megismertetik a gyermekgondozó szakemberekkel, pedagógusokkal és szülőkkel.
3. A programon kívül folyamatos személyes és csoportos beszélgetéseket folytatnak mind az integrációs intézmény dolgozóival, mind a szülőkkel.
4. Amennyiben szükség van rá, felveszik a kapcsolatot a helyi illetve országos intézményekben dolgozó szakemberekkel.
5. A közvetlen segítségnyújtás mellett, szakmai segédanyagokat biztosítanak az integrációs intézmény és a szülők számára.
6. Hazai és külföldi szakirodalmat gyűjtenek, tanulmányoznak saját munkájuk fejlesztése érdekében.
7. A fejlesztő munkához szükséges eszközöket elkészítik, illetve beszerzik.
8. A gyermek adatairól és fejlődéséről adminisztrációt vezetnek.
9. Igyekeznek minél több helyen tanácsadást is beindítani. Ennek célja a még fel nem kutatott mozgáskorlátozott gyermekek megkeresése, mozgás- és egyéb feladatok kidolgozása, egyéni kezelés végzése, a szülők tájékoztatása jogaikról és lehetőségeikről, és végül, ha szükséges, utógondozást is vállalnak.

A tanácsadásról

Az utazótanár nem csak kijár az intézménybe, ahol mozgáskorlátozott gyermekek is nevelkednek az egészségesekkel együtt, hanem lehetőséget ad arra is, hogy őt keressék meg az integrációs intézményen belül és kívül nevelkedő gyermekek és szüleik a kijelölt tanácsadó napokon. A tanácsadói munka nagyon sokszínű és sokrétű. Csak annak lehet tanácsot adni, aki maga is közreműködik gyermeke fejlesztésében, nemcsak mástól várja problémája megoldását. Az otthoni feladatnak megadott tornagyakorlatokat elvégzi, ha szükséges a család életmódján, a lakás berendezésén változtat stb... Ehhez sok háttér-információra van szükség. Tanácsadói munkánk során figyelembe vesszük a helyi igényeket és lehetőségeket is. A beszélgetés alapján a szülő eldöntheti, hogy részt vesz-e a tanácsadás folyamatában. Fontos, hogy kialakul-e olyan kontaktus, ahol megfelelő visszajelzés van a szülő részéről a pedagógus felé. A szülő eldöntheti, hogy milyen formáját igényli a tanácsadásnak;

- csak információ
- csak mozgásfejlesztés
- csak beszédfejlesztés
- vagy komplex fejlesztőfoglalkozás.

Az OUSZSZ struktúráját, amelyet kis integrációs centrumok formájában képzelünk el (megyéenként két-három, Budapesten három-négy kerületet összefogó centrumokat) a jövőben szeretnénk kidolgozni. Szerintünk nem kell új intézményt építeni sehol, csak a meglévő integrációs bölcsődék, óvodák, iskolák együttműködésére van szükség. Ők is érdekeltek ebben, hiszen szakember és eszköz segítséget kapnak, cserébe megnyitják kapuikat a nem náluk tanuló, hanem a környékbeli mozgássérült gyermekek előtt a tanácsadó napokon.

Az OUSZSZ célja megegyezik az integráció céljával, mely szerint a legfontosabb, hogy a mozgássérült gyermekek beilleszkedjenek az épek társadalmába. Hogyan? Az utazótanárok mozgás- és személyiségfejlesztő munkája lehetővé teszi a könnyebb beilleszkedést a megfelelő szociális tükör segítségével, a reális önértékelést, helyes énkép és jó konfliktuskezelés kialakulását.

Az OUSZSZ által ellátott mozgássérült gyermekek körét szeretnénk bővíteni. A folyamatos segítségadás érdekében azonban szükségünk van mozgásfejlesztő eszközökre és a speciális szakemberek (szomatopedagógus, gyógytornász, konduktor, logopédus stb.) munkájára.

További információ a MEOSZ címén: 1032 Budapest, San Marco u. 76. és telefonszámán: 1888-951 kérhető.

Civil szféra

Rehabilitációs intézet Tolnában

A Tolna Megyei Önkormányzat Csecsemőotthona és Fogyatékosok Otthona 200 férőhelyes integrált intézmény, melynek keretén belül 1993. jan. 1. óta Fogyatékosok Rehabilitációs Intézete is működik. E részlegünkön jelenleg 25, általános iskolát végzett fogyatékos (zömmel mozgássérült, kis részben csökkent látású, vagy halláskárosodott) fiatal szakmunkás képzése folyik, kézi szövő és cipőjavító szakmákban.

A képzés tárgyi feltételeit a meglévő, meglehetősen kedvező adottságainkra építve a Népjóléti Minisztérium 1992. évi pályázatán elnyert összegből teremtettük meg.

Az intenzív rendszerű képzés 1200 órában folyik, melynek végén a hallgatók – sikeres vizsga esetén – szakmunkás-bizonyítványt kapnak.

A hallgatók elhelyezésére 430-430 m² alapterületű jól felszerelt szállás és oktatási egység (tanműhelyek, tornaszoba, tantermek) áll rendelkezésre az intézményen belül. Jelenleg második tanfolyamunk befejezése előtt állunk, melyen a Tolna megyeieken kívül 5 megyéből (Borsod, Bács-Kiskun, Fejér, Szolnok és Pest) vettünk fel fiatalokat. Az eltelt két év alatt jó munkakapcsolat alakult ki a sályi (Borsod megye) és a budapesti Mexikói úti általános iskolákkal.

A mostani tanfolyam hallgatóinak egynegyede is e két helyről került ki. A fogyatékosok különböző egyesületein keresztül már széles körben ismertté vált a Szekszárdon folyó képzés lehetősége.

Az érdeklődés feltétlenül alátámasztja azt az általánosan elterjedt véleményt, hogy manapság Országosan is megoldatlan az alapfokú képzést befejezett, súlyosan mozgássérült – tolokocsihoz kötött – és egyéb fogyatékos gyerekek további sorsa és szakmai képzése.

Közismert, hogy a szakmunkásképző intézetek még a teljesen egészséges tanulók képzését sem tudják megoldani, nem szólva arról, hogy ezen intézmények tárgyi feltételei teljesen alkalmatlanok mozgásfogyatékos gyermekek fogadására. Így, továbbképzési lehetőség hiányában, az általános iskolából kikerült mozgásfogyatékos gyerekek azonnal munkanélküliként jelennek meg a munkaerőpiacon. Az általunk nyújtott képzési forma – megítélésünk szerint lényegesen javítja az elhelyezkedési esélyüket azáltal, hogy egy szakma szakmunkás szintű ismeretével ruházzuk fel őket.

Az elmúlt évben végzett 21 fiatalból 11 fő számára elhelyezkedési lehetőséget is biztosítottunk.

Szabó Péter
igazgató főorvos

Írta: Kovács Ágnes

Tanulmányúton Dániában

4 évvel ezelőtt szakmai és baráti kapcsolat alakult ki a Ringkobing megyei Schuberts Mindé nevelőotthon és a gyulai csecsemőotthon között. 1995-ben a Schuberts Mindé vezető szakemberei a csecsemőotthon vendégei voltak egy hétig. 1996-ban meghívtak minket Dániába, de anyagi körülményeink miatt nem tudtuk elfogadni a meghívást. Ez év tavaszán a Népjóléti Minisztérium, a megyei önkormányzat és alapítványi támogatás segítségével sikerült eljutnunk Dániába.

A tanulmányút során megismerkedhettünk a dán szociálpolitika rendszerrel, valamint a nevelőotthonokkal, főleg anyákkal, családokkal foglalkozó intézeteket látogathattunk meg.

A dán szociálpolitika rendszerébe két nagy önkormányzat, a Ringkobing megyei és Koppenhága kommuna szociális osztályának vezetője engedett betekintést. Mindkét önkormányzat szociális osztálya több alosztályra bontva foglalkozik a dán állampolgárok minden olyan problémájával, mely szociális jólétüket érinti. Az egészséges életmódhoz való jog biztosításától kezdve az egészségi, illetve szociális jólét elvesztésének következményeivel, a családokat érintő egészségügyi-szociális kérdésekkel – mint abortusz, örökbefogadás, állami gondozásba vétel, illetve annak lehetséges elkerülése -, munkanélküliséggel illetve a munkához való állampolgári jog biztosításával foglalkoznak.

A szociális osztályok szakemberei felsőfokú végzettségűek, javarészt szociális munkások, jogászok, védőnők, orvosok, szociológusok.

Az önkormányzatok képviselőtestülete politikusokból áll, és négyéves ciklusokban változik a választások függvényében, de az önkormányzatok különböző osztályai, így a szociális osztály szakemberei csak szakmai alkalmatlanság esetén változhatnak.

Minden családdal és annak minden szociális jólétet érintő problémájával névre szólóan egy szociális munkás foglalkozik. Bármilyen probléma esetén ez a szociális munkás kereshető fel, ő intézkedik a család vagy az egyén érdekében, ő veszi fel a kapcsolatot a különböző alosztályok szakembereivel.

Olyan sűrűre szőtt a szociális hálójuk, hogy az csakis az állampolgár érdektelensége esetén nem nyújt védelmet. A gyermekeknek a szülő érdektelensége vagy felelőtlensége esetén is nagyfokú védelmet nyújt. Fogantatásuktól kezdve ugyanis nagyon jól képzett, nagyon sok szakemberrel működő egészségügyi-szociális rendszer figyel arra, hogy a gyermek érdekeinek megvalósulása ne függjön a szülő helyzetétől és személyiségétől.

Három gyermekotthon munkájával ismerkedtünk meg: a Ringkobing megyei Schuberts Minde-vel; a Koppenhágai kommunához tartozó Donekrogen nevű intézettel és egy csecsemő- és kisgyermek-otthonnal Skodsborgban.

Mindhárom gyermekintézményre jellemző a gyermekek és a velük foglalkozó felnőttek arányának a magyarországi viszonyoktól jelentősen eltérő volta. A 6 év feletti gyermekek esetében a gyermek-felnőtt arány 1: 2, illetve 1: 1, 8 a csecsemőotthon esetében, ahol 0-6 éves korú gyermekek vannak, 20 gyermekre 46 szervezett állás van, de részállásokkal együtt összesen 55-60 embert alkalmaznak.

Az intézetek költségvetése jelentősen, (20-50-szer) nagyobb, mint a magyarországi intézeteké. Természetesen ez nem átszámítható, hiszen nagyobb a költséghányad is, bár az korántsem ilyen arányban. Nagyon figyelemre méltó, hogy a költségvetés célzottan több részre oszlik.

Például a Denokrogen intézetet Jaegerspris városában (Koppenhága kommuna), magatartászavarokkal és tanulási nehézségekkel küzdő gyermekekkel foglalkozik. Az intézetnek saját speciális iskolája van 5 tanárral. A saját iskolába 21 gyerek jár, 4 városi iskolába. Összesen 25 gyermeket nevelnek és gondoznak.

- 1 gyermekre jutó állami támogatás 500.000 Kr/év
- Az intézet fenntartására 1,3 millió Kr/év
- Az intézet fejlesztésére, felújítására szükség szerint meghatározott összeg.

A gyermekekre juttatott állami támogatás nem keverhető össze az intézet fenntartására adott összeggel, illetve a fejlesztésre, felújításra adott pénzzel. Az évi fél millió koronát a gyermekekre kell költeni.

Mindhárom intézetben magas a felsőfokú végzettségű szakemberek aránya. Megközelítőleg 10% a nem felsőfokú végzettséggel bíró alkalmazottak aránya, ők kisegítő, technikai munkát végeznek. Felvételüknél azonban döntő szempont, hogy technikai alkalmazottként is (mivel rendszeresen találkoznak a gyermekekkel) megfelelő empátiás és természetes gyermeknevelési képességekkel és ösztönnel rendelkező emberek legyenek.

A felsőfokú végzettségű alkalmazottak főleg pedagógusok, pszichológusok, szociális munkások, a csecsemőotthon esetében ezen felül gyermekszakorvos, házi orvos, pszichiáter. Minden intézet alkalmaz részmunkaidőben házi orvost és pszichiátert.

A gyermekek átlagos intézeti tartózkodási ideje változó, 6. hónaptól 2 évig terjed.

A családokkal és a családokért felelős szociális munkással minden intézetben nagyon szoros kapcsolatot tartanak.

Érdekes volt Dánia nyugati (Ringkobing megye) és keleti (Koppenhága kommuna) részének némileg eltérő gyermek- és ifjúságvédelmi nézeteivel találkozni.

Míg a nyugati részen még mindig a 100 éves hagyományokkal bíró nevelőszülői rendszert helyezik előtérbe, keleten megpróbálnak esetenként szakítani e hagyománnyal. Felméréseik szerint a problémás családból egyenesen a nevelőszülőhöz helyezett gyermekek személyiségproblémája miatt a nevelőcsalád elszigetelődik a családban. A nevelőcsalád sok esetben tönkremegy és a gyermek intézetbe kerül. Véleményük szerint nagyobb esélye van a megfelelő szakember-gárdával ellátott intézetnek a gyermek problémáinak megoldására. Statisztikai tényekkel bizonyították, hogy a nevelőszülőkhöz helyezett gyermekek 18 éves korig 5-6 családot, illetve intézetet járnak be.

A dán törvények minden esetben a család fontosságát hangsúlyozzák. Ezért nagy elismerést és fontosságot kapnak azok az intézetek, ahol a családdal, illetőleg az anyagyermek együttessel foglalkoznak. Ezeket az intézeteket kifejezett kéresemre kerestük fel, hiszen a gyulai csecsemőotthonban 5 éve foglalkozunk anyákkal.

4 intézetet láttunk, ahol a gyermek állami gondozásba kerülése előtt, annak megelőzéséért a szülőket, az anyákat nevelik. Ez különösen érdekes volt számomra, hiszen 3 éve, ehhez hasonlóan, állami gondozásba vétel helyett, annak elkerülésére átmeneti elhelyezést biztosítunk anyának és gyermekének egyaránt a szülői felügyeleti jog megtartása mellett.

A Holstebro városában működő kríziscentrumban a családjukban, férjük által bántalmazott anyákat és gyermekeiket gondozzák, anonimitásuk megtartása mellett. Az intézet kizárólag nyugalmat ad a rászorulóknak, minden probléma megoldását a területileg illetékes önkormányzat intézi (rendőrségi feljelentés, válás stb.).

Spiren intézet speciális, nappali ellátás formájában családterápiát végző centrum. 32 család reggeltől estig az intézet területén tartózkodik. A szülőkkel pszichológusok, pszichiáterek és pedagógusok foglalkoznak. Céljuk az, hogy felébresszék a szülőkben a gyermekükkel és a társadalommal (!) szembeni felelősségérzetet, megtanítsák őket arra,

hogyan neveljék gyermekeiket, hogyan tartsák össze a családot. Ehhez a legkorszerűbb technikákat alkalmazzák, video-tréning céljára például külön filmvágó-szobájuk van technikai személyzettel.

A gyermekekkel szintén pedagógusok foglalkoznak külön játszószobákban, amíg a szülők a különböző tréningeket végzik.

A családterápiás intézetbe történő beutalást a területileg illetékes önkormányzat szociális osztálya javasolja a gyermekközösség (óvoda, iskola), gyermekorvos, szociális munkás jelzése alapján. A családterápiában való részvétel „önkéntes”, de ha nem vállalja a család, a gyermek állami gondozásba kerül. Ebből az aspektusból természetesen nagyon is kényszerítik a szülőt a kezelés vállalására.

A családterápiás foglalkozások ideje általában 6-12 hónap, ha ennyi idő alatt eredménytelen marad a kezelés, értesítik a területileg illetékes önkormányzat szociális osztályát, ahol döntenek a további teendőkről, esetleg a gyermek állami gondozásba kerüléséről.

Hasonló beutalási rendszerrel kerülnek gyermekek anyák a herningi Anyás otthonba. Ez az intézet bentlakásos, éjjel-nappali.

A legdrágább intézményforma, hiszen az anyák naponta intenzív pszichológiai illetve pszichiátriai kezelésben részesülnek (2. 500 dán korona/anya/nap).

A kezelés célja az anyák „anyasági érzésének” felébresztése, felelősségérzetének és gyermekéhez való kötődésének kialakítása. Az általános kezelési idő 3-4 hónap, de előfordul 6-12 hónap bent tartózkodás is.

A kezelés eredményeiről az intézet rendszere pszichológiai véleményeket, jelentéseket küld a beutaló önkormányzatnak. Az önkormányzat szociális osztálya dönti el, hogy az elért eredmények alapján a gyermek az anya mellett, a családban maradhat-e, vagy állami gondozásba kerül. Amennyiben a gyermeket kénytelenek elválasztani édesanyjától, az intézet az elválás nehézségeiben is segítséget nyújt.

A Klostermosegard nevű „családi otthon”-ban szintén családterápia folyik.

A beutalást a szociális munkás jelzése alapján az önkormányzat kezdeményezi. A család 6 hónapos intézeti tartózkodása alatt „megtanulja” a normális családi élet, a háztartás és a gyereknevelés legalapvetőbb feltételeit és törvényeit. A dán társadalom nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a felnövő gyermek felnőtt emberként képes legyen a társadalomba való beilleszkedésre, a családalapításra, és ne ismétlje meg családjá korábbi sorsát. Ennek ellenére Dániában is ismert fogalom a perifériára sodródott családok újratermelődése.

Az intézet működése sikeres, 2 éve nem fordult elő, hogy a kezelés után állami gondozásba kellett volna venni a gyermeket.

Az intézetek látogatása és munkájuk megismerése során számomra a legnagyobb élmény az volt, hogy mennyi segítséget kapnak az intézetek és a dán állampolgárok az önkormányzatoktól.

Az intézetek szakemberei tökéletesen előkészített „eseteket” kapnak, munkájuk eredményeit nem rombolja le unos-untalan a szociális-anyagi helyzet megoldatlansága.

Ha kell, 24 órán belül lakást kap bárki arra rászoruló, de ezt soha nem az intézet intézi, hanem az önkormányzat. Csak saját pedagógiai-pszichológiai munkájukra kell figyelniük és arra is fordíthatják minden energiájukat. Ha valamiért irigykedtem egy kicsit, számomra ez volt az irigylésre méltó.

Nagyon érdekes, tanulságos és hasznos volt ez a tanulmányút. Megerősített abban, hogy a családokkal, anyákkal való, intézményi szinten történő foglalkozás nagyon fontos. Más kérdés a magyarországi pénz- és szakemberhiány, de meggyőződésem, hogy jó úton járunk.

Végül szeretném tolmácsolni a dán kollégák őszinte véleményét, miszerint nekik is van mit tanulniuk tőlünk. Azt a pozitív hozzáállást, azt a lelkesedést, amellyel harcolni tudunk a jó ügyért, a gyerek érdekeiért. Valamint azt a gyors döntéskészséget, melyre munkánk során (éppen a területi önkormányzatok segítségének hiánya, vagy minimális volta miatt) annyiszor szükségünk van.

A jövő évben a Schuberts Mindé és a Donekrogen intézet vezető szakemberei látogatnak el Magyarországra, a gyulai csecsemőotthonba és néhány megyei intézménybe. Bízom abban, hogy akkor már az új gyermekvédelmi törvény pozitív hatásait is láthatják.

Írta: Oláh Judit

Tereplátogatások tapasztalatai

Első féléves tanulmányaim során három olyan szervezettel ismerkedtem meg, amelyeknek tevékenysége kapcsán – kisebb vagy nagyobb hangsúllyal – felmerülnek a szolgáltatást igénybevevők sokféle szociális nehézségei. Kettő közülük az iskoláskorú, illetve az annál idősebb gyerekekkel, illetve fiatalokkal foglalkozik. Az ott tapasztaltak elindítottak bennem néhány gondolatot ezzel a korosztállyal kapcsolatban, amelyekről írni szeretnék a következőkben.

Az egyik legvonzóbb dolog a szociális munkában számomra az a rendkívüli sokrétűség, amely az egyedi eseteket jellemzi. Ebből természetesen az is következik, hogy a segítő szakember sohasem képes teljesen tisztán felmérni és átlátni egy-egy kliens nehéz helyzetét, így feladata elsősorban az, hogy ehhez magát az illetőt segítse hozzá, és kiutakat mutasson, amelyek közül ki-ki úgy választhat, ahogyan az neki leginkább megfelel. A szociálisan problémás gyerekek és fiatalok gondjai is számtalan okban gyökerezhetnek. A család működésének valamilyen okból nem kielégítő volta (akár úgy, hogy a problémát közvetlenül a család termeli ki, akár úgy, hogy a más közegben kialakult problémát nem képes orvosolni) sokszor áll a háttérben. Ebből két fontos felismerés adódhat: egyrészt az iskola, mint a másodlagos szocializáció színhelye, egy óriási lehetőséget tart a kezében, hiszen jótékonyan hathat a családból elinduló és az iskolában is szükségszerűen felszínre kerülő gondokra, másrészt tudván, hogy egy kiskorú fiatal lépéseit és döntéseit irányítja, az iskolában elkerülhetetlen (volna) a családdal való szoros és pozitív együttműködés.

A gyerekek gondjai természetesen gyakran nem az iskolába kerüléskor kezdődnek, hanem jóval korábban, ezért azokra már az óvodában is hasznos lenne odafigyelni, főleg ha a prevenciót tartjuk – nagyon helyesen – szem előtt. Ugyanakkor, az iskola jelentős szocializációs közegeként, azaz olyan fordulópont, amely körül megsűrűsödhetnek a problémák, hiszen a radikálisnak mondható váltás kezelése és feldolgozása egyáltalán nem könnyű. Bár a középiskola ebből a szempontból nem annyira gondokkal teli, ott van viszont a serdülőkor minden viszontagsága, ami – ha lehet – még nehezebb próbák elé állítja ezt a korosztályt. Azt hiszem, az, hogy gondok vannak természetes és önmagában nem is baj, inkább a kezeletlenségük vagy rosszul kezeltségük az.

Csoporttársaim elbeszéléseit hallgatva a szemináriumokon, megbizonyosodhattam arról, hogy nem voltam egyedül azzal a tapasztalattal, miszerint szociális munkás inkább csak a kifejezetten problémás gyerekekre szakosodott intézményekben fordul elő (sajnos korántsem mindenhol), a „normális” iskolákban viszont szinte sehol. Ez jól jelzi, mennyire nem gyakorolt még nálunk a megelőző módszer. Tudom azt is, hogy nem szabad türelmetlennek lenni, hiszen a szociális szakma most van átalakulóban és bővülőben, így minden újítás és hasznos ötlet rövid időn belül teret nyerhet.

Egy másik hiányosság – és sajnos, feltétlen optimizmusom ellenére, többnyire még csak ezekről beszélhetek – akkor vált nyilvánvalóvá számomra, amikor egy Új-Zélandról érkezett szociális munkás előadását hallgattam. Kirívó volt a különbség a két ország között abban, hogy mennyire bevonják ott az egész családot és a gyereket is a helyzet jobbításába és mennyire nem a szociális munkás, a pszichológus vagy akár a rendőr az, akinek a közreműködésére hangsúly kerül. Ők szinte a háttérben maradva szerepelnek, egyfajta katalizátorként szolgálnak. Ez egyértelműen serkenti a klienseket az önálló cselekvésre,

magabiztosabbá, kreatívabbá teszi őket, ami feltétlenül jobb megoldást fog eredményezni, mintha egy passzívabb szerepbe kényszerülve várnák, hogy a mindent tudó és mindenható illetékes szakember intézkedjen helyettük. Szinte már lerágott csont, de azért hozzáteszem, hogy nálunk az állam sok évtizedes monopóliuma nem múlhatott el nyomtalanul, és kell még egy kis idő, amíg az emberek megtanulják kezükbe venni a sorsukat. Ehhez szükség van a segítségkérés és -adás kultúrájának kialakulására, azaz tudnunk és mernünk kell időben külső segítséget kérni, hogy ne váljunk teljesen kiszolgáltatottá, amikor túl későn, elvesztve a talajt és minden fogódzót, ránk kényszerül a segítség.

Ha egy iskolában felfigyelnek egy nehezen kezelhető, magatartási vagy tanulási zavarokkal küszködő kisgyerekre, többféle, tipikusnak mondható mechanizmus léphet működésbe. Az egyik lehet, hogy az iskolai pszichológus nevelési tanácsadóba irányítja, ahonnan, ha a helyzet nem változik, egyenes út vezethet valamilyen speciális iskolába, azaz korrekciós intézménybe. Elképzelhető az is, hogy a gyermek végigbukdácsolja a nyolc osztályt, folyamatos szidásoktól, büntetésektől, intőktől, rossz bizonyítványoktól kísérve, egyszerűen mert a túlterhelt tanító néni nem néz utána a botrányos magatartás okainak, csak az iskolai teljesítményt értékeli iskolai eszközökkel. Ez a variáció katasztrofális következményekhez vezethet: az állandó kudarc, megszegyenítés negatív önértékelést alakíthat ki a gyermekben, és egy életre megundoríthatja a tanulástól. Nagy éleslátással ír erről a jelenségről Vég Katalin egy tanulmányában a Burattino iskoláról: „Az iskolába kerüléstől a befejezésig (...) alapvető szerepe van a megismeréssel, tanulással kapcsolatos pozitív attitűdnek. Minden gyerek – ugyan individuálisan igen eltérő intenzitású – „explorációs drive”-val, keresőkutató ösztönnel születik. Ha a gyerek születésétől kezdve inspiráló, megengedő környezetben nevelkedne, bottal sem lehetne eltéríteni a tanulástól. Módszeres, kitartó munkába kerül hát elfojtani a gyerek megismerési, kutatási vágyát, melyet ha a szülőknek nem is sikerül, rendszerint az iskola megtesz. (...) Az egyik legbiztosabb drive-kioltó hatást a büntetésektől, megszegyenítésektől, szeretetmegvonástól való félelem keltésével tudjuk elérni!!! A félelem hatására az ember beszűkül, hogy minden energiáját védekezésre, a veszélyek elhárítására összpontosítsa.”(1., 116-117. o.) Általános hozzáállásnak mondható a magyar iskolarendszerben a hibák, gyengébb teljesítmények kiélezése, előtérbe helyezése, amit úgy szoktunk megfogalmazni, hogy „a tanár nem arra kíváncsi, hogy mit tudsz, hanem hogy mit nem.” Rettenetes, hogy ezzel a hibakereső effektussal a gyerek már olyan fiatal korban találkozik, amikor még azt hiszi, valóban olyan, amilyennek a felnőttek látják őt, és önmagát beteljesítő jóslatként olyanná is válhat. Vég Katalin így ír a Burattinoban használatos értékelési módszerekről:

- a hibákat a tanár a gyerekekkel közösen kijavítja (lehetőleg úgy, hogy a rossz megoldásnak ne maradjon nyoma, hiszen nem a hiba dokumentálása, hanem korrigálása acél)

- a tanár elismerő gesztusai

- a „jogosítvány”, mely írásban ismeri el azt, amit már a gyerek tud (pl. tökéletesen tud startfejest ugrani, otthonosan mozog a szorzótáblában, le tud másolni egy oldalt a tábláról stb.), függetlenül attól hogy mások mit teljesítenek (...)

- a „Világcsúcsok könyve”, amibe bármilyen teljesítmény bekerülhet, amire az egész iskolában csak ő képes” (1., 119. o.)

Milyen egyszerű és nagyszerű mindez, kár, hogy ez már terápia 1992. október 1-én alakult hiszen az idejára gyerekek valószínűleg ismerik a kudarc élményét 1992. október 1-én alakult és a „rendes” iskolákban nem létezik ilyesmi. Úgy tűnik, mintha az iskola egyenesen hozzásegítené a problémás gyereket a még rosszabb teljesítményhez, a még nagyobb lemaradáshoz és végül a kikerüléshez. Csak örülhetünk, hogy működnek őket

befogadó intézmények, mint például a Burattino, csakhogy ezekig nem mindig jut el a gyerek, és vannak, akik teljesen kiesnek az oktatási rendszerből, s végleg lemorzsolódnak.

Ez, a harmadik féle kimenetel az iskola működésének teljes kudarcára utal. Ilyenkor még egy második esélyt sem nyújtanak annak, akinek családja eljátszotta az elsőt. Mindezért természetesen nem a pedagógusokat kell hibáztatni, hanem az oktatási rendszer felépítését, amely nem engedi meg a másságot, nem elég rugalmas a sorból kilógók helyben történő segítésére és oktatására, inkább kilöki őket magából. Az iskolának ezt a kudarcát a gyerek feltétlenül sajátjaként éli meg, és jókora csorbával az önértékelésén folytatja – szerencsés esetben – a tanulmányait egy másik iskolában, de már egy lépcsővel lejjebb a „normális”-nál. Jól tudjuk, milyen stigmatizáló hatása van annak, ha valakiről kiderül, hogy nem „rendes” általános iskolába vagy középiskolába jár, és sokáig fognak a legtöbben a kisegítő iskolára gondolni a speciális vagy alternatív elnevezés hallatán.

Nem tudom, miért hisszük azt, hogy mindenkinek bele kell férnie a nagy többséget lefedő kategóriába, mikor az adottságok és kulturális hátterek különbözőségéből származó egyéni sokféleség erre soha nem is adhatott alapot. Kifejezetten büntetjük a másságot azzal, hogy szegregáljuk. Érdekes volt abban a budapesti speciális iskolában, ahova enyhe fokban értelmi fogyatékos, illetve retardált gyerekek járnak, milyen furcsa, meghatározhatatlan légkör lengte körül az ő másságukat. Az volt az érzésem, hogy a gyerekek nemigen tudták, miben is áll az ő különbözőségük, vagy hogy mi az oka, viszont együtt éltek egy kellemetlen sejtelemmel, hogy van valami velük kapcsolatban, amit senki sem fogalmaz meg egyértelműen, amit következőképp szégyellni, takargatni kell. Nem lehet könnyű úgy teljesíteni, sőt bizonyítani, hogy közben ennek az ismeretlen és félelmetes valaminek az árnyékában kénytelenek mozogni. Furcsamód, amikor az ott dolgozó tanárnő lehalkította a hangját, amint az „értelmi fogyatékos” szót kiejtette – feltételezhetően azért, hogy diákjait védje a címke hatásától -, akaratlanul is a másság tabu jellegét erősítette. Nem mondom újat azzal, hogy ha nem élünk együtt a mássággal, akkor sohasem leszünk képesek megismerni, ezért félni fogunk tőle, viszont mivel valójában nem tudjuk, mitől is félünk (hiszen nem is ismerjük), fennáll a veszély, hogy félelmünk racionalizálására negatív tulajdonságokkal fogjuk felruházni a tőlünk különbözőket. Az előbb említett gyógypedagógusra visszautalva, elérhetetlen utópiaként, sőt nonszenszként beszélt a fogyatékos gyerekek integrált képzéséről, amivel még tőlünk nyugatabbra is csak látás-, illetve hallássérült gyerekek esetében próbálkoznak szerinte, egyszerűen, mert az a jelenlegi oktatási rendszer gyökeres átalakítását igényelné. Pedig ez a változtatás nem csak a manapság szegregáltan tanuló, hanem a „normális” gyerekeknek is a javára válna.

Egyszóval tehát, jó lenne arra törekedni, hogy az iskola olyan szolgáltatást tudjon nyújtani, ami minden egyéni variációt figyelembe vesz és a mostaninál sokkal toleránsabb. A „más ember, más intézmény” elve helyett a „más ember, más bánásmód” elvet kellene alkalmazni.

Kozma Judit egy amerikai szociális munkással, Josephine Joel-sonnal készített interjút olvasva egyértelművé vált számomra, hogy a megoldás nem a már amúgy is szinte emberfeletti teljesítő pedagógusok feladatkörének kiterjesztése, hanem másféle felkészültségű szakemberek alkalmazása volna. Ez a szakember az iskolai szociális munkás. Joelson rengeteg kézenfekvő érvet sorakoztat fel az iskolai szociális munka mellett: „Az iskola természetes hely a szociális munka szolgáltatások számára. Ez esetben nem kell speciális tér a szociális munkának, és még az sem kell, hogy a kliensek kinyilvánítsák, hogy problémájuk van, éneikül is a szociális munkás hatókörébe kerülhetnek. (...) A probléma létét mutatja az iskolai gond a gyerekekkel: nem tanul, nem tud kijönni másokkal, rendetlenkedik az órán vagy a szünetben, magányos vagy állandóan verekszik. Szóval

általában valamilyen viselkedés jelzi a problémát, és azt korai szakaszban fel lehet fedezni. Nem várhatjuk meg a beavatkozással, amíg a gyerek például összeütközésbe kerül a törvénnyel, vagy súlyos visszaélés áldozatává válik. Egészen korán a probléma következményeinek visszafordíthatatlanná válása előtt lehet beavatkozni. Emiatt gondolom én, hogy nagyon fontosak az iskolában nyújtható szociális munka-szolgáltatások.” (1., 74. o.) Csoporttársaimmal többen tapasztaltuk, hogy az intézmények vezetői vagy azzal hátrítják el a szociális munkás alkalmazását, hogy nincs rá szükség, vagy azzal, hogy nincs rá pénz. Csakhogy éppen azért, mert a tanárok nem szociális munkások, nem biztos, hogy fel tudják mérni, mikor kerülnek szembe olyan problémával, amely szociális munkás beavatkozását igényelné. Hiba is volna egy tanártól elvárni, hogy olyan munkát végezzen, ami nem tartozik kompetenciájához és feladatköréhez. Josephine Joelson hozzáteszi: „Túl nagy a különbség a két szakma céljai között: a jóléti szolgáltatások célja a gyermeket képessé tenni az alkalmazkodásra, illetve a gyermekjólétének biztosítása; a tanítás célja pedig a gyermek tudásának gyarapítása.” (1., 74. o.)

Az iskolai szociális munka mihamarabbi elterjedésének feltétlen létjogosultsága van Magyarországon, és bár kezdetben mindenképpen idegenkedés, féltékenység és rivalizálás fog mutatkozni a tanári karban a „jövevényekkel” szemben, idővel bebizonyosodna, hogy tevékenységük rengeteg szempontból (a tanárok munkájának megkönnyítése, megelőzés, integrálás, az iskola és a család kapcsolatának megerősítése stb.) csakis gyümölcsöző lehet.

Az otthon és az iskola könnyen válhat olyan circulus vitiosus-sá a gyermek számára, amelyben az otthonról hozott sérelmek és hátrányok következtében képtelen megfelelő iskolai teljesítményre, amit az iskola büntetni fog. A rossz értékelés újabb otthoni konfliktusokhoz és büntetésekhez vezet, aminek megint csak nem lesznek pozitív következményei az iskolában. Ez a hányódás az egyformán elégedetlen és szankciókat alkalmazó közegek között rendkívül súlyos és maradandó személyiségbeli sérüléseket okoz. Így ír erről Dr. Farkas Olga: „Mindannyian a saját bőrünkön tapasztaltuk már, hogy a hatalom durva gyakorlása, a visszaélés, a kiközösítés, a megtorlás, a gyanúsítás, a félelemkeltés, a nyilvános kigúnyolás, a kicsúfolás, a kinevetés stb. milyen pusztító hatással van a lelki egészségünkre. Az „érzelmi erőszak” természetesen kihat személyes életvitelünkre, emberi, baráti, munkatársi kapcsolatainkra.” (-2., 3. o.)

Nézzünk most egy nálunk is egyre jobban meghonosodottá váló jelenséget: az önsegítést. Alapvető fontosságúnak tartom az önsegítő csoportok létrejöttét és működését is. Ezek, definíciójuknál fogva, feltétlenül olyan igényekre reagálnak, amelyek létezőek és sürgős megoldást követelnek. Tagjaik a lehető legközvetlenebb kapcsolatban állnak a segítségre várókkal, mivel ők maguk hívják életre a szervezetet. Példaként említhetem a Kapocs Ifjúsági Önsegítő Szolgálatot. A Kapocs bizonyos szempontból összeköthető mindazzal, amiről eddig szó esett. Úgy gondolom, hogy az oda kerülő fiatalok valószínűleg kisebb eséllyel jutottak volna bajba, ha a család esetleges inkompetenciája esetén az iskola elébe ment volna problémáik súlyosabbá válásának. A Kapocs úgy igyekszik megtanítani klienseit a nehézségek kezelésére, hogy megtaníttassa őket mások nehézségeit kezelni. Ez a módszer összecseng azzal az elképzeléssel, mely szerint az aktív önsegítés sokkal hatásosabb, mint a külső segítség passzív elfogadása, arról nem is beszélve, hogy általa a kliens olyan hasznos életvezetési stratégiákat sajátíthat el, amelyek alkalmazásával a jövőben önállóan is képes lesz problémái megoldására. Az, hogy a „kapocsos” fiatalok kezdetben nem rendelkeznek ilyen technikákkal, nem csoda, amikor az iskola csak a legkritikább esetben közvetített számukra követendő modellt a probléma-felismerés, illetve -kezelés, valamint a segítségnyújtás terén, ugyanis nem részesítette őket mindezekben. Pedig létfontosságú lett volna, hogy ezeket megtanulják és mire a serdülőkor krízisekkel teli éveikhez érnek, legyenek

eszközök a válságokból való kilábaláshoz. Remélem, nem festettem túlságosan sötét képet szándékom ellenére, hiszen meggyőződésem, hogy a segítő szakma jelenlegi megújulása rengeteg lehetőséget rejt magában. A szociális szakmáé kibővülése és differenciálódása, pedig arra ad esélyt, hogy egyre több probléma válik időben felismerhetővé és kezelhetővé. A fiatalabb generáció gondjaival való törődés több szempontból elsőrangú fontosságú: a problémák elmérgesedésének megelőzése, vagyis a prevenció miatt, illetve azért is, mert csak így válhat lehetővé az a nélkülözhetetlen attitűdváltás, amely a segítségnyújtás és -kérés terén szükséges, és amellyel már a legfiatalabbaknak is ismerkedniük kell.

Bibliográfia

1. Szociális munka az iskolában. Válogatta és szerkesztette Budai István, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
2. Család, Gyermek, Ifjúság. V. évfolyam, 1996/2